

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHGOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION RESEARCHES

GEOPOLITICS OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TIMES

Collection of scientific papers

Issue 1 (12)

Uzhhorod 2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 1(12)

Ужгород 2014

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)
Г 36

Редакційна рада збірника:

Смоланка В.І. (голова ради)	доктор медичних наук, професор
Луговий В.І.	доктор педагогічних наук, професор
Рогач О.Я.	доктор юридичних наук, професор
Лендзел М.О.	доктор політичних наук, професор

Редакційна колегія:

Артьомов І.В. (відповідальний редактор)	кандидат історичних наук, доцент
Віднянський С.В.	доктор історичних наук, професор
Вовканич І.І.	доктор історичних наук, професор
Устич С.І.	кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Майборода О.М.	доктор історичних наук, професор
Руденко О.М.	доктор наук з державного управління, доцент
Динис Г.Г.	кандидат юридичних наук, доцент

*Рекомендовано до друку науковою радою
НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 5/2 від 19 травня 2014 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

*© ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень, 2014*

ЗМІСТ

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	7
ВАРГА М. Перспективна роль України в глобальних та регіональних системах безпеки	8
ШЕНЬО С. Європейський та євроатлантичний вимір національної безпеки України	21
МУЛЕСА С. Новий вимір міжнародної безпеки ...	36
ЧЕПЖАК Г. Принципи нейтралітету у міжнародному праві	53
СЮСЬКО А. Правове регулювання міграційних процесів в Україні	67
ЦУБЕРА С. Правові гарантії забезпечення прав національних меншин Угорщини	82
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС ТА США	99
СОТНИК Е. Відносини Україна-НАТО	100
ОБЕРЕМКО О. Сучасний стан співробітництва України з Європейським Союзом щодо візової лібералізації	113
КОСТЮЧЕНКО В. Правова природа асоціації у практиці Європейського Союзу	128
ГОРИНЕЦЬКА К. Острів Зміїний та проблема делімітації кордонів	142
МІЗУН І. Структура регіональних інтеграційних організацій та головні завдання їх діяльності (на прикладі «Вишеградського блоку» та ГУУАМ)	159
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СНД	177
РІЗАК В. Великий договір України з Росією як джерело міжнародного права	178

МАРТИНЮК С. Сучасні геополітичні виклики в українсько-російських взаємовідносинах	188
СІДУН І. Становлення і трансформація українсько-російських відносин	205
ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ	223
ЛОВСКА М. Місце та роль транскордонного співробітництва в економічному і соціальному розвитку сусідніх регіонів України, Білорусі, Молдови.....	224
ВЕЙГЕШ Ю. Еволюція форм транскордонного співробітництва.....	243
БЕНЧАК О. Українська Народна Рада Пряшівщини та проблеми русинсько-української меншини Чехословаччини (1945-1952 рр.).....	258
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	271
СЮСЬКО М. Класичний дослідницький університет: місія та перспективи у єдиному освітньому просторі	272
SMOLANKA V. Educational internet technologies as an innovative strategy in further enhancement of a European university	288
ЧОВБАН І. Проблеми впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах.....	292
БОДАК Н. Міжнародні стандарти у сфері дистанційного навчання.....	303
ДДИК К. Інформаційні аспекти розвитку та вдосконалення юридичної освіти.....	310
ЯСИНОВСЬКА О. Соціальні та економічні завдання державних господарських об'єднань в інноваційній сфері.....	319

***ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ***

***М.ВАРГА
С.ШЕНЬО
С.МУЛЕСА
Г.ЧЕПІЖАК
А.СЮСЬКО
С.ЦУБЕРА***

М. ВАРГА,
студентка 4 курсу
факультету європейського права і правознавства
ДВНЗ «УжНУ»

ПЕРСПЕКТИВНА РОЛЬ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМАХ БЕЗПЕКИ

Розвиток демократичної Української держави відбувається в умовах формування європейської та глобальної систем безпеки, заснованих на взаємодії демократичних держав євроатлантичного простору. Усвідомлюючи себе невід'ємною частиною цього простору, Україна одночасно перебуває під впливом оточуючих її і не завжди однонаправлених силових полів. Поряд із європейським і російським, Україна, як і інші країни Півдня Європи, не може не відчувати на собі й “гарячий подих” мусульманського світу. Тим більше, що на її території проживає автохтонна кримськотатарська меншість, яка є невід'ємною частиною народу України. Визначаючи місце України в європейській та світовій системах безпеки, було б невірно ні розташовувати Україну між Європою і Росією, ні протиставляти одна одній Європу і Росію. В основі включення України до нової архітектури європейської безпеки лежить створення нею власної, заснованої на демократичних цінностях системи національної безпеки і характерний саме для демократичних підходів внесок у зміцнення міжнародної безпеки.

Колишня складова частина ядерної наддержави – Україна – не успадкувала її “менталітет”, цілком відмовившись від конфронтаційних підходів, усвідомлюючи відповідальність за міжнародну безпеку. Із зміцненням міжнародних позицій України в неї з'являється

власне позитивне поле впливу, зростають роль і відповідальність у забезпеченні безпеки континенту. Не можна уявити стабільну Європу без стабільності в кожній із європейських країн, проте загроза стабільності особливо гостро відчувається в нових, ще не зміцнілих незалежних державах, які переживають період радикальних економічних і політичних реформ. Дбаючи про внутрішню стабільність, ці країни спираються на власні сили, шукають підтримки одна у одній й водночас дедалі більше звертають погляд на зону демократії, економічної і політичної стабільності, що поширюється в напрямі їхніх кордонів і являє собою Європейський Союз [1, с. 47].

На південно-східній периферії Великої Європи останнім часом усе активніше заявляє про прагнення до інтеграції в ЄС група з чотирьох європейських країн, згуртованих не лише спільним радянським минулим, але й необхідністю вирішувати схожі проблеми, одночасним становленням державності і ринкових відносин та прагненням до використання своїх різноманітних ресурсів на основі європейської моделі економічного та суспільного устрою. Поряд з Україною до цієї групи, яка вже отримала назву ГУАМ, належать Грузія, Азербайджан і Молдова. Фактично можна констатувати, що на Європейській частині колишнього СРСР сформувалося три співтовариства держав за ознакою ставлення до європейської та євроатлантичної інтеграції: країни Балтії, ГУАМ і Російсько-білоруський союз. Характерно, що колишні республіки СРСР об'єднують лояльне ставлення до розширення ЄС і розділяє негативне ставлення двох із них – Росії та Білорусі – до розширення НАТО на Схід. Спільність підходів до європейської та євроатлантичної інтеграції створює взаємне тяжіння між Балтією і ГУАМом. З підключенням Польщі здійснюється пошук у напрямі розвитку Балто-Чорноморського

співробітництва. Економічним стрижнем цього співробітництва Півночі і Півдня в середині Європи служить проект транспортування каспійських енергоносіїв через Україну, що дозволяє підвищити ступінь диверсифікації енергозабезпечення європейських країн і відродити древній шлях “із варяг у греки”. Європейський Союз одержує можливість інтеграції власної системи нафто- і газопроводів зі створюваною, яка орієнтована на енергоресурси Каспію. Тим більше, що найперспективніші потенційні споживачі каспійської нафти розташовані саме між Чорним та Балтійським морями. Мабуть, для ЄС як структури, до якої прагне інтегруватися Україна, небайдуже, що при усьому політичному та соціальному розмаїтті українського суспільства керівництву країни вдалося створити систему національної безпеки, що дозволила здійснювати реформи. Хоча і не так швидко, як хотілося б, але винятково мирним, цивілізованим шляхом. Жодного разу за останніх стратегічних подій в Україні процес формування органів державної влади, вирішення складних внутрішньополітичних проблем не виходив з-під контролю і не супроводжувався протистоянням із застосуванням сили. Створюючи систему національної безпеки, адаптовану до міжнародних вимог, Україна прагне брати активну участь в універсалізації регіональних, європейської і глобальної систем безпеки на всіх стадіях цього процесу – від розробки концепції до участі в конкретних спільних операціях. Уже сприйнята у світі як ключова країна європейської безпеки, Україна є єдиною державою, що водночас належить до Східної, Центральної і Південно-Східної Європи [2, с.114]. Саме вона здатна відіграти цементуючу роль у розвитку співробітництва нових незалежних держав Європи, сприяти їхній інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, попередити виникнення або поновлення штучних бар'єрів у тій частині континенту, що входила до СРСР або перебувала під його

контролем. Перший вектор становлять відносини України з Заходом. Складовою цього вектора є інтеграція до європейських та євроатлантичних структур. Основними напрямами тут залишаються відносини з ЄС, НАТО і державами-членами. Зусилля України спрямовуються на поглиблення і розширення співробітництва, наповнення його конкретними програмами і заходами в рамках реалізації Угоди про партнерство і співробітництво України та ЄС, а також Хартії Україна – НАТО.

Важливою складовою західного вектора є інтенсифікація відносин України із західними сусідами-кандидатами на членство в ЄС і НАТО. Насамперед, йдеться про Польщу. Стратегічне партнерство України і Польщі здатне не тільки запобігти появі нової лінії поділу на українсько-польському кордоні після вступу Польщі до ЄС і НАТО, але й зцементувати відносини Заходу і Сходу, Півночі і Півдня Європи, де розташовані нові незалежні європейські держави та країни колишнього соціалістичного табору. Українсько-польське партнерство виходить за межі двостороннього співробітництва, а сприяння всебічному його розвитку з боку ЄС є для України одним із пріоритетних напрямів співробітництва з Євросоюзом. В Україні розглядають поглиблення інтеграційних процесів на континенті як необхідну передумову створення системи глобальної безпеки, що відповідає вимогам наступного сторіччя. Підписання базових політичних договорів із Росією та Румунією, угод щодо Чорноморського флоту, договору про державний кордон з Білоруссю і Спільної заяви Президентів України і Республіки Польща стали важливими ланками ланцюга, що об'єднує Україну з простором стабільності і добросусідства, оформленим у 1995 році Пактом стабільності в Європі. По суті відбувається процес поширення цього пакту на значну територію континенту, яку займає Україна.

Загальновизнано, що Україна є не лише споживачем, але й “постачальником” безпеки, активним учасником врегулювання регіональних конфліктів у Європі. Мова йде про неоднаковий за характером, але завжди миротворчий внесок у колишній Югославії, Нагірному Карабасі і Придністров'ї, готовності допомогти у розв'язанні конфліктної ситуації в Абхазії [3, с. 275].

Україна займає активну позицію в розвитку європейського регіонального співробітництва з використанням таких структур, як Центральноевропейська ініціатива, Чорноморське економічне співтовариство та ін. і виступає за об'єднання зусиль ОБСЄ і ЦЕІ в питаннях зміцнення стабільності і безпеки в Центрально-Східноєвропейському регіоні.

Україна виходить із того, що відносини з Заходом не тільки не суперечать, але й сприяють цивілізованій реалізації іншого вектора її зовнішньої політики – встановленню рівноправного та взаємовигідного партнерства з Росією. Від стабільності та прогнозованості відносин двох найбільших за територією країн Європи значною мірою залежить доля демократичного розвитку як України, так і Російської Федерації, стабільність у Європі та в усьому світі.

В Україні розглядають українсько-російські відносини в контексті нової архітектури міжнародної безпеки, а “Великий” договір між Україною і Росією й угоди по Чорноморському флоту – як конкретний внесок у її зміцнення. Україну і Росію зв'язують не тільки спільні географія, минуле і повно схожих невирішених проблем сьогодення. Головне в тому, що їх об'єднує інше. Обидві країни рухаються в одному напрямі, прагнучи до створення відкритого демократичного суспільства і ринкової економіки, характерних для членів Європейського Союзу, одним з яких прагне стати Україна, а судячи з заяви

колишнього прем'єра РФ В.Черномірдіна під час перебування в Брюсселі, – і Росія [4, с. 60].

Україну і Росію об'єднують політичні та економічні інтереси. Саме це, при всьому прагненні кожної з них до самозабезпечення і диверсифікації зовнішніх зв'язків, визначає їх як найбільш вагомих партнерів. Українсько-російські економічні відносини, як впливовий чинник розвитку обох країн, найважливіша складова їхніх зовнішньополітичних зусиль, виходять за рамки двосторонніх інтересів і не можуть не привертати уваги ЄС і його членів. Через українські трубопроводи здійснюється постачання енергоносіїв у багато країн Європи, енергетична безпека якої значною мірою залежить від надійності українсько-російської взаємодії в сфері енергетики. Український підхід полягає в участі капіталу і технологій з європейських та інших країн в українсько-російських проєктах міжнародного значення. В Україні аж ніяк не прагнуть до якогось українсько-російського відособлення і намагаються всебічно враховувати інтереси інших наших сусідів та партнерів. Україна і Росія беруть активну участь у програмі “Партнерство заради миру”, що довела свою необхідність і ефективність як засіб підвищення довіри в Європі. Участь України і Росії в програмі партнерства, у стабілізаційних силах на Балканах разом із підписанням згаданого Акта і Хартії вже забезпечили обом країнам свого роду “зовнішню участь” у НАТО. Подібна формула на початковому етапі співробітництва, мабуть, може бути використана й у випадку з ЄС. Майбутнє підкаже її оптимальний варіант і конкретне наповнення. Це дасть можливість більш ефективно сполучити ресурсний потенціал України та Росії з технологічними можливостями Європи. Справжнім проривом у цьому напрямку стало б створення європейського військово-транспортного літака на базі АН-70. Україна виходить із концепції Європи із “змінюваною

геометрією” та неприпустимістю створення економічних і політичних бар'єрів як на своїх західних, так і східних кордонах. Україна і Росія не тільки демонструють прагнення продовжувати перетворення на основі цінностей європейської цивілізації, а й дедалі активніше взаємодіють із ЄС і НАТО як структурами, що об'єднують демократичні країни із соціально орієнтованою ринковою економікою. Складається враження, що зміцнення західного вектора зовнішньої політики України і Росії позитивно позначилося на позиціях обох країн у ставленні одна до одної і сприяє формуванню їхнього рівноправного партнерства [5, с. 114].

Сучасне розуміння безпеки виключає статичний підхід. Мова йде про широкий погляд на безпеку, що охоплює не тільки військові, а й економічні та політичні чинники, проблеми демократизації та стабільності окремих держав і груп держав, формування дружніх міжнародних відносин.

Йдеться також про колективну спроможність протистояти новим загрозам безпеці, зокрема поширенню зброї масового знищення, міжнародному тероризмові, організованій злочинності, нелегальній міграції, масштабним екологічним лихам. У комплексі взаємозалежних складових безпеки усе більшу роль відіграє економічна безпека, яка в ядерному світі стала стрижнем міжнародної і національної безпеки. Виник феномен глобальних фінансових і економічних систем, у яких навіть найбільші країни виявилися нездатними вести “ замкнутий спосіб життя ”. На зміну “ гарячим” і “ холодним” війнам прийшли війни торговельні та митні. У цьому контексті для більшості європейських країн ЄС виступає гарантом економічної безпеки, що забезпечує стабільність прийнятних для окремих його членів і Євросоюзу в цілому умов економічного розвитку. У плані розподілу потенціалу небезпек нинішня ситуація в Україні

є типовою для посткомуністичних країн – внутрішні загрози переважають над зовнішніми. Неоднозначними є хід і наслідки економічних реформ. Проте основна небезпека йде не від реформ як таких, а від непослідовності, некомплексності їхнього здійснення, що, поряд із суб'єктивними причинами, стало результатом малодосвідченості економічних служб молодій українській державі. Водночас слід зазначити, що Україна має чіткий сценарій економічних реформ, що збігається зі сценарієм наближення країни до членства в Євросоюзі [6, с. 96]. Керівництво економікою стає усе більш прагматичним. Проте Україна навряд чи зможе швидко досягти економічної стабілізації без допомоги з боку Європейського Союзу, США і міжнародних фінансових організацій. Мова йде не тільки про фінансову допомогу, що є для України надзвичайно важливою, особливо в зв'язку з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, яка має не лише європейський, але й глобальний вимір. Україна потребує сприяння в поступовому входженні в Європейський економічний простір. І тут для неї ключовим питанням є поглиблення відносин із ЄС. В Україні добре усвідомлюють стан її готовності до вступу в ЄС – для нас це стратегічна мета. Однак наявність цієї мети, а також політична підтримка стратегічного курсу України на членство в ЄС з боку самого ЄС, а також таких впливових країн, як Німеччина, Франція і Великобританія, сприяли б активізації реформування українського суспільства. З'являється перспективна модель соціально – економічного розвитку, чіткі орієнтири у вигляді конкретних стандартів ЄС у найважливіших суспільних сферах і насамперед в економічній. В Україні не повною мірою задоволені динамікою розвитку відносин із ЄС. Серед чинників, що стримують виведення цих відносин на якісно новий рівень – і складна економічна ситуація в Україні, і стан

інституційного забезпечення політики України щодо ЄС, і непроста внутрішня ситуація в Євросоюзі. Позначається і високий рівень економічної залежності України від Росії.

Актуальним питанням залишається «персоналізація» політики, яку ЄС проводить щодо України, і відмова від «трафаретних» підходів у ставленні до країн СНД. Відчуваючи себе країною Центрально–Східноєвропейського регіону, Україна не прагне преференцій або пільг. Йдеться про таку спеціалізовану і конкретну політику з боку ЄС, яка дозволила б краще використовувати потенціал співробітництва з Україною в усіх сферах. Йдеться про активізацію співробітництва в галузі зовнішньоекономічних зв'язків, промислової кооперації, митної справи, юстиції, попередження злочинності і боротьби з її організованими проявами, науково-технічної політики. Особливо варто підкреслити зацікавленість України щодо транс'європейських проєктів, насамперед транспортних і енергетичних. Унікальне географічне розташування України обумовлює її роль як однієї з ключових країн – комунікаторів між Європою, Кавказом і Азією. Тому підтримка пов'язаних з Україною проєктів, зокрема транспортного коридору, який включав би нафтопровід Одеса – Гданськ, з боку ЄС, країн – членів та інших зацікавлених сторін створить не просто транспортну інфраструктуру, але й інфраструктуру інтеграції України до ЄС. Будуть створені реальні передумови запобігання появі економічних й інших бар'єрів у рамках Великої Європи [7, с. 265].

Україна прагне створити власну систему національної безпеки, збалансовану й погоджену не лише внутрішньо, але й з європейськими та світовими тенденціями розвитку і зміцнення міжнародної безпеки. Вже досягнутий Україною рівень політичної, соціально – економічної трансформації дозволяє стверджувати, що

країна крок за кроком просувається шляхом демократії і ринкової економіки, усе більше наближаючись до вимог, які висуваються до країн – кандидатів на вступ до ЄС. За підтримкою провідних країн Європи і світу незалежна, демократична, стабільна й економічно процвітаюча Україна здатна стати не лише ключовою країною європейської безпеки, але й її важливою опорою.

Формування сучасних регіональних систем безпеки можливе тільки за умов [8, с. 43]:

- пристосування та постійної модернізації функцій існуючих структур безпеки до нових викликів та загроз ХХІ ст. (спроби формування нових структур безпеки в умовах існування тих чи інших оборонних союзів викличе протидію останніх, що може поховати саму ідею такого створення на початковому етапі);

- чіткого розподілу функцій між існуючими структурами з урахуванням їх можливостей, набутого досвіду, специфіки діяльності та складу учасників. (Досвід існування НАТО, ОБСЄ, ЗЄС свідчить про певну «спеціалізацію» їх діяльності, про що йшлося в попередніх параграфах);

- визначення пріоритетів між структурними компонентами системи безпеки у вирішенні тих чи інших питань;

- встановлення та постійного розвитку тісних взаємних зв'язків між структурними компонентами регіональної безпеки, що дозволяли б координувати їх діяльність або підключати до виконання того чи іншого завдання різні структурні компоненти безпеки.

Ефективність регіональних систем безпеки значною мірою залежатиме від тих принципів, що будуть закладені в їх основу. Так, принцип оборонної достатності дозволить визначати оптимальні параметри збройних сил, здатних гарантовано забезпечити захист інтересів усіх учасників.

Оскільки система регіональної безпеки охоплює багато держав, що відрізняються між собою за рівнем економічного розвитку, важливим принципом системи безпеки мусить стати надання однакових умов безпеки для членів даної системи. Однією з таких умов є збіг елементів системи безпеки хоча б за своїми основними параметрами. Найважливішим щодо цього є ступінь розвитку демократії та стабільний розвиток. Найзагальнішим результатом історичного розвитку останніх років став кінець «холодної війни». Внаслідок різко обмежилася вірогідність широкомасштабної збройної сутички із застосуванням засобів масового ураження. З карти Європи зникла одна із наддержав, а розвиток світових процесів входить у річище, перерване жовтнем 1917 р. Європа втратила почесне звання центру світової політики й можливість породжувати конфлікти світового масштабу [9, с. 22].

Найістотніші зміни торкнулися Європейського континенту: розпад Організації Варшавського договору, об'єднання Німеччини, оксамитова революція в країнах Центральної та Східної Європи і, зрештою, дезинтеграція Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії – поява низки нових незалежних держав на карті Європи і світу, процеси розширення ЄС та НАТО – все це становить неповний перелік факторів, що у найближчі десятиліття суттєво впливатимуть на політичні, соціальні, економічні та військові тенденції в цьому регіоні. Під час «холодної війни» авторитарним комуністичним режимам вдавалося тримати під контролем регіональні, етнічні та релігійні суперечності. Крах комунізму, поява нових незалежних держав призвели, з одного боку, до зростання почуттів національної гідності, культурного самоусвідомлення, а з другого – до втрати механізмів, що стримують крайні форми прояву націоналізму. Досвід колишньої Югославії, Чечні, Карабаху, останні події у Дагестані свідчать, наскільки складним може

бути процес подолання конфлікту, якщо він сягнув певного рівня напруги. Це змусило західних політиків поставитися до надання гарантій безпеки країнам Східної Європи та колишнього Радянського Союзу з більшою обережністю. Захід не готовий втручатися у внутрішні конфлікти, тим паче, що ефективність такого втручання надзвичайно низька, а проблеми, які виникають унаслідок такого втручання, мають загрозливу тенденцію збільшувати свою гостроту та масштаби. Жорсткі внутрішні конфлікти в країнах, що розвиваються, поставили перед політиками і населенням Заходу ряд нових гострих питань. Паризький Інститут Західноєвропейського союзу, створений для досліджень у галузі безпеки, обґрунтовував, наприклад, необхідність спільної оборони несприятливим впливом конфліктів у країнах, що знаходяться за межами Європи, на загальний стан європейської безпеки. Він ототожнив це завдання зі сферою «важливих» (тобто наступних за значимістю після «життєвих» та «загальних») інтересів країн Європейського Союзу (ЄС) в галузі безпеки. При цьому акцент був зроблений на проблемах, що торкаються економічних інтересів країн ЄС та пов'язані із забезпеченням енергоносіями, експортом продуктів виробництва, користуванням морськими й сухопутними комунікаціями, із свободою та безпекою пересування людей і товарів. Нормальне функціонування цих укрїн важливих для західної економіки галузей може виявитися під ударом, якщо правлячі режими в країнах, що розвиваються, не подолають національний або політичний екстремізм.

Список використаних джерел

- 1. Кутах Ю. Транспортні зв'язки України і міжнародні транспортні коридори / Ю. Кутах. // Економіст.– 2011. – №1. – С. 50-57.*

2. Климук А.А. *Історія формування поняття «безпека особистості»* / А.А. Климук // *Безпека життєдіяльності.*– 2009. – № 1. – С. 25.
3. *Законодавство України про безпеку території* / Упоряд. О. М. Роїна. – 2-е вид. – К.: КНТ, 2010. – 488 с.
4. Дергачов В. *Перспективна роль України в глобальних та регіональних системах безпеки* / В. Дергачов, О. Живицький, М. Тараканов // *Економіка України.*– 2010. – №11.– С. 60-64.
5. Климук А.А. *Історія формування поняття «безпека особистості»* / А.А. Климук // *Безпека життєдіяльності.*– 2009. – № 1. – С. 25.
6. Козик В.В. *Світове господарство та міжнародні економічні відносини* / В.В. Козик, М.П. Панкова. – Львів: Світ, 2008. – 336 с.
7. *Енциклопедичний словник з основ екології* / за заг. ред М.Д. Пшеничного.– К.: Наукова думка, 2009. – 884 с.
8. *Географічна енциклопедія України* / за заг. ред Р.Д. Осадчого.– К.: Укр. енцикл. ім. М. Бажана.– 2004. –480с.
9. Метелев С.Е. *Международная трудовая миграция в условиях глобализации и нелегальная миграция [Текст] : моногр.* / С. Е. Метелев. – М. : Изд-во РГТЭУ, 2008. – 267 с.

*Світлана ШЕНЬО,
студентка 6 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Україна у захисті власних інтересів намагається використовувати схеми і механізми універсальної, регіональної, субрегіональної безпеки, що реалізується через низку провідних міжнародних структур; інтеграційну парадигму входження України у європейський і євроатлантичний простори; площину двосторонніх відносин, що реалізуються через двостороннє співробітництво з провідними партнерами, з якими, зрештою, розбудовується міжнародно-правова схема стратегічних союзів. При цьому враховується, що безпекове існування України спирається на міжнародно-політичну систему захисту прав людини, яка реалізується як через глобальні і регіональні безпекові структури, так і через засади двосторонньої співпраці. Міжнародні структури універсальної і регіональної безпеки, до яких долучається Україна для реалізації своєї зовнішньої політики, нині, як свідчить практика, є найвпливовішими механізмами у протидії сучасним викликам. Йдеться про систему кооперативної безпеки – поєднання різнопланових безпекових механізмів у єдине ціле. При цьому Україна не тільки використовує захисні міжнародні важелі, а й вносить свою лепту у вдосконалення самих систем.

Зазначимо, що політологи західних наукових шкіл трактують поняття «кооперативна безпека» по-різному [1]. На наше переконання, кооперативна безпека, що прийшла на зміну колективній, полягає в об'єднанні зусиль

зацікавлених держав для свого захисту за формулою: безпека для себе через безпеку для всіх. При цьому рівень національної безпеки визначає не кількість різноманітної зброї, а показники економічного розвитку, життєвого рівня громадян і здатність країни створювати сприятливіші умови для реалізації їхніх можливостей [2, с. 18].

Україна співпрацює з міжнародними організаціями в різних форматах і якостях (повноправний член, партнер, спостерігач, контрибутор). Членство в 75 міжнародних організаціях може слугувати підтвердженням добрих намірів політичного керівництва держави співпрацювати «з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур» [3].

Міжнародна конференція, яка відбулась у вересні 2013 року, була присвячена проблемам ефективності функціонування глобальної і регіональної систем безпеки, існуючих форматів міжнародного співробітництва, а також шляхів поглиблення співпраці між Україною і міжнародними організаціями для посилення регіональної безпеки. На конференції було відмічено, що напрями зовнішньої допомоги переважно відповідають законодавчо визначеним національним пріоритетам [4] або спрямовуються на вирішення найбільш актуальних проблем життєдіяльності суспільства:

- Захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України (ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ).
- Створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення (МВФ, Світовий банк, СОТ, ЄІБ, ОЧЕС та ін.).

- Гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина (ОБСЄ, Рада Європи, Європейська комісія за демократію через право, ЄС, Європейський суд з прав людини, Міжнародна амністія, Міжнародний комітет захисту прав людини). Розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів, зміцнення політичної і соціальної стабільності (ООН, Світовий банк, ЄС, ОБСЄ, Рада Європи).

- Забезпечення екологічно- та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження довкілля та раціональне використання природних ресурсів. (ООН, Глобальний Екологічний Фонд, ЄС, ЄБРР, ЄІБ, ОБСЄ, НАТО, Північний інвестиційний банк, Північна екологічна фінансова корпорація).

- Розвиток культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу, зміцнення фізичного здоров'я суспільства, створення умов для розширеного відтворення населення (ООН, Світовий банк, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація праці, Рада Європи, ЄС, ОЧЕС, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) [5, с. 22].

Водночас Україна покладає великі надії на зміцнення власних спроможностей забезпечення національної безпеки, протистояти сучасним викликам і загрозам за рахунок механізмів міжнародного співробітництва та залучення допомоги міжнародних організацій і країн-партнерів.

З початку незалежності Україна визначила своїми головними зовнішньополітичними пріоритетами інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур, які відповідають національним інтересам нашої держави. Вступаючи до європейської та євроатлантичної спільноти, Україна отримує достатні гарантії безпеки, зміцнення незалежності і недоторканності своїх кордонів, стабільність стану безпеки, незалежно від того, як

розвиватиметься пострадянський простір, більш вагому участь у процесах регіональної і континентальної інтеграції.

Українська держава розглядає членство в НАТО як один з найефективніших засобів гарантування своєї безпеки, забезпечення національного суверенітету та збереження територіальної цілісності. Цей курс чітко визначений національним законодавством України, зокрема Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки цей документ відносить, серед іншого, забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД), а також з іншими державами світу [6, с. 13].

Говорячи про європейську та євроатлантичну інтеграцію України, ми маємо на увазі, *по-перше*, досягнення відповідності сектору безпеки і оборони світовим стандартам, взаємосумісність Збройних Сил України з арміями європейських країн та спроможність виконувати завдання в рамках внеску нашої держави в діяльність трансатлантичних структур безпеки. Аналогічні стандарти притаманні й іншим сферам, зокрема політиці, економіці, фінансам та ін. Але, окрім того, інтеграція – це ще підстава для зміни поглядів на національну безпеку загалом, переоцінка державою принципів свого суверенітету та незалежності, самоідентифікація українського суспільства як самодостатнього і повноправного члена європейської спільноти.

Членство в НАТО як воєнно-політичному союзі сприятиме виходу України із постімперського простору та збереженню свободи дій на майбутнє. І водночас приєднання до Альянсу демократій може прискорити процес реформ усередині країни. Йдеться про засвоєння демократичних цінностей, такий собі допінг для демократичного суспільства і середнього класу.

По-друге, Україна в НАТО – це зміцнення державних інститутів, і передусім у сфері безпеки. Практично всі науковці згодні з тим, що держава починається із судів, поліції та армії. Їх посилення дозволить суттєво пришвидшити розвиток України. До речі, зміцнення державних інститутів є нагальним завданням і умовою поступу економіки.

По-третє, вступ України до Організації Північноатлантичного договору – це принципове зростання ваги країни у глобалізованому світі, її участь у механізмах і процедурах прийняття глобальних політичних рішень [7, с. 24].

Необхідно також згадати про те, що Альянс вже зробив для України. НАТО надавала допомогу нашій країні у ліквідації аварії на колекторних спорудах Харкова наприкінці 90-х років. У 1998 та 2001 роках Організація допомагала усунути наслідки повеней у Закарпатті. В рамках програми НАТО «Партнерство заради миру» працює Трастовий фонд для ліквідації надлишків застарілих боєприпасів в Україні. Також НАТО надає Україні допомогу у підготовці цивільних спеціалістів для Міністерства оборони, на що в 2006 році держави члени Альянсу виділили близько \$800 тис. Проведення багатонаціональних навчань на території України дало нам змогу відновити функціонування полігону «Яворів» (а це – тисячі робочих місць для цивільного населення і мільйонні замовлення, перш за все, місцевим підприємствам малого та середнього бізнесу в нашій країні).

О. Соскін зазначає, що сьогодні Україна посідає друге після Російської Федерації місце серед партнерів Альянсу за інтенсивністю співробітництва в рамках програми «Наука заради миру та безпеки». Більш як 400 українських учених отримали понад 200 грантів у рамках цієї програми [7, с. 24].

Одним з найуспішніших і найперспективніших напрямів є співпраця, що здійснюється в рамках Спільної робочої групи високого рівня з питань військові реформи. Її діяльність спрямована на надання допомоги у реформуванні оборонної сфери України, зокрема реалізації Державної програми реформування та розвитку ЗС України.

Військово-технічний напрям співробітництва реалізується через участь у засіданнях Конференції національних директорів з озброєнь та її груп, співпраці в проєктах Агентства НАТО з питань постачання і забезпечення та інших структур НАТО, які працюють у військово-технічній сфері [8].

Ставлення України до НАТО як до найбільш ефективної структури колективної безпеки в Європі залишається незмінним. Ураховуючи значний внесок Альянсу у підтримання миру, стабільності та загального клімату довіри на євроатлантичному просторі, у створення нової архітектури безпеки в Європі, поглиблення процесів роззброєння, контролю над озброєннями і нерозповсюдженням зброї масового знищення, Україна розширює участь у роботі РСАП та в Програмі "Партнерство заради миру".

У сфері економічної безпеки інтеграція України до НАТО матиме такі наслідки: зміни, як позитивні, так і негативні для військово-промислового комплексу України (негативні пов'язані з розривом зв'язків з виробничими партнерами на території Росії, позитивні – з перспективою

участі в проектах інтеграції та кооперації українських конкурентоздатних виробництв з ВПК держав НАТО); прискорення економічного розвитку внаслідок зменшення ризиків для бізнесу, зв'язаного із зростанням рівня безпеки України; прискорення ринкових реформ; поширення в Україні ринкової економічної етики; більші зусилля влади у боротьбі з корупцією; початок процесу деактуалізації іміджу України як пострадянської держави в очах західних інвесторів [9, с.1-3].

Інтеграція України до НАТО здійснює стимулюючий вплив на розвиток демократичних процесів в Україні через підвищення рівня безпеки та вимоги НАТО щодо демократичного характеру політичного процесу [10].

На думку українського вченого В. Горбуліна, нескладно передбачити, що євроатлантична інтеграція України супроводжуватиметься погіршенням відносин із Росією. І причина тут не в НАТО, США чи ЄС, а в тому, що із приєднанням до НАТО наша держава може вийти із сфери постімперського впливу Росії, а також продемонструвати ефект успішної демократичної країни для російського суспільства. Нині відсутня ефективна система взаємовідносин між двома сусідніми і незалежними країнами. Проте рано чи пізно проблему налагодження моделі рівноправної взаємодії з РФ слід вирішувати Києву, інакше її вирішать без нас [7, с. 4].

Вже сьогодні можна побачити певні позитиви інтеграції в НАТО, зокрема: поглиблення співпраці з НАТО дозволяє здійснити загальний огляд сектору безпеки України; проведення спільних операцій та місій з НАТО підвищує професійну підготовку та стимулює фінансування реформування української армії; починають вирішуватися проблеми утилізації надлишкових боєприпасів, а також перепідготовки й адаптації звільнених військовослужбовців; започатковано роботи з підготовки

цивільних службовців до роботи в українських оборонних та безпекових структурах. Проте набуття Україною членства в НАТО стане визначальним кроком на шляху реалізації нашої стратегії євроінтеграції.

Забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави передбачає формування навколо України безпечного міжнародного середовища, зміцнення систем колективної безпеки на європейському та трансатлантичному просторах, розвиток взаємин та кооперації у глобальному й регіональному вимірах; забезпечення гідного місця України у глобальному поділі праці, безпечне та збалансоване входження української економіки до світової економічної системи, зокрема у форматі Світової організації торгівлі; укладення нової базової угоди, формування зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, створення основи для повноправного членства України в ЄС; приєднання України до європейської та євроатлантичної систем безпеки, що означає взаємовигідну співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору, формування умов для вступу України до НАТО, участь у безпекових програмах Європейського Союзу та ОБСЄ [11, с. 14-15].

Отже, вступ України до НАТО дасть можливість набуття повноправного членства в ЄС, що, враховуючи нинішній стан української економіки та велику кількість інших проблем, буде тривалішим і складнішим порівняно із вступом до Альянсу. Але активна реалізація євроінтеграційної стратегії зможе зробити цілком реальною перспективу членства України в Євросоюзі.

Європейська інтеграція - головний та незмінний зовнішньополітичний пріоритет України. Цей курс продиктовано самим фактом належності України до європейської цивілізації. Вступ до ЄС – стратегічна мета України, досягнення якої залежить як від результативності

українських зусиль, так і готовності Європейського Союзу до такого рішення.

Важливим етапом інтеграційного процесу всередині самого Європейського Союзу стало підписання у грудні 2007 р. Лісабонського договору. Певні можливості для вирішення питання про європейську перспективу України відкриває Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Нова угода замінить Угоду про партнерство та співробітництво (УПС), яка вже не відповідає сучасному рівню співробітництва між Україною та ЄС. З боку Євросоюзу Україні пропонується співробітництво в межах Європейської політики сусідства (ЄПС), яка передбачає для держав-сусідів «привілейовані відносини», що мають будуватись на взаємному визнанні спільних цінностей, принципів ринкової економіки та сталого розвитку. Перспективним є започаткування в травні 2009 р. ініціативи ЄС «Східне партнерство». З європейською перспективою пов'язане й питання про майбутнє кордонів України з країнами-членами ЄС. Традиційно ЄС у питанні безпеки цілком покладався на політико-оборонний механізм НАТО. Але за сучасних умов ЄС виявляє намір посилити власну спроможність вирішувати проблеми як європейської, так і міжнародної безпеки. Повноцінним учасником європейської системи безпеки може бути й Україна. Повнота участі нашої держави у формуванні цієї системи безпосередньо залежить від ініціативності та активності України як співтворця міжнародної безпеки [12, с. 229].

У 2006-2007 рр. Україна концентрувала свої зовнішньополітичні зусилля на посилення енергетичної безпеки, інтеграції України у міжнародну економічну систему, насамперед вступі до СОТ, сприянні українським виробникам у встановленні бізнесових контактів із зарубіжними партнерами, підтримці українських експортерів, утвердженні позитивного іміджу та

інвестиційної привабливості України. Україна формально вступила у завершальну стадію приєднання до СОТ [13, с. 52]. 5 лютого 2008 року у Женеві відбулося засідання Генеральної Ради СОТ, на якому було підписано Протокол про вступ України до СОТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада України прийняла законопроект «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі». А вже 16 квітня 2008 року Закон про ратифікацію був підписаний Президентом України. Згідно з процедурами СОТ, з 16 травня 2008 року Україна набула повноправного членства у цій Організації [14].

В. П'ятницький зазначає, що вступ України до СОТ дозволив державі провести переговори про асоціацію з ЄС, укласти договори про зону вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі і Чорногорією. І на разі дозволяє вести подібні переговори з Канадою, Туреччиною і Сербією [15]

Триває реалізація Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Водночас втілюється «Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України». У квітні 2012 року Уряд затвердив План першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2012 рік [16].

Відтак, сьогодні є підстави говорити, що контакти Києва і Брюсселя налагоджуються. Зокрема, «поставлене на паузу» укладення базового документа – Угоди про асоціацію (включно із ЗВТ) успішно відбулось 27 червня 2014 р.

Підписання Угоди про асоціацію передували неоднозначні події. Україна і ЄС почали переговори про нову угоду ще в 2007 році і тільки 2012 року сторони парафували Угоду про асоціацію і поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі. 10 грудня 2012 року Рада закордонних справ ЄС схвалила висновок щодо України, в якому висловила

готовність підписати Угоду про асоціацію між Україною і ЄС на саміті “Східного партнерства” у Вільнюсі в листопаді 2013 року за умови, що Київ продемонструє рішучі дії і відчутний прогрес у реформуванні виборчого законодавства, вирішенні проблеми вибіркового правосуддя і продовженні реформ в рамках Порядку денного асоціації.

Вже 21 листопада, у Відні Президент України Віктор Янукович заявив, що Україна продовжує шлях євроінтеграції. Тим часом Кабінет Міністрів України прийняв рішення призупинити процес підготовки до укладення Угоди про асоціацію між Україною, Євросоюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами. Про це сказано у розпорядженні Кабінету міністрів №905-р від 21 листопада [18].

В той же час В. Янукович заявив під час виступу на пленарному засіданні саміту Ініціативи «Східне партнерство» що «європейський вибір для нас залишається стратегічним напрямом подальшого цивілізаційного розвитку Української держави, зміцнення її місця і ролі в сучасному конкурентному світі. Для України Угода про асоціацію є детальним планом всеохоплюючої модернізації відповідно до європейських цінностей та стандартів» [19]. А після завершення саміту Східного партнерства у Вільнюсі Президентом було скасовано прес-конференцію, проведення якої було заплановане. Він сказав журналістам, що підпише цю угоду тільки у тому разі, якщо Україні запропонують «нормальні умови». Він також наполягає на тристоронніх переговорах Україна–Росія–ЄС.

Європейський комісар Штефан Фюле заявив, що ЄС готовий відновити підготовку до підписання Угоди про асоціацію з Україною, як тільки сама Україна буде готова до цього [20]. Депутат Європарламенту Яцек Саріуш-Вольський висловив думку, що наступна можливість підписати угоду з ЄС з’явиться після президентських

виборів в Україні, коли буде обраний «новий проєвропейський президент з сильним демократичним мандатом» [21].

Рішення Кабінету Міністрів від 21 листопада про призупинення підготовки до підписання угоди з Євросоюзом викликало хвилю розчарування серед офіційних представників ЄС та масові протести в Україні. У Києві та інших містах України пройшли акції під загальною назвою «Євромайдан».

На думку Яна Томбінскі, Посла Європейського Союзу в Україні, на шляху до ЄС було зроблено багато роботи: «Ми визнаємо прагнення українського уряду та політичних сил прокласти шлях до Угоди про асоціацію. Одноголосне позитивне рішення Уряду України, ухвалене 18 вересня, стало для ЄС доказом готовності країни до підписання Угоди про асоціацію у Вільнюсі. Як свідчать результати опитувань громадської думки, більшість українського суспільства уже переконана у вигодах Угоди про асоціацію... Пояснюючи своє рішення, уряд зазначив, що після підписання Угоди про асоціацію Україна зіштовхнеться з важкими економічними проблемами. Зокрема, було зазначено, що країна зазнає втрат у торгівлі з Росією та іншими країнами СНД».

Також посол ЄС в Україні відзначив, що протягом останніх місяців Росія здійснювала на Україну шалений тиск, створюючи перешкоди в торгівлі, розриваючи контракти, незаконно застосовуючи заходи із харчової безпеки та застосовуючи інші кроки. «ЄС у найрішучіших формулюваннях засудив такі дії. Ми також засуджуємо втручання Росії у суверенне право України власноруч формувати свою майбутню економічну та зовнішню політику. Але навіть у такому контексті не розглядав би це як причину для паузи у підготовці до підписання Угоди про асоціацію», – сказав посол.

Міжнародні структури універсальної і регіональної безпеки, до яких долучається Україна для реалізації своєї зовнішньої політики, нині є найвпливовішими механізмами у протидії сучасним викликам. Водночас Україна покладає великі надії на зміцнення власних спроможностей забезпечення національної безпеки за рахунок механізмів міжнародного співробітництва. Отже, євроатлантичний вибір – це єдиний прийнятний шлях магістрального розвитку України, що відповідає її національним інтересам, волевиявленню народу, який прагне, врешті, повернутися до європейської спільноти, надійно забезпечити своє майбутнє у єдиній демократичній і процвітаючій Європі. Він є логічним і безальтернативним результатом процесу утвердження незалежності нашої держави, формування її зовнішньополітичного курсу.

Список використаних джерел

- 1. Західні політологи М. Уайт і Р. Коен визначають кооперативну безпеку у вигляді синтезу трьох складових [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.5ka.ru/53/12039/1.html>*
- 2. Чекаленко Л. Чи сформувала Україна власну систему безпеки? // Персона / Л. Чекаленко.— 2007.— № 8. — С 18- 24.*
- 3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР).— 2010. — № 40. — Ст.527.*
- 4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV// Відомості Верховної Ради (ВВР).— 2003. — № 39. — Ст.351.*
- 5. Роль міжнародних організацій у національній безпеці України: матеріали міжнародної конференції (Київ, вересень 2013) / Центр Разумкова. — К.,2013. — С.22.*

6. *Шлях до НАТО: вимір безпеки. Лідери думок про євроатлантичну інтеграцію України /В.В. Бадрак, С.Г. Згурець та ін. – К., 2006. – С.13.*
7. *Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / за заг. ред. О.І.Соскіна. – К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2008. – С.24.*
8. *Щодо відносин України і НАТО: Постанова ВРУ від 23 квітня 1999 року №612-XIU//Відомості Верховної Ради України.– 1999. – № 20-21*
9. *Євроатлантична інтеграція: відкритий діалог проти застарілих міфів //Урядовий кур'єр.– 2008. – С.1-3*
10. *Палій О.А. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції /автореф. дис... канд. політ. наук: 21.01.01 /О.А. Палій // Нац. ін-т пробл. міжн. безп при Раді нац.безпеки і оборони Укр.–2006.*
11. *Крапивін О.В., Євроатлантична інтеграція України / О.В. Крапивін, І.Я. Тодоров // навч. пос. – Донецьк, 2007. – С.14-15.*
12. *Потєхін О. Глобалізація системи безпеки : навч. пос / О. Потєхін, І. Тодоров. – Донецьк, 2011. – С.229.*
13. *Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: навчальний посібник / С.І. Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.52.*
14. *МЗС України. Світова Організація Торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>*
15. *Підсумки п'ятиріччя членства України в СОТ [Електронний ресурс].*
16. *Розпорядження КМУ №184 від 5 квітня 2012 р.*
17. *Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи: аналітична доповідь Центру.*

Разумкова// Національна безпека і оборона.– 2012.– №4-5,. –С.6.

18. *Розпорядження КМУ «Питання укладання УПС між Україною, з однієї сторони, та ЄС, ЄС атомної енергії і їх державами - членами, з іншої сторони» від 21 листопада 2013 р. № 905-р.*
19. *Виступ Президента України на пленарному засіданні Саміту Ініціативи «Східне партнерство»[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/pubinfo1113.html>*
20. *[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/11/131127_vilnius_summit_uk.shtml*
21. *[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/11/131128_saryusz_wolski_ie.shtml*

*Світлана МУЛЕСА,
студентка 6 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

НОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Поняття асиметрії (тобто неспіврозмірності, невідповідності) походить з математики й фізики. Біфуркація міжнародної структури в епоху глобалізації і системна нестабільність світу у ХХІ ст. активізували і надали нового значення асиметрії безпеки, зокрема, асиметричним конфліктам. Конкретні прояви асиметрії, такі як, приміром, тероризм, здатні створювати сильні каталізуючі виклики для існуючої системи; інші - не менш значущі прояви - змінюють структуру еволюційним, поступовим шляхом.

Асиметричний конфлікт є наслідком взаємодії акторів з приводу матеріальних або нематеріальних цінностей, в якій їм притаманні різні за характером цілі та засоби їх досягнення. Причинами міжнародного конфлікту є, по-перше, внутрішні (по відношенню до конфлікту) протиріччя між учасниками, і, по-друге, зовнішні стимулюючі фактори. Основною передумовою виникнення асиметричного конфлікту є сприятлива для нього структура міжнародної системи. В даному випадку не мається на увазі певний тип міжнародної структури або її окремі характеристики (полярність, тип зв'язків, домінуючі види відносин і т. ін.), а скоріше стабільність існуючої структури та механізми захисту її основних характеристик.

Основні характеристики та тенденції розвитку сучасної глобальної системи міжнародних відносин визначають відмінність її від усіх попередніх, диктуючи нові стратегічні, оперативні та тактичні правила гри.

Розуміння цих тенденцій необхідне для підтримування оптимального стану всієї системи. Іншою потенційною загрозою існуванню системи є зростання протиріч цивілізаційно-релігійного характеру. В деяких випадках це може підвищити конфліктність майбутньої системи, якщо союзи матимуть виключно тимчасовий, тактичний характер.

Виділимо такі типи асиметричних конфліктів.

1.Короткострокові та довгострокові асиметричні конфлікти. В перших використання асиметричної стратегії націлене на здобуття тактичних переваг, тимчасових ефектів тощо. Прикладом перших може бути бліцкриг у виконанні Німеччини в 1939-1941 роках, другої - ядерна стратегія США в 1945-1949 роках. Прикладом довгострокового може бути протистояння Афіні і Спарти в Пелопоннеській війні.

2.Запланована та "випадкова" асиметрія. Плановане використання асиметрії вимагає наявності певної інформації про противника, оцінки його слабкостей і, на основі цього, власних відносних переваг. "Випадкова" асиметрія є, по суті, результатом збігу обставин, який, тим не менш, трапляється часто.

3.Асиметричний конфлікт може бути з високим або низьким ступенем ризику для кожної із сторін. Високий ступінь ризику притаманний короткостроковим конфліктам, де одна із сторін застосовує "дешеву" стратегію, наприклад - тероризм.

Можна також виділити наступні види асиметричних конфліктів.

1.Конфлікти різних концептуальних рівнів. Прикладами можуть бути партизанська війна або війна між противниками із якісно відмінними рівнями технологічного або промислового розвитку. Власне, обидва види є пов'язаними і характерними для глобалізованого

світу (конфлікт в Югославії - як операції албанців проти сербської поліції, так і військова операція НАТО; антитерористична операція в Афганістані тощо).

2. Асиметрія інтересів. Цей вид асиметричних конфліктів пов'язаний із різним рівнем зацікавленості сторін у здобутті перемоги в конфлікті. В ході війни США у В'єтнамі інтереси сторін були різного рівня. Сторона, що обстоює інтереси вищого рівня, частіше ризикує і збільшує загальний ступінь ризику, на який часто не готова піти інша сторона.

3. Нормативна асиметрія моралі або етичних стандартів.

4. Асиметрія організаційних рівнів. Прикладом асиметричного конфлікту може бути конфлікт держава - недержавна (держава проти терористичної мережі). Подібний вид асиметрії має тенденцію до зростання.

5. Асиметрія часу. Сторони асиметричного конфлікту протилежно зацікавлені у швидкості протікання і розв'язання конфлікту.

6. Стратегічна асиметрія є одним із структурних проявів глобальної міжнародної системи, і одночасно - зовнішнім фактором впливу для всієї системи. Прикладами таких криз можуть бути періоди кінця ХУІІ століття (революція у Франції та наполеонівські війни) або 60-роки ХХ століття.

Отже використання асиметричних стратегій обумовлено існуючою структурою міжнародної системи, і, якщо такі стратегії використовуються періодично, найбільшого системного значення вони набувають в подібні періоди.

Аналізуючи сьгоднішню світову ситуацію з погляду асиметрії міжнародних політико-економічних відносин, можна назвати такі основні її риси: 1) світову ситуацію визначає військове й науково-технологічне

домінування Сполучених Штатів (однополярний світ); 2) Сполучені Штати зустрічаються із всезростаючим опором у вигляді різноманітних викликів — таких, як міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, перспектива можливої появи другої могутньої наддержави — Китаю, суперництво з ЄС, Індією, Росією, Бразилією та іншими силами; 3) згідно з деякими оцінками, можливе посилення боротьби за ресурси, насамперед, енергоносії.

Питання розповсюдження зброї масового знищення в добу глобалізації

Проблема нерозповсюдження зброї масового знищення, з огляду на загрозу придбання та використання такої зброї терористичними угрупованнями, набула нового виміру. У цьому контексті нагальним є використання інституцій ООН, зокрема Ради Безпеки, у вирішенні проблеми нерозповсюдження зброї масового знищення, а також запровадження нових та удосконалення існуючих механізмів запобігання загрози цієї зброї на глобальному рівні.

28 квітня 2004 року Рада Безпеки ООН одностайно схвалила резолюцію №1540 [1]. Згідно з нею країни брали на себе зобов'язання утримуватися від надання підтримки у будь-якій формі недержавним суб'єктам, які мають намір розробити, придбати, виробити, отримати, перевезти, передати або застосувати ядерну, хімічну чи біологічну зброю та засоби її доставки. Окрім заходів нормативного характеру, країни мають запровадити внутрішній контроль для попередження розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки. Прийняття резолюції стало сигналом для приєднання до Ініціативи низки держав. Цей чинник відіграв свою роль під час ухвалення рішення про приєднання до Ініціативи України та Російської Федерації. Резолюція передбачає конкретний механізм контролю за виконанням її положень. Так, для

відстеження імплементації документа в рамках РБ ООН створено окремих Комітет.

Політика нерозповсюдження ядерної зброї передбачає реальні дії. Основні з них: по-перше, виконання вимог ст. 6 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [2], відповідно до якого його учасники - ядерні держави «... зобов'язуються в душі доброї волі вести переговори про ефективні заходи зі скорочення гонки ядерних озброєнь та ядерного роззброєння, а також про договір про загальне та цілковите роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем»; по-друге, виконання міжнародних угод і зобов'язань, спрямованих на нерозповсюдження та протидію розповсюдженню зброї масового знищення й засобів її доставки.

Є всі підстави стверджувати, що за десятиліття існування Договору про нерозповсюдження ядерної зброї Росія (раніше СРСР), Велика Британія, Франція та США не виконали і продовжують порушувати вимогу ст. 6 Договору про загальне та цілковите ядерне роззброєння. Сам процес скорочення ядерних озброєнь, з точки зору його позитивного впливу на режим нерозповсюдження, відбувається неприпустимо повільно.

Американські програми зменшення загрози розповсюдження зброї масового знищення спрямовані на недопущення потрапляння зброї масового знищення, матеріалів для її виготовлення, засобів доставки та відповідних знань до рук ворожих держав і терористичних груп. Що стосується жорсткої безпеки, такий підхід виявився досить успішним.

Країни - члени НАТО беруть участь у глобальній боротьбі з розповсюдженням зброї масового знищення, а саме - в Ініціативі проти розповсюдження ЗМЗ та Глобальному партнерстві Великої вісімки проти розповсюдження зброї і матеріалів масового знищення.

Центр зброї масового знищення, який відповідає за підхід Альянсу до боротьби з розповсюдженням, може відіграти в цьому провідну роль, забезпечує стратегію вирішення цього складного завдання.

У рамках іншої односторонньої ініціативи у грудні 1996 року міністри закордонних справ і міністри оборони країн НАТО оголосили про те, що розширення Альянсу не передбачає внесення змін у його значно скорочені ядерні сили і, отже, НАТО „не має ні намірів, ні планів на розміщення ядерних озброєнь на території країн - нових членів Альянсу, а також не має ніякої потреби змінювати якісь аспекти ядерних сил чи ядерної політики НАТО, і що Альянс не передбачає такої потреби в майбутньому", що було закріплено у Основоположному акті про взаємні відносини, співпрацю і безпеку між Організацією Північноатлантичного договору і Російською Федерацією [3] (травень 1997 р.).

За Договором про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО) розгорнуті стратегічні озброєння США і Росії скорочені з майже 10 тис. до менше 6 тис. одиниць озброєнь для кожної країни. Згідно з американсько-російським Московським договором про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаним 24 травня 2002 року, Сполучені Штати до 31 грудня 2012 року скоротять і обмежать свої оперативно розгорнуті стратегічні ядерні боєголовки до 1700 - 2200 одиниць. Цей договір зобов'язує Росію зі свого боку зробити відповідні скорочення.

Стратегія боротьби ЄС з розповсюдженням зброї масового знищення, узгоджена і ухвалена 2003 року, сприяла співробітництву з НАТО. Проте, як і в інших сферах, у сфері боротьби з розповсюдженням зброї масового знищення відносини між ЄС і НАТО часто торкаються скоріше нюансів взаємодії, ніж конкретних

питань, а дух суперництва, що існує, може призвести скоріше до дублювання, а не взаємного доповнення зусиль.

Міжнародний тероризм

В глобалізованому світі міжнародний тероризм став однією з найпекучіших проблем світової спільноти. У зв'язку з цим виникла потреба опрацювати нові підходи до вивчення сутності цієї глобальної загрози та побудови нової архітектури безпечного співіснування у сучасному світі. Події 11 вересня 2001 року в США актуалізували цю проблему.

Сьогодні тероризм є фактором не внутрішньодержавного, а переважно міждержавного значення. Уряд будь-якої країни, розробляючи свою зовнішньополітичну стратегію, має враховувати, що діяльність терористів поширюється без огляду на державні кордони, і адекватно реагувати на це.

Є розуміння необхідності створення комплексної глобальної конвенції проти тероризму, яка б включала й визначення цього поняття. Однак досі триває протистояння тих, хто прагне боротися з тероризмом, і тих, хто вважає, що «борці руху опору», як вони це називають, не повинні підпадати під визначення тероризму. Віднедавна, з ухваленням Конвенції з ядерного тероризму, існує вже 13 міжнародних конвенцій з різних аспектів тероризму. Вони є юридично зобов'язуючими. На жаль, поки що тільки третина держав світу ратифікували попередні дванадцять документів. Тому Європейський Союз обстоює ідею спільної ратифікації усіх цих документів, зокрема таких важливих, як Конвенція проти терористичних вибухів та Конвенція проти фінансування тероризму.

Сучасний тероризм характеризується кількісним зростанням терористичних актів, цинічністю і жорстокістю їх виконання; масштабністю наслідків акцій, великою кількістю жертв; спробами оволодіння зброєю масового

ураження з метою її подальшого використання. Тероризм включає до своїх арсеналів нові засоби впливу – інформаційні, екологічні та психологічні. Досить високим є рівень підготовки терористів, що набувають досвіду внаслідок участі в різних конфліктах.

Останнім часом кількість терористичних формувань, що дотримуються переважно релігійної мотивації, значно зросла. При цьому пропорційно зросла й кількість жертв: якщо в середині 90-х рр. XX ст. ці організації здійснювали близько чверті усіх відомих у світі терористичних актів, то сьогодні – уже понад 90%.

Чи є достатні підстави вважати новітні форми тероризму однією з форм війни, де політичні гравці, використовуючи насильство, хочуть нав'язати свою волю? Широко розповсюджене «класичне» визначення війни як продовження політики насильницькими засобами є гнучкішим, ніж сучасні, які пов'язують війну з озброєною боротьбою держав чи кількістю жертв (більше 1000 протягом року), оскільки воно не залежить від того чи іншого історичного розкладу сил. Прихильники таких поглядів заперечують, що терористичні мережі, лідери воєнізованих формувань і місцеві диктатори (war lords) є сторонами, що ведуть війну. У кращому разі вони визнаються агентами (суб'єктами) організованого насильства.

Нові форми транснаціонального тероризму націлені на асиметрію, за допомогою якої гравці, що надто поступаються технологічно й організаційно своєму переважаючому супротивникові, стають здатними наносити йому важкі втрати. Але залишається питання: чи в змозі вони в результаті отримати бажані політичні результати (капітуляцію противника)? Ні. Класична міждержавна війна перетворилася, внаслідок потенційної нищівної сили ядерної зброї і високої уразливості сучасних

суспільств в епоху глобалізації у плані руйнувань, на модель, що історично вичерпала себе. Але її попередження залишається актуальним завданням, яке не може стати другорядним через актуалізацію війни з терористами.

Новітні форми тероризму ґрунтуються, таким чином, на тому, що в них асиметрія не розглядається як тимчасовий стан, а зіткнення з військовим апаратом держави-опонента не ставиться за мету навіть і у віддаленому майбутньому. Навпаки: необхідно уникнути його, щоб знову і знову мати можливість нападати на суспільну інфраструктуру. Цій меті відповідає організаційна структура у формі не прив'язаних до певної території мереж.

Терористичні організації гнучкіші, ніж державні інституції, в питаннях впровадження технічних інновацій. У своїх цілях вони використовують технічні засоби, які є у вільному продажу, а також наявні об'єкти глобальної інформаційної інфраструктури. Сучасні інформаційні технології надають можливості терористичним організаціям для збирання потрібної інформації (графіки авіарейсів, коридори прольоту цивільної авіації тощо) та прив'язки до місцевості (використання систем глобального позиціонування – GPS).

Боротьба з глобальним тероризмом. У протистоянні з транснаціональною терористичною загрозою можна виділити ряд напрямів боротьби. *Перший* — це психологічний настрій населення, який можна позначити як «героїчний спокій і незворушність». *Другий* напрям має яскраво виражений наступальний характер і являє собою комбінацію правоохоронних заходів, дій спецслужб та воєнних операцій. *Третій* напрям — відокремлення власне терористичних груп від оточення, що їх підтримує, тобто від можливості поповнення новими бійцями, коштів і політичної легітимації. *Четвертий*

напрям — консолідація глобальної світової спільноти та приведення законодавства всіх зацікавлених країн у сфері боротьби з тероризмом до єдиних міжнародних вимог (стандартів).

Успішна глобальна антитерористична діяльність вимагає розробки спільної стратегії і тактики боротьби, координації зусиль і планів світової спільноти щодо протидії загрозі на регіональному і глобальному рівнях, належного фінансування.

Участь НАТО в боротьбі з тероризмом. З 2001 року Альянс втілює послідовну політику проти тероризму. Відповідні концепції і доктрини Альянсу переглядаються у світлі відсічі терористичним загрозам. Військова концепція захисту від тероризму була узгоджена на Празькому саміті 2002 р. Із ухваленням Військової концепції боротьба з тероризмом стала невід'ємною частиною місій збройних сил Альянсу. У Військовій концепції визначаються потенційні внески збройних сил членів Альянсу, їх підготовка до участі в операціях, захисті від нападів терористів або загроз нападів, спрямованих з-за кордону проти населення, території, інфраструктури і збройних сил.

Боротьба з тероризмом неможлива без ефективної розвідувальної діяльності. З метою вдосконалення обміну розвідувальною інформацією про терористів та її аналізу, створено Розвідувальний підрозділ з оцінки терористичної загрози. Цей підрозділ користується цивільними і військовими розвідувальними ресурсами як НАТО, так і країн-партнерів для виконання оцінки ситуації, яка передається до Північноатлантичної ради і штабу НАТО.

Члени Альянсу і країни-партнери спільно працюють над поліпшенням цивільної готовності до можливих терористичних нападів. Цій меті слугують "Мінімальні стандарти і незобов'язуючі рекомендації для тих, хто повинен першим відреагувати на планування, навчання,

процедури і оснащення у разі інцидентів з ядерною, хімічною та бактеріологічною зброєю", втілюється ряд ініціатив, спрямованих на захист критичних елементів цивільної інфраструктури.

Досвід НАТО і її головні активи - інтегрована військова структура, високий рівень оперативного планування і процедури застосування широкого спектра європейських і північноамериканських військових ресурсів і можливостей - роблять її здатною виконувати широкомасштабні багатонаціональні військові операції, зокрема проти тероризму. Зокрема, це демонструє антитерористична операція НАТО в Середземному морі „Ектив ендевор“; операція „Ігл Есист“, коли Сполученим Штатам з жовтня 2001 по травень 2002 року надавалась підтримка в галузі раннього повітряного попередження; операції під проводом НАТО в Афганістані і західних Балканах допомагають запобігти діям терористичних і екстремістських груп, спрямованих на підірив миру й стабільності.

В основоположній хартії Ради Росія - НАТО тероризм визначено як ключову сферу консультацій і практичної співпраці між НАТО і Росією, а у грудні 2004 року було узгоджено План дій проти тероризму. Боротьба з тероризмом є не менш важливим виміром Інтенсифікованого діалогу між НАТО і Україною. План дій Партнерства проти тероризму, узгоджений у листопаді 2002 року, забезпечує рамки для співпраці НАТО в цій галузі з усіма країнами-партнерами. Крім того, сім країн - учасниць Середземноморського діалогу можуть брати участь у заходах за Планом дій Партнерства проти тероризму на індивідуальній основі.

Участь Європейського Союзу в боротьбі з міжнародним тероризмом. Антитерористична стратегія ЄС включає три основні складові. По-перше, в боротьбі з

тероризмом головну відповідальність несуть національні уряди, що забезпечують контроль над силами поліції, структурами безпеки і розвідки, а також системою судочинства. По-друге, національні структури повинні співпрацювати зі структурами інших країн, існує програма практичної співпраці на європейському рівні та юридичні інструменти для забезпечення цієї співпраці. Третій напрям передбачає посилення співпраці між Європейським Союзом і його партнерами: Організацією Об'єднаних Націй, а також Міжнародним агентством з атомної енергії у Відні та Організацією із заборони хімічної зброї в Гаазі.

У січні 2004 р. був запроваджений європейський ордер на арешт. З того часу, як цей юридичний інструмент було ратифіковано членами ЄС, видано сотні європейських ордерів на арешт, що передбачає і екстрадицію підозрюваних в тероризмі. Перевагою застосування цього інструменту є швидкість. Процес екстрадиції раніше займав майже рік, зараз він триває два місяці. Серед політичних заходів члени Європейської Ради ухвалили рішення прийняти рекомендації Групи фінансової протидії відмиванню грошей, наприклад, Третя директива щодо відмивання грошей [4], яку узгодили Європейський парламент та Європейська Рада. ЄС розвиває співпрацю з третіми країнами, зокрема з державами Ради співробітництва країн Перської затоки, щоб переконати їх у необхідності ратифікувати та впровадити Конвенцію ООН проти фінансування тероризму.

Для адекватного реагування на загрози такого характеру **Україна** передбачає активізацію своєї участі у миротворчих та гуманітарних операціях під егідою ООН.

Енергетична безпека

В сучасному глобалізованому світі немає загально визнаного розуміння поняття енергетичної безпеки. В глобальному контексті енергетична безпека

означає не тільки запобігання конфліктів за енергетичні ресурси між постачальниками й споживачами, усередині групи країн-постачальників і усередині групи країн-споживачів, але й розширення доступу до енергетичних ресурсів. Збереження ситуації, за якої 2 млрд. людей не мають доступу до енергетичних ресурсів, загрожує гуманітарними катастрофами, зростанням напруженості у світі, появою нових конфліктів.

Згідно з наявними прогнозами, світове енергоспоживання може зрости на третину за найближчі 15 років, і приблизно на 45% – у майбутньому двадцятилітті. Ситуація на світовому ринку характеризується наступними обставинами: різкий ріст потреб азійських країн, що розвиваються, в енергоресурсах (до 45% перспективного приросту світового попиту на нафту); збільшення розриву між обсягами споживання й обсягами виробництва газу в розвинених економічних країнах (до 2020 р. від 60% до 70% газопостачання Європи буде забезпечуватися за рахунок імпорту); недостатність нафтопереробних і транспортних потужностей і обмеженість додаткових потужностей по видобутку нафти; недостатня транспарентність світової торгівлі енергоресурсами. Всі ці обставини висунули на передній план проблему енергетичної безпеки.

У якості зон потенційних конфліктів у зв'язку зі зростаючою вичерпаністю запасів органічного палива до 2050—2060 рр. визначають регіони, багаті на енергоносії (Перська затока, басейн Каспійського моря, Південно-Китайське море, Венесуела, Нігерія, Індонезія, Мексика), а також шляхи транспортування нафти танкерами (протоки) й місця проходження магістральних нафто- й газопроводів. До важливих країн - транспортерів в Європі належить Україна.

Україна є однією з найслабкіших ланок в ланцюгу асиметричних відносин між країнами-виробниками і

споживачами енергії. Україна належить до числа найбільших енергетичних імпортерів, займаючи 12-те місце в світі (перше – США, друге – Японія, п'яте – Італія, шосте – Франція, десяте – Велика Британія). Україна забезпечує енергетичні потреби за рахунок власних джерел лише на 10-12% по нафті і на 22- 24% – у природному газі. Катастрофічно низьким є рівень енергозбереження України: енергомісткість одиниці ВВП в Україні в 6- 9 разів вища, ніж в країнах ЄС. Україна посідає третє місце в світі серед найменш енергозберігаючих країн. На першому місці Танзанія, на другому – Узбекистан, четверте – за Туркменистаном. П'яте місце посідає Замбія, шосте – Нігерія. Росія на 12-му місці.

На сьогоднішній день склалася не просто асиметрична, а загрозово залежна від Росії ситуація у сфері розподілу енергоносіїв. Є всі підстави вважати, що Росія В. Пугіна, яка за своїм промисловим потенціалом дорівнює Італії (тобто найслабшій країні Великої вісімки), розвивається асиметрично, зростаючи як глобальна нафтогазова імперія. В Росії зосереджено близько 13% світових розвіданих запасів нафти і 34% запасів природного газу. На долю паливно-енергетичного комплексу припадає близько 25% виробництва ВВП, 30% обсягу промислового виробництва, близько 50% доходів бюджету й валютних надходжень Російської Федерації. Якщо в 2004 р. в Росії добуто 458,7 млн т нафти (експортовано 257,4 млн т), то до 2015 р. збираються добувати 530 млн т нафти і 740 млрд куб.м природного газу (експорт — 290 млрд куб.м). Виробляючи 20% від глобальної продукції нафти, Росія почала змагання з ОПЕК і, зокрема, із Саудівською Аравією за нафтовий ринок Сполучених Штатів. Завдяки геостратегічному розташуванню, Росія має можливість виходу на всі три найбільші світові ринки нафти – європейський, північноамериканський і ринок Південно-Східної та Південної Азії. Центральноевропейські країни на 60% залежать від

поставок російської нафти, країни ЄС – на 40%. У 2002 р. почався танкерний експорт російської нафти до США, який досяг 4% американських потреб. Завдяки нафтопроводу з Сибіру до Мурманська, експорт нафти до Північної Америки збільшиться і досягне 10-12% потреб США.

При обговоренні проблематики відносин України з Росією існує міф щодо можливості порівняння асиметричних відносин між Канадою і США з одного боку і Україною та Росією – з іншого. Є принаймні три фундаментальні відмінності, що не дозволяють адекватно порівнювати ці пари країн та їхні відносини. На відміну від майже повної енергозалежності України від Росії, Канада є важливим постачальником енергоносіїв до США: Канада постачає до США 99% американського імпорту електроенергії, 94% імпорту природного газу, 17% нафти, 35% урану для АЕС. В Канаді відкрито великі поклади нафти й газу на східному узбережжі – в Ньюфаундленді й Новій Шотландії. В нафтових пісках Альберти криються поклади нафти ємністю в 300 млрд барелів – більше, ніж у Саудівській Аравії. Якщо ж згадати про величезні поклади чистої питної води та мінеральні багатства Канади, то вимальовується зворотна асиметрія, яка робить пару Канада – США непорівнянною з Україною в її відносинах із Росією. Україна, маючи унікальне географічне транзитне розташування на перехресті Євразії та Європи, Півдня і Півночі має дотримуватися раціональної стратегії розвитку.

Міжнародний механізм глобальної енергетичної безпеки міг би забезпечити легітимний і авторитетний арбітраж як різних підходів до енергетичних проблем, так і спірних випадків в енергетичній сфері. Наявність вільних, конкурентних і відкритих ринків має життєво важливе значення для ефективного функціонування глобальної енергетичної системи.

Для забезпечення адекватного енергопостачання у світовому масштабі необхідно в період до 2030 р. вкласти

трильйони доларів США в усі ланки енергетичного ланцюга, причому значна частина цієї суми повинна піти на потреби країн, що розвиваються. Йдеться про відбудову глобального виробничо-збутового енергетичного ланцюга з метою: подальшого енергозбереження за рахунок заходів впливу на попит, а також впровадження передових видобувних та енергозберігаючих технологій; методів, у тому числі по зберіганню вуглекислого газу; заохочення до широкого використання поновлюваних і альтернативних джерел енергії; нарощування обсягу доведених запасів вуглеводнів темпами, що випереджають їхнє виснаження, і підвищення віддачі родовищ; підвищення ефективності нафто- і газовидобутку, а також розробки родовищ континентального шельфу; створення, збільшення й підвищення ефективності потужностей у нафто- і газопереробці та нафтохімії; розвиток глобального ринку зрідженого природного газу; - створення або модернізації інфраструктури для транспортування й зберігання енергоносіїв; розвитку ефективних потужностей в електроенергетиці; розширення й підвищення ефективності, безпеки та надійності електромереж, їхнє з'єднання в єдину мережу.

Висновок. Безпековий потенціал європейської та євроатлантичної інтеграції, особливості формування загальноєвропейської системи безпеки надає можливість сподіватися, що саме у сфері безпеки Україна нині має перспективи стати не лише користувачем, а й реальним суб'єктом європейської політики безпеки. Перспективними напрямками співпраці між Україною та ЄС у рамках Європейської політики безпеки та оборони визначено надання послуг з переміщення військ та перевезення військових вантажів авіатранспортом України, залучення українських військових підрозділів до проведення миротворчих операцій під егідою ЄС, розвиток співробітництва між підприємствами ОПК України і держав ЄС щодо реалізації спільних проектів з розробки

нових видів озброєнь та військової техніки, модернізації наявних видів, космічних програм тощо. Також аналізуються проблеми, пов'язані з визначенням пріоритетних напрямів співпраці України й ЄС у сфері регіональної безпеки, з майбутніми перевагами членства України в Північноатлантичному Альянсі, яке, відповідно до умов Вашингтонського договору, гарантуватиме Україні захист її суверенних прав, зокрема таких, як посягання на територіальну цілісність, порушення державного кордону, військова агресія, втручання у внутрішні справи, підривна діяльність іноземних спецслужб, політичний та економічний шантаж тощо.

Список використаних джерел

- 1. Резолюция 1540 (2004), принятая Советом Безопасности на его 4956 заседании 28 апреля 2004 г. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_k77*
- 2. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Книга 2, 2004 р. - № 4. – С. 597.*
- 3. Основополагающий акт о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской Федерацией и Организацией Североатлантического Договора от 27 мая 1997 года [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nato.int/cps/ru/natolive/official_texts_25468.htm*
- 4. Директива 2001/97/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, яка вносить зміни в Директиву Ради 91/308/ЄЕС щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей : Декларація Комісії від 04.12.2001р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 12.*

*Ганна ЧЕПІЖАК,
студентка 4 курсу
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»*

ПРИНЦИПИ НЕЙТРАЛІТЕТУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Поняття «нейтралітет» є історичним, з часом воно дещо змінило своє первинне значення. Із процесом глобалізації та розпадом біполярної системи міжнародних відносин змінюється концепція нейтралітету, його сучасне розуміння і тлумачення [1, с. 208].

Проблеми та основні аспекти політики нейтралітету широко розглядаються у роботах різних вітчизняних та іноземних учених. Існуючі публікації розглядають певні аспекти нейтралітету і подаються у формі статей. Варто звернути увагу на роботи Г. Яворської, А. Дмитрієва, що розглядали проблему постійного нейтралітету в системі колективної безпеки в контексті міжнародного права. Слід згадати також праці Вдовенко В., яка запропонувала з них власні визначення поняття «нейтралітет».

Нейтралітет - це юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках [2, с. 107].

Варто звернути увагу на те, що сьогодні поняття нейтралітету істотно розширилося і дещо змінилося його тлумачення. Якщо раніше воно малося на увазі виключно у військовому сенсі, то зараз це явище розглядається і в багатьох інших аспектах: економічному, політичному, екологічному та ін.

У статуті ООН подається визначення нейтралітету як одного із інститутів міжнародного права, який базується на

визнанні прав кожної нейтральної держави на її територіальну недоторканність і цілісність; на власні збройні сили, чисельність яких не повинна перевищувати потреб самооборони; на право країни надавати притулок біженцям і постраждалим внаслідок конфліктів; на економічну допомогу інших держав, якщо це не порушує принципів нейтралітету [3].

Для реалізації поставленої мети потрібно провести ретельний аналіз історії виникнення та розвитку інституту нейтралітету. Саме історико-правовий метод надає можливість зробити висновок щодо значення нейтралітету у зовнішній політиці держав [4, с. 245].

Міжнародно-правовою основою інституту нейтралітету став Головний акт Віденського конгресу 1815 року [5, с. 48]. Саме цей акт встановлює норму, що тільки внутрішній правопорядок кожної держави може забезпечити їй нейтральний статус. Цей документ заснував інститут міжнародно-правової гарантії нейтралітету, що стає одним із основних принципів нейтралітету.

Протягом Другої Гаазької конференції у 1907 році було затверджено низку конвенцій, у яких юридично зафіксовані права та обов'язки нейтральних держав. Саме Гаазькі конвенції стали невід'ємною частиною міжнародного права щодо захисту нейтралітету [6, с. 17]. Вони заклали принцип набуття нейтралітету по факту неучасті, кодифікували набуття країнами евентуального нейтралітету.

Сьогодні головним суб'єктом регулювання статусу нейтралітету є Генеральна Асамблея ООН. В той же час на Раді Безпеки ООН згідно із її Статутом покладений обов'язок підтримувати та регулювати міжнародний мир та безпеку [7, с. 88].

Статус нейтралітету передбачає певні права та обов'язки держав при здійсненні міжнародних відносин. Нейтральна країна

повинна дотримуватись свого статусу не лише під час війни, але і у мирний час. вона зобов'язана налагоджувати дружні відносини з іншими країнами, проводити миролюбну політику і найголовніше – утримуватись від участі у військових блоках та союзах [8, с. 68].

Окрім наведених вимог, що стосуються військової сфери та торгівлі зброєю право, нейтралітету не містить інших обмежень щодо дії нейтральної країни в економічній чи політичній сферах. Проте перед нейтральними державами стоїть завдання дотримуватись своїх прав та обов'язків. Згідно з Гаазькою конвенцією, кожна країна, що має нейтральний статус, має право на збереження своєї національної території від перетворення її на театр військових дій [9, с. 77].

Інші країни зобов'язані поважати це право та не порушувати його. Але перед країнами нейтралами виникають і різні обов'язки: не брати участі у війні з іншими державами, не надавати для дій іноземних військ своєї території, не допускати дискримінації у постачанні зброї та товарів воєнного призначення. І найголовніше - вони зобов'язуються захищати свій нейтралітет від порушень [5, с. 50].

Підсумовуючи, варто звернути увагу на те, що з часу виникнення інститут нейтралітету дещо трансформувався, в результаті чого виникли різні його типи та форми. Незважаючи на певні відмінності між ними, нейтралітет залишається однією з форм зовнішньополітичної стратегії держави [10, с. 181]. Вона може мати тимчасовий характер – евентуальний нейтралітет, може виражатися у зазначеному зовнішньополітичному курсі – постійний нейтралітет, набувати форм нейтралітету за традицією або позаблоковості. Всі ці типи і форми нейтралітету відрізняються правовим змістом, методами регулювання, правами та обов'язками.

Політика та поведінка нейтральних держав регулюється положеннями різних конвенцій та договорів.

Насамперед це Гаазькі конвенції та Статут Ради Безпеки ООН. У цих документах закріплені принципи поведінки держав з нейтральним статусом у разі виникнення збройних конфліктів та у мирний час. Нейтральні країни зобов'язані дотримуватись і керуватись цими принципами [11, с. 212].

Факт трансформації інституту нейтралітету свідчить про його ефективність як форми зовнішньої політики держави. Отже, нейтралітет захищає країну від негативних наслідків боротьби зовнішніх сил, спонукає державу до повного зосередження на ефективному вирішенні її внутрішніх проблем.

Важливим моментом для розуміння специфіки швейцарського нейтралітету є з'ясування специфіки формування державності Швейцарії та її місця в європейському політичному просторі до 1815 року. Вже в XIV столітті в договорах окремих кантонів з сусідніми державами вживався термін «*stillsitzen*» – аналог сучасного постійного нейтралітету. Проте основи нинішнього постійного нейтрального статусу Швейцарії були закладені в 1815 році актами Віденського конгресу і актами Швейцарського Сейму. Таким чином постійний нейтралітет Швейцарії обумовлений наступними документами:

- Декларацією держав, підписаною у Відні 20 березня 1815 р.;
- Актом вступу Швейцарського Сейму 27 травня 1815 р. до Декларації від 20 березня 1815 року;
- Паризькою декларацією 20 листопада 1815 р.

Ці акти зобов'язали союзні держави поважати швейцарський нейтралітет в сенсі безумовної заборони війни проти неї. Санкціонуючи назавжди принцип постійного нейтралітету, держави, таким чином, створили для Швейцарії постійний обов'язок бути нейтральною, і, насамперед, обов'язок не брати участь у війнах між іншими державами.

Цьому обов'язку відповідає право інших держав вимагати, щоб Швейцарія утримувалася від участі у війнах між ними.

Після Віденського конгресу, незважаючи на політичні потрясіння в Європі в XIX-XX ст., Швейцарії вдалося зберегти свій постійний нейтралітет. Більше того, в умовах військово-політичного протистояння країна стала свого роду центром для врегулювання конфліктів між великими державами, охоче надаючи послуги з проведення на своїй території переговорів і конференцій. Протягом зазначеного періоду країна йшла до так званого «класичного нейтралітету», який припускав неучасть Швейцарії в будь-яких міжнародних структурах, зокрема і в ООН.

У 90-і рр. XX століття відбуваються певні зміни у трактуванні політичним керівництвом Швейцарії концепції «класичного» постійного нейтралітету країни, викликані, в першу чергу, закінченням «холодної війни», розпадом Варшавського договору і, як наслідок, зняттям загрози глобальної ядерної війни. У прийнятій в 1993 р. Доповіді про зовнішню політику країни, в якій активно проводиться думка про нероздільність доль Швейцарії, Європи і всього світу, формулюються нові пріоритети швейцарського зовнішньополітичного курсу:

- забезпечення національної безпеки;
- вироблення позиції щодо приєднання до режимів санкцій Ради Безпеки ООН;
- взаємини з Європейським Союзом.

Відповідно до Доповіді про зовнішню політику Швейцарія поступово нарощує свою участь в органах, що займаються питаннями контролю над озброєннями і роззброєння (з 1996 року - повне членство в Женевській конференції з роззброєння), надає цивільний і військовий персонал для міжнародних миротворчих місій, в тому числі в якості спостерігачів ООН і ОБСЄ. З того ж року Швейцарія стає учасником програми НАТО «Партнерство

зароди миру», а з 1997 року - членом Ради євроатлантичного співробітництва.

Відповідним чином трансформується політика країни щодо участі в режимах міжнародних санкцій. У 1990 році країна автономно приєднується до санкцій ООН щодо Іраку, що стало істотною зміною зовнішньополітичного курсу країни, вперше з часів Другої світової війни відкрито і повністю підключилася до режиму міжнародних санкцій. Раніше це вважалося несумісним зі статусом постійного нейтралітету. В якості підстави бундесрат послався на вимогу міжнародної солідарності, а також зацікавленості Швейцарії в збереженні основоположних норм і принципів міжнародного права, вважаючи, що вони впливають з режиму санкцій зобов'язань економічного характеру, не суперечать нейтралітету і, крім того, їх дотримання не призведе до безпосереднього втягування країни в воєнні дії. Подібна політика знайшла своє відображення і в подальшому. У 1992 році Швейцарія приєднується до режиму санкцій проти Югославії та Лівії, в 1993 році - щодо Гаїті, в 1997 році - Сьєрра-Леоне, в 1998 році - проти Анголи і, нарешті, в 2000 році - проти руху «Талібан».

Крім того, Швейцарія підтримала та приєдналася до режимів санкцій Європейського Союзу, введених без відповідних резолюцій ООН (щодо Югославії - 1998 р. і М'янми - 2000 р.).

З введенням ООН щодо Іраку військових санкцій для Швейцарії постає питання її участі в них і сумісності такого роду дій зі статусом постійного нейтралітету. У 1990 році країна відмовила в наданні свого повітряного простору для транзитного перельоту військових транспортних літаків для цієї мети. Однак таке положення зберігалось недовго. Відповідно до зовнішньополітичної доповіді 1993 року участь країни в режимах військових

санкцій також вважається допустимо при тому, однак, що на це є мандат Ради Безпеки ООН. При цьому дозвіл на проліт або транзит територією країни видається незалежно від того, чи виданий мандат відповідно до глави 6 (мирне врегулювання спорів), чи 7 Статуту ООН. На цій підставі у 1993 році бундесрат видав дозвіл на проліт літаків, що входять до складу миротворчих військ ООН в Югославії і щодо місії ОБСЄ в Косово в 1998 році, а також дозвіл на транзит територією країни підрозділів IFOR / SFOR в Боснії і Герцеговині (1995 р.) та KFOR в Косово (1999 р.).

У 1998 році Швейцарія внаслідок безпосередньої зацікавленості у врегулюванні вогнища напруженості на Балканах приєднується не тільки до режиму санкцій ООН відносно Белграду на поставку зброї, але й до всеосяжних санкцій ЄС (дипломатичних та економічних). Таким чином, країна вперше приєдналася до економічних санкцій, введених без рішення Ради Безпеки ООН. Така можливість передбачена в Доповіді про зовнішню політику країни 1993 р., згідно з якою Швейцарія може приєднуватися до економічних санкцій, введених поза рамками ООН, якщо вони робляться групою держав певного регіону щодо держави, що порушує мир і безпеку, тобто в даному випадку щодо Югославії.

Деякі юристи (Л.А. Моджорян, Є.Г. Жванія та ін.) вважають, що саме внутрішній конституційний закон від 26 жовтня 1955 остаточно встановив постійний нейтралітет Австрії.

Інша точка зору зводиться до того, що міжнародно-правове становище Австрії визначається сукупністю таких правових актів:

- Радянсько-австрійське комюніке про перебування в Москві Урядової Делегації Австрії від 15 квітня 1955 року;

- Меморандум про результати переговорів між урядовими делегаціями СРСР і Урядовою делегацією Австрійської Республіки від 15 квітня 1955 року;

- Державний Договір про відновлення незалежної і демократичної Австрії від 15 травня 1955 року;

- Федеральний конституційний закон про нейтралітет Австрії від 26 жовтня 1955 року. Так, Ю.М. Прусаков стверджує, що тільки сукупність вищевказаних правових актів створила для Австрії статус постійно нейтральної держави. При цьому австрійський нейтралітет кваліфікується як постійний, договірний, визнаний і гарантований.

При дослідженні ж того, які документи становлять основу статусу постійного нейтралітету Австрії, слід, як видається, керуватися політичною обстановкою, яка відображена в Державному Договорі 1955 р., та умовами, на яких відновлення суверенітету Австрії стало можливим. До числа останніх і відноситься статус постійного нейтралітету по швейцарському зразку, націлений, головним чином, на те, щоб з різних причин вивести країну з блокового протистояння, спрямувати її на шлях мирного і демократичного розвитку. Тому закон про постійний нейтралітет Австрії слід розглядати як неодмінну умову укладання Державного Договору, обумовлену вже на переговорах у Москві. У зв'язку з цим можливо погодитися з тими, хто розглядає сукупність зазначених документів як основу австрійського нейтралітету.

Згідно зі статтею 2 Державного Договору, союзні держави, а також ті держави, які приєднуються до договору, «будуть поважати незалежність і територіальну цілісність Австрії».

На цій підставі деякі юристи (зокрема Ю.М. Прусаков) доходять висновку, що це і є зобов'язання не порушувати постійного нейтралітету Австрії, хоча і немає прямого

міжнародного акта великих держав про гарантії її постійного нейтралітету. Б.В. Ганюшкін же з цього приводу пише: «...відсутність формальних міжнародно-правових гарантій постійного нейтралітету Австрії означає лише, що виступ кожної з цих чотирьох держав, як разом з іншими, так і окремо, на захист австрійського нейтралітету є правом, але не обов'язком кожного з них, тобто вони зобов'язалися лише самі поважати, але не змушувати інших поважати цей нейтралітет».

В.Н. Дурденевський, не вказуючи прямо на гарантію постійного нейтралітету Австрії з боку великих держав, вважає, що хоча «формальних договірних гарантій австрійського нейтралітету не встановлено,... навряд чи, однак, підлягає сумніву, що австрійський нейтралітет підтримується як визнанням з боку широкого кола країн, так і міццю світової громадської думки, і особливо прагненням величезної більшості австрійського народу до миру. Постійний нейтралітет Австрії має за собою реальне забезпечення».

На підставі проведеного аналізу змісту гарантії постійного нейтралітету автор поділяє думку тих, хто вважає, що формулювання статті 2 Державного Договору може трактуватися лише як зобов'язання не порушувати даний статус країни, тобто формальні гарантії постійного нейтралітету Австрії відсутні.

На відміну від Швейцарії Австрія в 1955 р. стає членом ООН, а в 1956р. – Ради Європи. У 1995 р. країна вступає до ЄС, тобто з'являється курс керівництва країни на адаптацію постійного нейтралітету до нових міжнародних реалій, все частіше лунають заклики до скасування статусу постійного нейтралітету. Відповідно формулюються нові пріоритети австрійського зовнішньополітичного курсу:

- посилення ЄС і місця Австрії в ньому,
- просування економічних інтересів країни на міжнародних ринках,
- сприяння зміцненню ролі ООН та інших міжнародних організацій у справі забезпечення міжнародного миру і безпеки тощо.

При цьому особливу заклопотаність, на думку автора, викликає той факт, що в рамках ЄС вирішальне значення для Австрії набуває єдина політика в галузі безпеки і оборони, яка в справі врегулювання криз покликана бути важливим доповненням до діяльності ООН. Крім того, викликають побоювання про все наростаючі зусилля Австрії щодо зближення з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру».

У зв'язку з цим, беручи до уваги нинішній внутрішньополітичний розклад сил, робимо висновок про те, що конституційний закон про постійний нейтралітет Австрії збережеться і вступ країни в НАТО в найближчому майбутньому не відбудеться. Це визнається і правлячим австрійським керівництвом, адже для вступу країни в Альянс потрібно 2/3 голосів членів Національної ради. Небезпеку буде представляти саме участь країни в GASP, особливо в міру формування військової складової ЄС. Це може призвести до того, що країна де-юре збереже закон про постійний нейтралітет, а де-факто стане учасником військово-політичного союзу, що очевидно суперечить змісту нейтралітету (участь у військових організаціях і блоках).

У зв'язку з цим зазначається, що ув'язка питання скасування статусу постійного нейтралітету з необхідністю розширення можливостей здійснення миротворчої діяльності неспроможна. Така діяльність вільно може здійснюватися в рамках ООН, ОБСЄ та ЄС (з певними застереженнями), про що свідчить історія зовнішньої політики Австрії після 1955 р. До того ж, залишаючись

нейтральною, країна зможе краще «враховувати специфіку своїх власних інтересів і тривог і суверенно приймати по ним адекватні рішення».

Нейтралітет Туркменістану за своїм походженням є загальноновизнаним; за формою - постійним; по суті - позитивним, конструктивним, а це основа активності держави при розвитку дружніх відносин між країнами і підтримці миру, сталого розвитку в усьому світі. У своєму виступі на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Президент Туркменістану Гурбангули Бердимухамедов коротко сформулював цілі Туркменістану, що впливають із сутності нейтралітету, як «світ через розвиток», і з цієї точки зору запропонував низку нових ініціатив, виклавши також логічне продовження ідей, висунутих в ході сесій Генеральної Асамблеї ООН.

Таким чином, Туркменістан вносить лепту у розвиток міжнародних відносин і міжнародного права. Крім того, порівняльні дослідження показують, що цілі нейтралітету Туркменістану та Цілі Розвитку Тисячоліття ООН єдині, вони спрямовані на мир і стабільний розвиток, виходячи з людських вимірів. Про це також свідчать міжнародні ініціативи нашої країни і заходи з їх реалізації.

Геополітичне розташування Туркменістану і політика позитивного нейтралітету, яка активно реалізується, обумовлюють його істотну роль у регіональному і глобальному масштабах. Нова модель туркменського нейтралітету стала феноменом в системі міжнародного права, механізмом поєднання геополітичних інтересів, важливим фактором забезпечення регіональної стабільності та встановлення цивілізованого діалогу на конструктивній основі.

Сутність сучасної політики позитивного нейтралітету, її фундаментальні положення аргументовано розкриті у виступі Президента Туркменістану Гурбангули

Бердимухамедова на відкритті нової будівлі Інституту міжнародних відносин МЗС Туркменістану як «миролюбність, невтручання в справи інших держав, повага їх суверенітету і територіальної цілісності, неучасть у міжнародних військових організаціях та договорах».

Концепція нейтралітету країни своєрідна з огляду на те, що охоплює досягнення низки гуманітарних питань світової культури, тобто демократія, приватна власність, ринкова економіка, права і свободи людини є його складовою частиною. Ця концепція характеризується гармонійним поєднанням національної та світової культури. Уважне ставлення до культурної спадщини народу збігається з цілями і завданнями міжнародних норм і норм національного законодавства. 4 серпня 2011 Туркменістан ратифікував Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини Організації з освіти, науки та культури ООН.

XXI століття тісно пов'язане з інноваціями, перетвореннями в сфері науки і освіти, відповідно в основі інноваційної моделі розвитку, обраної Туркменістаном, лежить розвиток нових підходів до науки й освіти. Впроваджуючи в науку і освіту світові стандарти, країна нарощує взаємодію в гуманітарній сфері з ООН, Євросоюзом, провідними науково-освітніми центрами інших країн. Розвитку конструктивного, взаємовигідного співробітництва з усіма закордонними партнерами сприяють спільні заходи з ООН та її спеціалізованими установами та іншими міжнародними організаціями. Столиця Туркменістану Ашхабад за останній час стала центром міжнародних конференцій, семінарів та «круглих столів».

Унікальний, що не має аналогів у світовій практиці, міжнародно-правовий статус «постійний нейтралітет», закріплений за Туркменістаном Спеціальною Резолюцією

Генеральної Асамблеї ООН, ось вже впродовж 16 років підтверджує свою історичну доцільність. Країна послідовно розвиває дружні відносини і взаємовигідне економічне співробітництво з багатьма державами світу.

Статус нейтралітету дозволяє Туркменістану вирішувати проблему забезпечення безпеки свого суверенітету і територіальної цілісності, адже гарантом туркменського нейтралітету є світове співтовариство в особі ООН. Крім того, статус постійного нейтралітету дозволяє грати Туркменістану роль центральноазійського миротворчого центру. Прикладом може бути діяльність Регіонального центру ООН з превентивної дипломатії для Центральної Азії зі штаб-квартирою в Ашхабаді.

Дотримуючись у зовнішній політиці принципів постійного нейтралітету, Туркменістан приєднався до багатьох міжнародних конвенцій, імплементує їх норми в національне законодавство. При цьому, відповідно до статті 6 Основного Закону Туркменістан визнає пріоритет загальноприйнятих норм міжнародного права. Приміром, з урахуванням рекомендацій ВОІВ прийнята низка законів Туркменістану в сфері інтелектуальної власності і засобів індивідуалізації, а також підготовлено проекти нормативних актів про охорону авторських і суміжних прав. Ця концепція характеризується гармонійним поєднанням національної та світової культури.

Ера нейтралітету в Європі добігає кінця. У всіх нейтральних державах точаться дискусії, як його позбутися конституційним шляхом. Нейтралітет ускладнював переговори щодо інтеграції цих держав до Європейського союзу, а після їх прийняття до ЄС й надалі означає білу пляму в рішенні загальноєвропейської безпекової ситуації. Із падінням «залізної завіси» зникла й остання причина його існування, тому що не передбачається відновлення

антагоністичних відносин між Сходом та Заходом, а починає втілюватися нова модель співпраці, яка мала би перейти до певного стратегічного партнерства між Росією і НАТО.

Список використаних джерел

1. Ушаков Н.А. *Международное право: [учебник] / Н.А. Ушаков.* – М.: Юрист, 2009. – 304 с.
2. Додонов В.М. *Международное право: словарь-справочник / В.М. Додонов.* – М., 2007. – 220 с.
3. *Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду від 16.09.2005 / Стаття 76 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010*
4. Батира К.І. *Загальна історія держави і права / К.І. Батира.* – К.: Билина, 1997. – 237 с.
5. Дмитрієв А.І. *Міжнародне публічне право: [навч. посібник] / А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов.* – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 186 с.
6. Тиунов С.И. *Международное гуманитарное право: [уч. пособие] / С.И. Тиунов, 1998.* – 86 с.
7. Кисіль В.І. *Міжнародне приватне право: питання кодифікації / В.І. Кисіль.* – К.: Україна, 2000. – 196 с.
8. Лукашук И.И. *Международное право. Элементарный курс / И.И. Лукашук, Г.Г. Шинкаревецкая.* – М.: Спарк, 1999. – 198 с.
9. Рубанов А.А. *Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем / А.А. Рубанов.* – М.: Наука, 1994. – 110 с.
10. Баймуратов М.О. *Міжнародне право / М.О. Баймуратов.* – Х.: Одиссей, 2001. – 672 с.
11. Ушаков Н.А. *Международное право: учебник / Н.А. Ушаков.* – М.: Юрист, 2009. – 304 с.

*Аліна СЮСЬКО,
студентка 4 курсу
факультету європейського права і правознавства
ДВНЗ «УжНУ»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Проблеми міграційної політики європейських держав у загальному контексті висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як І. Грицяк, В. Муравйов, О. Сушко, О. Чалий. На жаль, у науковій літературі недостатньо висвітлено процес формування спільної міграційної політики ЄС. Це зумовлено тим, що гармонізація міграційного законодавства та менеджменту в рамках Європейського Союзу розпочалася відносно недавно. Міграційна проблематика є надзвичайно актуальною для України як безпосереднього сусіда ЄС і країни, яка прагне повноправного членства в цій міжнародній організації.

Майже поза увагою науковців залишилися проблеми впливу сучасних тенденцій у сфері міграції на Україну як безпосереднього сусіда Європейського Союзу. Недостатньо вивчено досвід європейських держав у галузі міграційного менеджменту та можливості запровадження європейських стандартів при подальшому вдосконаленні українських інструментів державної політики щодо міграції. На окрему увагу науковців заслуговують питання співробітництва України з державами – членами Європейського Союзу стосовно, проблем біженців тощо [1, с. 166].

Останнім часом кількість людей, які перетинають кордони в пошуках кращої долі, різко зростає. Таким чином, на початку ХХІ ст. один з тридцяти п'яти жителів

планети – мігрант. На основні механізми державної політики України в галузі міграції значний вплив справили попередні здобутки та помилки радянського періоду нашої держави. У Радянському Союзі дослідження міграції стосувалися тих форм міграційної політики, які були пов'язані із зайнятістю населення та відповідно з перерозподілом трудових ресурсів. Міграційна політика як частина діяльності держави тісно пов'язувалася з політикою розміщення продуктивних сил, житлового будівництва, відтворення населення тощо.

Державна міграційна політика є системою концептуально об'єднаних засобів, за допомогою яких держава, а також її суспільні інститути, дотримуючись визначених принципів, прагнуть досягнення цілей, які повинні відповідати і сучасному, і майбутньому етапам розвитку суспільства. Слід зазначити, що більшість дослідників розглядали міграційну політику як частину демографічної політики. Головними цілями міграційної політики можна назвати такі:

1. Активізація мобільної міграційної рухливості населення, що швидко зростає, щоб на цій основі істотно підвищити ступінь реалізації спроможності до переселення.

2. Підвищення рівня приживаності новоселів у районах інтенсивного економічного освоєння, де ще не здійснений процес формування постійного складу населення.

3. Раціоналізація напрямів і масштабів територіального переміщення населення з метою досягнення раціональних співвідношень у джерелах демографічної динаміки [2].

Міграційна політика є комплексом заходів, які стосуються сфери державного управління і включають процес прийняття рішень, який врегульований правовими

нормами, контрольований представницькою владою і спрямований на впорядкування міграційних проблем. Виходячи з аналізу форм і засобів, необхідно підкреслити, що міграційна політика є сукупною частиною напрямів зовнішньополітичної, економічної, демографічної, соціально-інтеграційної, соціально-культурної, правової та іншої діяльності держави.

До основних функцій державної міграційної політики відносять такі:

1. Функція регулювання міграційних процесів, бо міграційна політика здійснює комплексний вплив на міграційні потоки з метою їхнього упорядкування через створення відповідних соціально-економічних умов, прийняття законів і підзаконних актів з метою дотримання внутрішньополітичних інтересів України, а у зовнішньополітичній сфері – за допомогою двосторонніх і багатосторонніх договорів – урегулювання загальних проблем міграції у світі.

2. Функція раціоналізації протиріч, що виникають, яка реалізується через пошук консенсусних рішень у конфліктних ситуаціях, що виявляються у зменшенні соціальної напруженості серед різних категорій мігрантів при дотриманні державних інтересів України.

3. Інтегративна функція державної міграційної політики. У внутрішньополітичному аспекті здійснюється через процес включення змушених мігрантів в українське суспільство, охоплюючи одержання ними громадянства України, а також сприяння в облаштуванні на новому місці проживання, створенні робочих місць тощо. У зовнішньополітичному аспекті інтегративна функція державної міграційної політики здійснюється через співробітництво з окремими державами, міжнародними урядовими і неурядовими організаціями, фондами з метою

захисту прав мігрантів, а також запобігання і припинення нелегальної міграції.

4. Функція мобілізації людських ресурсів державної міграційної політики є втіленням соціальної динаміки. Ця функція дозволяє використовувати міграційну політику як важливий чинник у відновленні соціуму [3, с. 145].

Указом Президента України від 24 травня 2000 р. “Про основні напрями соціальної політики до 2004 року” було визначено пріоритетні напрями регулювання міграційних процесів, до яких належать: сприяння репатріації вихідців з України та їхніх нащадків, повернення депортованих за національною ознакою, захист соціально-економічних інтересів і прав українських працівників-мігрантів, надання права на притулок і захист біженців. Вищезазначеним указом визначалось завдання щодо створення правових і соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції, збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави, завершення формування законодавства з питань міграції та вдосконалення системи органів виконавчої влади, які здійснюють управління міграційними процесами. Найгострішими міграційними проблемами сьогодні є не лише вимушена міграція і повернення людей на батьківщину, а й трудова міграція громадян України за кордон, що супроводжується “відпливом мізків”. Це створює загрозу значних втрат трудового та інтелектуального потенціалу нації. Через високий рівень безробіття в Україні та відсутність чи недовірливість чинних міждержавних угод про взаємне працевлаштування українці змушені звертатися до комерційних структур, які провадять посередницьку діяльність із працевлаштування за кордоном. Такі структури не несуть правової відповідальності за невиконання своїх зобов’язань. Канали нелегальної міграції активно використовуються

транскордонною злочинністю для торгівлі людьми, контрабанди наркотиків і зброї. Зростання обсягів нелегальної міграції в Україні сприяє погіршенню загальної криміногенної ситуації [4].

У 2001 році Верховною Радою України прийнято закони України “Про громадянство”, “Про імміграцію”, “Про біженців”. У січні 2002 р. Україна приєдналася до Конвенції і Протоколу ООН про статус біженців. Кабінет Міністрів України затвердив Програму регулювання міграційних процесів, розроблену Державним комітетом України у справах національностей і міграції за участі зацікавлених міністерств і відомств. Стратегічними завданнями цієї програми стали такі: завершення формування нормативно-правової бази з питань міграції; визначення концепції створення скоординованого адміністративного механізму державного регулювання міграційних процесів і забезпечення його впровадження й ефективного функціонування; забезпечення захисту прав осіб, яким надано статус біженців чи притулок в Україні; сприяння процесу репатріації в Україну вихідців з України та їхніх нащадків; створення правових і соціально-економічних засад регулювання трудової міграції; розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції [5].

Для ефективної реалізації цих основних завдань передбачено здійснення низки заходів. Зокрема, з метою вдосконалення національної законодавчої бази з міграційних питань доцільно розробити нові законопроекти, що визначали б основні засади державної міграційної політики України, запроваджували б додаткові форми захисту в Україні осіб, які вимушено залишили свою країну, а також посилювали б відповідальність за порушення законодавства з питань міграції. Окрім цього, вищезазначеною програмою передбачено розробити проекти нормативно-правових актів, які врегульовували б процеси трудової міграції та визначали б порядок використання в Україні іноземної робочої сили з

метою захисту національного ринку праці, забезпечували Б соціальний захист громадян України, які працюють за її межами. Міграційна служба займається питаннями регулювання міграційних процесів, з огляду на з джерела їх виникнення. Тому найпершим завданням такої служби є відпрацювання політики держави, спрямованої на використання на користь України інтелектуального, трудового та економічного потенціалу мігрантів. Поряд з цим виробляються заходи щодо створення всередині держави умов, за яких в Україну буде не вигідно та безперспективно намагатися потрапити нелегально. В усіх розвинених європейських державах використовується програма припинення незаконної міграції шляхом вжиття запобіжних заходів, виявлення та видворення незаконних мігрантів з території держави [6].

Пріоритетними напрямками співпраці України з ЄС у сфері міграції можна визначити такі: запобігання нелегальній міграції, торгівлі людьми, забезпечення безпеки кордонів. Окремо стоїть проблематика інтеграції іммігрантів, спрощення порядку трудової міграції, умов захисту прав та інтересів громадян України за кордоном, розширення можливостей працевлаштування в країнах ЄС. Під час світової економічної кризи все це має для України не тільки політичне, а й велике соціально-економічне значення.

До проблем українсько-європейської співпраці в галузі міграції слід віднести такі: запровадження більш відкритої імміграційної політики посилюватиме привабливість ЄС для потенційних мігрантів з України, особливо висококваліфікованих кадрів, і тому вимагатиме активізації зусиль зі скорочення еміграції, повернення емігрантів на батьківщину; правова проблема полягає в тому, що розгалужене і деталізоване законодавство у міграційній сфері потребує в процесі інтеграції до ЄС його повної

імплементації та досягнення відповідності європейським стандартам [7, с. 265].

Створення єдиного міграційного простору в рамках ЄС є надзвичайно важливим для України, оскільки вона прагне стати інтегрованою частиною цієї організації та з огляду на сучасний стан міграційних потоків – сотні тисяч українців працюють, навчаються в Європі, через територію нашої держави проходять шляхи нелегальних мігрантів. Беручи до уваги вже окреслені та багато інших проблем, Україна має великий потенціал розвитку двостороннього та багатостороннього співробітництва з ЄС та державами-членами в галузі міграції. Ця проблема заслуговує на увагу науковців та аналітиків з метою аналізу напрацьованого досвіду та надання практичних рекомендацій щодо шляхів вирішення наявних питань, визначення перспективних напрямів спільних зусиль, удосконалення нормативно-правової бази тощо.

Міграційна політика суттєво впливає на стан трудового потенціалу і є складовою загальної демографічної політики та виділяється як самостійний елемент лише з метою конкретизації заходів регулювання руху населення. Без глибокого аналізу та з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і механізму міграційних процесів удосконалити управління ними практично неможливо. Цей механізм впливає переважно на сферу соціально-економічних відносин, що спонукає до вивчення причин і мотивів переміщення людей.

Практика регулювання міграційного руху населення на території України та за її межами вимагає нового бачення становища людини у сфері зайнятості, що пов'язано з конкуренцією, свободою і добровільністю вибору сфери корисної для суспільства діяльності та зміною місця проживання і праці, зокрема й з виїздом за кордон. Широкомасштабна еміграція населення найактивнішого

репродуктивного віку негативно впливає на шлюбність і народжуваність, що, в свою чергу, відбивається на відтворенні населення країни в цілому, а також її трудового потенціалу. Ось чому тепер украї необхідними є вироблення і реалізація активної міграційної політики.

Міграційна політика – це система правових, фінансових, адміністративних і організаційних заходів держави та недержавних установ щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури. Проте, спираючись на результати дослідження, висновки та рекомендації науковців щодо розробки Закону України «Про основні засади міграційної політики» в новому дано ширше тлумачення державної міграційної політики. Державна міграційна політика – це сукупність заходів, що здійснюються державою з метою регулювання міграційних процесів, створення умов для реалізації інтелектуального і трудового потенціалу мігрантів, побудови демографічного правового суспільства, забезпечення належного соціально-економічного та демографічного розвитку, дотримання принципів захисту національних інтересів, безпеки і територіальної цілісності України [8].

Посилення ролі міграційних процесів у суспільно-політичному та економічному житті, проведення активної міграційної політики є засобом регулювання територіального руху населення, інструментом забезпечення інтересів держави. Її ефективність визначається наявністю обґрунтованої концепції, основні завдання якої – забезпечення єдиного методологічного підходу до формування бачення міграційного процесу в сучасній Україні, визначення ролі та місця міграцій населення у соціально-економічному і політичному житті держави, розробка механізму регулювання територіального

перерозподілу населення; чітке дотримання обраних пріоритетів; наявність надійного правового, організаційного, матеріального та інформаційного забезпечення заходів державного регулювання міграцій [9].

Розробка концепції державної міграційної політики України, прийняття на її базі відповідних правових актів є важливою умовою зміцнення економіки, посилення національної безпеки держави.

Державна міграційна політика формується за такими основними принципами:

- забезпечення кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законодавством, а також в'їжджати в Україну громадянам України;

- забезпечення державної безпеки та національних інтересів, а також загальнодержавних підходів у проведенні міграційної політики;

- захист прав і свобод та законних інтересів громадян України, іноземців і осіб без громадянства, недопустимість створення для них безпідставних пільг чи переваг, які б ставили їх у привілейоване становище порівняно з іншими громадянами України;

- недопущення будь-яких проявів дискримінації, забезпечення умов для реалізації мігрантами своїх прав, свобод і законних інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених законодавством;

- запобігання масовим стихійним та нерегульованим процесам міграції населення як усередині країни, так і за її межі шляхом створення спеціальних державних соціально-економічних та національно-культурних програм, які базуються на науковому прогнозі міграційного потенціалу, напрямків міграційних потоків з урахуванням сучасної та

передбачуваної соціально-економічної і суспільно-політичної ситуації;

- протидія незаконній міграції, працевлаштуванню мігрантів і торгівлі людьми;
- взаємодія та координація діяльності органів виконавчої влади і громадських організацій у сфері міграції на державному та міжнародному рівнях;
- рівноправне співробітництво України з державами-партнерами з питань міграційних процесів шляхом підтримання взаємовигідної співпраці за загально визнаними принципами та нормами міжнародного права.

Зовнішня міграційна політика має сприяти безпеці країни, нарощуванню її економічного потенціалу та зростанню добробуту населення. Її основними позиціями у сфері праці є: захист національного ринку праці, залучення до країни, за необхідністю, іноземних фахівців і працівників певного професійно-кваліфікаційного спрямування, здійснення соціально-правового захисту трудящих мігрантів [10].

Основними напрямками внутрішньої міграційної політики є забезпечення свободи територіального пересування населення, в галузі праці – оптимізація міжрегіонального перерозподілу громадян, виходячи з політики, яка склалася у сфері зайнятості, і стану регіональних ринків праці.

Об'єктом міграційної політики в Україні є територіальний рух населення.

Суб'єктом внутрішньої міграційної політики є громадяни України, які здійснюють територіальні переміщення.

Суб'єктом зовнішньої міграційної політики в Україні є громадяни України, громадяни інших держав і

особи без громадянства, які перетинають державний кордон України.

До пріоритетних завдань національної та регіональної моделей управління міграційним рухом населення слід віднести регулювання:

- територіальних міждержавних переміщень населення та зовнішніх трудових міграцій;
- імміграційних процесів – як трудових, так і стаціонарних;
- еміграційних процесів (постійних, тимчасових, трудових);
- внутрішніх міграцій.

Дієвість регулювання міграційних процесів залежатиме від повного врахування та використання як загальнодержавних, так і регіональних особливостей та чинників. Безпосередньо регулюванню піддаються не самі міграційні процеси, а адміністративно-правові, головним чином соціально-економічні, умови, в яких вони здійснюються. А тому заходи міграційної політики державних та регіональних органів управління мають бути територіально диференційованими, щоб реально захищати й реалізовувати права мігрантів. Режим та заходи міграційної політики держави повинні забезпечувати досить ретельне відстеження міграційних процесів, їх сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на зміни та контролювати їх з метою підпорядкування національним і регіональним інтересам, особистим потребам мігрантів [11].

Основні напрями державної демографічної політики у сфері міграції населення такі:

- ✓ забезпечення свободи пересування;
- ✓ регулювання міграційних потоків з урахуванням слід зазначити, що вирішальна роль у регулюванні інтенсивних міграційних потоків належить управлінню соціально-економічними факторами, тобто умовами життя і трудової діяльності людей, що можуть

змінюватися в результаті відповідного перерозподілу капітальних вкладень, фонду заробітної плати, суспільних форм споживання. Залежно від джерела фінансування вони можуть мати оперативний і довгостроковий характер. Основними серед них є розподіл і структура робочих місць, регіональні відмінності у максимальних розмірах особистого підсобного сільського господарства, система матеріальних пілг за безперервний стаж роботи на підприємстві або в галузі, тривалість робочого дня і режим праці, забезпеченість житлом, рівень транспортного, медичного, побутового та культурного обслуговування, територіальні відмінності у структурі споживання населення, організація шкільного навчання, забезпеченість населення закладами соціальної інфраструктури, обсяг і благоустрій житлового фонду, стан навколишнього середовища тощо;

- ✓ поліпшення ситуації на національному ринку праці за рахунок регулювання працевлаштування громадян України за кордоном і захисту його від неконтрольованого припливу іноземної робочої сили;

- ✓ раціоналізація напрямків міграційних потоків;

- ✓ захист прав і інтересів мігрантів.

На сучасному етапі надзвичайно актуальною для України є проблема вдосконалення міграційної політики. Необхідність активного втручання урядових структур у перебіг міграційних процесів є очевидною, однак діяльність держави в жодному разі не повинна зводитися до заборонних заходів, наслідком яких може бути зростання нелегальної міграції та підвищення напруженості у суспільстві. Аналіз дотеперішньої структури державного регулювання міграційних процесів показав, що, незважаючи на досить невеликий термін її становлення (перші законодавчі та нормативні акти

з'явилися лише у 1992 році), система у цілому сформувалася [39].

Міграційна політика має враховувати світовий досвід, який свідчить про отримання користі навіть з еміграції висококваліфікованих спеціалістів. Звичайно емігранти своєю працею примножують національне багатство країни. Досить лише нагадати, що такі країни, як США, Канада, Австралія, Ізраїль та деякі інші, збудували свою економіку винятково за рахунок інтелектуального, фізичного, фінансового потенціалу іммігрантів. А Німеччина і Франція та інші країни Західної Європи значно посилюють свою економічну могутність також за рахунок іммігрантів. Заробляючи пристойні гроші, мігрант має можливість переказати частину їх родичам, які залишилися на батьківщині. Такий фактор розвитку економіки, як грошові перекази, надзвичайно важливий не лише для держав третього світу (в деяких з них грошові перекази в окремі роки становили до 50 % ВВП), а й для низки країн Європейського Союзу – Португалії, Греції, Ірландії, Фінляндії [12].

Міграційна проблема є глобальною. Її глобальність визначається тим, що переміщення населення між державами стосується всіх континентів земної кулі, її розв'язання можливе за умови поєднання зусиль усієї міжнародної спільноти. Відповідно до угоди з Кабінетом Міністрів України щодо співробітництва у сфері міграції, підписаної 03.12.1999 р. та ратифікованої 13.07.2000 р., Міжнародна організація міграції за погодженням з урядом здійснює в Україні такі міграційні програми [13]:

- сприяння розвитку потенціалу системи управління міграцією, консультативні послуги та інші заходи технічного співробітництва з міграційних питань;
- інформація у галузі міграції;
- урегулювання міграції громадян, іноземців та осіб без громадянства;

– міграційна допомога біженцям, раніше депортованим особам та іншим особам, які потребують допомоги;

– повернення кваліфікованих людських ресурсів;

– інші програми.

– Згідно з Концепцією демографічного розвитку України на 2005–2015рр. головними пріоритетами державної демографічної політики у сфері регулювання міграції є:

– зменшення масштабів зовнішньої трудової міграції українських громадян;

– економічне регулювання внутрішніх міграційних потоків.

Від чіткості та продуманості міграційної політики залежить подальший розвиток і ефективність трудової міграції в Україні, визнання та престиж держави у світі.

Список використаних джерел

1. *Слісаренко А.Г. Історія української конституції / А.Г.Слісаренко, М.В.Томенко. – К.: Т-во „Знання України”, 1993. – 192 с.*
2. *Про ратифікацію Угоди про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з незаконною міграцією : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/497-14>*
3. *Тихонова Є.А. Питання імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України і міжнародно-правові гарантії захисту прав мігрантів /Є.А Тихонова, С.Б.Чехович // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації): збірник наукових праць. Вип.4. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – 297с.*

4. Указ Президента України від 24 травня 2000 р. “Про основні напрями соціальної політики до 2004 року” [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717/2000>
5. Закон України «Про біженців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2557-14>
6. Піскун О. Міграційна служба в Україні / О. Піскун, І. Прибиткова, В. Волович // Політична думка.– 1996. – № 3–4,– С. 45–72.
7. Чехович С.Б. Юридичні аспекти міграційних процесів в Україні / С.Б.Чехович. – К.: Укр. центр правничих студій, 2001. – 288с.
8. Закон України «Про імміграцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
9. Карпачова Н.І. Світова проблема міграції висококваліфікованої робочої сили та відтік інтелекту з України / Н.І. Карпачова // Безпека життєдіяльності. – №10, 2007. – С.15-19.
10. Денисов В.Н. Развитие теории и практики взаимодействия международного права и внутреннего права / В.Н. Денисов // Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. – К.: ІнЮре, 1992. – С. 2-24.
11. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов /Ф.Мартенс.– Санкт-Петербург, 1905.– Т.2. – С.173-175.
12. Беженцы: убежище в Европе. – Женева: УВКБ ООН, 1995. – 152 с.
13. Буроменський М.В. Міжнародний захист прав людини та права біженців / М.В. Буроменський.– Київ: ВАІТЕ, 2002. – 160с.

*Світлана ЦУБЕРА,
студентка 6 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УГОРЩИНИ

Правові норми, які на регіональному рівні мають сприяти захисту національних меншин, є достатньо широко представленими у законодавстві Угорщини. Рівень розподілу компетенцій, на думку угорських законодавців, виправданий у тій мірі, наскільки це дозволяє побудувати ефективну систему місцевого самоврядування, яка б відповідала досягненню головної мети – забезпечення гармонійного розвитку людини та її громадянських, а в нашому випадку національних, свобод. Сучасна Угорщина має не тільки сталі традиції, а й демонструє достатньо гармонійну суспільну модель, яка розвивається. В цьому відношенні для нас має значення угорська модель та досвід самоврядування, у яких певну долю займає національна політика, а звідси і витоки правової охорони етноодиноці.

Низкою документів, у яких регулюється статус етнічних меншин у правовому полі є внутрішні нормативно-правові рішення Угорщини. Угорське законодавство щодо національних меншин служить меті реалізації планів регулювання національних відносин не тільки в питаннях культури, освіти, але також і в питаннях забезпечення економічної складової етнічного потенціалу. Треба зауважити, що складний політичний шлях Угорщини до сучасного демократичного суспільства привів до аксиологічного розуміння необхідності відмовитися від бачення в існуванні поліетнічної держави причин для можливих конфліктів або загроз для культурної

самобутності титульного етносу. Розширюючи правове поле етноменшин шляхом закріплення їх національно-культурних потреб у конституції, угорський уряд створив сприятливий політичний клімат для розвитку етнонаціональних процесів шляхом, насамперед, самореалізації та використання існуючого нормативного механізму. При цьому, коли ми розглядаємо Угорщину як державу, де існують національні меншини, можемо достатньо впевнено заявити, що в загальному комплексі технологій керування етнонаціональними процесами на перший план висуваються етнічно-правові фактори, а на посткомуністичному просторі треба говорити скоріше про етно-соціально-політичні технології, тому щодо необхідності правового забезпечення процесу міжнаціональної стабільності додаються не тільки соціально-культурні фактори, але і соціально-політичні, соціально-економічні та історико-регіональні.

Угорщина, яка сьогодні порівняно з країнами європейського сходу має багаторічну стабільну базу економічного розвитку, фактично дистанціювалася від проблеми подолання етнорегіональної мозаїчності з точки зору економічно-регіонального районування. Парадигмою Угорщини стало збереження етнічної мозаїки автохтонних народів як свідчення етноцивілізованості титульного етносу. Тому органічна інтеграція Угорщини до мультинаціональної Європи була б неможлива без врахування етнонаціональної специфіки національних меншин, створення умов для збереження їх культурного побуту, традицій та психологічних особливостей, а головне – без надання етноменшині права вільно обирати свій шлях входження до оновленої Європи.

З огляду на останнє процедура етнічного вибору або національної самоідентифікації з наступною за цим перспективою має такі шляхи: перший включає в себе

консервацію національно-культурних цінностей, створення етнічного моноліту шляхом самоізоляції на основі морально-релігійної мотивації та гіпертрофії національно-патріотичних почуттів, з наступним за цим створенням на їх основі політичного гумусу, здатного протидіяти латентній експансії чисельно домінуючої нації. Історична практика демонструє, що такий шлях може призвести до загострення міжетнічних стосунків, створити конфліктну атмосферу. Другий шлях вибору полягає у обранні етноменшиною, її лідерами поведінки залежно від необхідності надати національній меншині більш інтернаціонального або консервативного характеру. В цьому випадку спостерігається певне зниження національної поляризації, створюється певна етнокультурна дисперсія, яка базується насамперед на правових засадах, а не на національних амбіціях, що в кінцевому рахунку є втіленням номіналістичної програми західної цивілізації шляхом досягнення суспільної гармонізації, використовуючи принцип задоволення потреб особистості, реалізації права малих етнічних об'єднань з наступною консолідацією у єдиний суб'єкт міжнародного права – народ [1].

Саме поняття “національне”, наприклад, для громадян Угорщини як європейців поступово стає категорією скоріше культурною, а точніше, етнокультурною. Сьогодні суспільний розвиток привів до того, що поступово жорсткий гомогенний політичний зв'язок між етносом та територією повільно втрачається, а на перший план у Європі висувається категорія економічна. Останні об'єднувчі тенденції у Європі дозволяють говорити про те, що в найближчій перспективі проблему взаємодії народів треба буде розглядати не з позицій національної території, а з точки зору території адміністративної. Це потребує кореляцій методологічних

засад вивчення правового статусу національних меншин, маючи на меті необхідність виробити сучасну офіційну доктрину злагодженого співіснування різних народів в умовах суспільно-політичної глобалізації [2, с.78].

В Угорщині проживають роми, німці, росіяни, євреї, словаки, хорвати, серби, словенці, румуни й українці. Національні меншини й етнічні групи, що існують в Угорщині, визначені в європейському і угорському законодавстві. Відповідно до нього в Угорщині вони є національними меншинами.

Угорщина по суті справи держава однієї нації. Національні меншини складають 3% (беручи до уваги тільки рідну мову), з яких цигани (130 тис.), німці (70 тис.), словаки (35 тис.), хорвати (30 тис.), румуни (25 тис.), серби та словенці (по 5 тис.), українців в Угорщині приблизно 1000 осіб.

Цигани розселені невеликими групами по всій території Угорщини. Німців найбільше на заході і півдні країни. Словаків – на південному сході Угорщини, в медьє Бекеш. Це переселенці зі Словаччини XVIII ст. Хорвати, румуни, серби та словенці розселені переважно вздовж кордону з Хорватією, Румунією, Югославією та Словенією. Українські поселення у північно-східній Угорщині виникли у XVII-XVIII ст.ст. як результат просування закарпатських українців на рівнину, після звільнення цих районів від турецького панування. У XIX а також XX ст.ст. майже все українське населення було мадяризоване. Свідченням української присутності в минулому у північно-східній Угорщині (Саболч-Сотмар-Берегмедьє) є приблизно 300 тис. угорців греко-католиків, що проживають тут. Українці у цих регіонах проживають розпорошено.

Етнічна історія угорського народу дуже складна. На території сучасної Угорщини здавна проживали фракійські

та ілерійські племена. Пізніше тут поселилися кельтські та германські племена, за ними там осіли гунни та авари, а з IV ст. стали поселятися слов'яни. В кінці IX ст. в межі держави вторглися угорські племена мадяр або угорців. Протягом кількох століть вони асимілювали проживаючі там слов'янські та частково германські племена. До складу формуючої на той період угорської народності ввійшли прийшли з угорцями зі сходу групи хазар та печенігів. В XII ст. половці-кумани та алани, які поселилися на Тисі та Дунаї запозичили угорську мову та культуру. Різні мовні та національні групи злилися з угорським народом пізніше, в XIV-XIX ст.ст. [3, с.354].

Торкаючись означеної проблематики, слід заглянути в історичне минуле угорської меншини на Закарпатті. Угорців (самоназва - мадяри) по праву називають корінними жителями нашого краю, бо вже пройшло понад 1100 років, як вони опинилися тут. Ще у VI-VII ст.ст. вони відомі як оногурські племена, які жили в приазовських степах. В першій половині VII ст. вони потрапили під вплив Хазарського каганату. Рухаючись на захід, угорці в 895-896 рр. перейшли Карпати й „здобули нову батьківщину” в басейні Середнього Подунав'я. Як пише один з дослідників, угорці „знайшли на цій території слов'янські поселення і встановили з їх мешканцями безпосередній контакт, який триває уже понад тисячу років”.

З тих часів виникають як окремі угорські, так і змішані поселення, де проживали русини, волохи, словаки, німці та інші етнічні спільноти. Наступна хвиля поселення угорців у нашому краї була пов'язана з завоюванням турками південної та центральної частин Угорщини (після поразки угорських військ під Могачем у 1525 р.) [4, с.184].

За роки перебування Закарпаття в складі Чехословаччини питома вага угорців у етнічній структурі

населення краю скоротилася. В порівнянні з часами австро-угорського панування в складі ЧСР угорці втратили політичний статус панівної нації, а в деяких питаннях, як, наприклад, в мовно-культурній сфері зазнавали дискримінації.

Становище докорінно змінилося на початку 1939 р., коли територія Підкарпатської Русі – Карпатської України була окупована Угорщиною й угорці знову отримали найсприятливіші умови в усіх галузях життя – на виробництві, в державній службі, в культурі.

За повоєнні роки приріст угорського населення був хоч і повільним, але стабільним і склав 13,6 %. Однак, як засвідчує один з дослідників, з входженням Закарпаття до складу України угорці в тій чи іншій мірі були включені в міграційні процеси. З початку 80-х років чисельність угорців стала поступово зменшуватись за рахунок виїзду на постійне місце проживання в Угорщину.

Демографічна ситуація в Угорщині має як специфічні, так і спільні з іншими країнами Східної Європи риси. Як і в інших країнах, які понесли великі людські втрати за часів Другої світової війни в Угорщині по сьогоднішній день кількість жінок значно переважає кількість чоловіків: на 1000 чоловіків припадає 1060 жінок. Така етнічна диспропорція статевої структури особливо відчутна в старших поколіннях, так як в молодших і середніх вікових категоріях сталося вже значне вирівнювання.

Своєрідність національних меншин алфелдської мережі населених пунктів характеризується густотою хуторів, в яких проживає до 1/4 населення. Розповсюдження хуторів пов'язане з тим, що частина селян як заможних, так і незаможних, поступово переселилась з великих сіл ближче до приналежних їм земельних ділянок [5, с.65].

На сучасному етапі серед проблем пов'язаних з етнічною приналежністю, чи не на перше місце висувають проблему ромів.

Деякі з ромів, переважно молодь, як кажуть, пішли в народ, тобто більше не ідентифікують себе з предками. Однак велика їх частина все-таки пишається своїм походженням. Особливо це проявляється в музичних обдаруваннях і спадкуванні батьківських занять. Чоловіки реставрують меблі, шують одяг та взуття, а жінки займаються родиною і дрібною торгівлею. Для синті і ромів гроші – не головне, важливо почувати себе вільним.

Однак сучасні умови угорського життя диктують ромам зміни перспектив існування. Наприклад, потреба в одержанні хоча б шкільної освіти. Змусити дітей ромів учитися – складно. Саме тому за підтримки уряду здійснений спеціальний патронажний проект для цієї етнічної групи. Жінки національності ромів інтегровані в школи, в яких діти ромів тільки числилися. П'ять педагогів як би переносять ореол родини в шкільні стіни і забезпечують дітям частку волі в шкільних рамках. Ці педагоги спілкуються з дітьми, пояснюють їм завдання, частенько допомагають досягти взаєморозуміння з угорськими школярами не тільки як перекладачі, але і як старші товариші. Успіх наявний. Відвідування занять дітьми синті і ромів стають регулярними, непорозумінь у школах менше. Та й батькам по душі цей проект, тому дітей у школу зараз віддають із задоволенням, адже багато хто з них не вміє ні читати, ні писати [6, с.56].

Особливе місце в етнополітиці Угорщини та в комплексі засобів внутрішньополітичної діяльності в галузі збереження народності, його культури є дії в напряму перспективного розвитку національної освіти та науки. Угорщина зобов'язалась забезпечити освіту меншин рідною мовою “в межах території, на якій така мова

використовується з урахуванням стану... і без шкоди для викладання офіційної мови держави” [7, с.2].

Імплементуючи права національної меншини в галузі освіти у районах компактного проживання зберегли існуючі з часів Угорщини національні школи. Законодавча база, яка регламентує розвиток освіти, постійно доповнюється новими положеннями, але втрачені мовні позиції важко повернути назад. Наукові дослідження 90-х років свідчать про те, що мова найменш чисельного слов'янського етносу втрачає роль комунікативного засобу.

Чимало зроблено для задоволення можливостей отримати освіту всіх ступенів. Зараз у Закарпатській області функціонують 99 загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання, в т.ч. 63 школи, 4 ліцеї, 1 гімназія з угорською, 29 – з українсько-угорською, 2 – з російсько-угорською мовами. Діють понад 300 факультативів, 90 дошкільних дитячих закладів, де діти оволодівають угорською мовою.

Угорські відділення відкриті в Берегівському медучилищі, Ужгородському училищі культури, 9 угорськомовних груп діють у Берегівському профтехучилищі № 11, у філіалі сільгоспколеджу в с.Яноші. Вирішена проблема підготовки педагогічних кадрів на угорських відділеннях Ужгородського національного університету, Мукачівського педагогічного училища, у відкритому в 1996 р. Берегівському угорському педінституті. На базі Ужгородського національного університету діє Центр гунгарології та природничо-гуманітарний факультет з угорською мовою навчання.

Важливим моментом реалізації права національних меншин є існування умов для збереження і підтримки етноспецифіки в місцевості історичного та сучасного проживання. Показником правових засад розвитку і застосування мови та культури виступають засоби масової

інформації: газети, радіомовлення, телебачення. В області видаються газети та журнали угорською мовою: „Карпати Ігоз Со”, „Берегі Гірлоп”, „Унгвідікі Гірек”, „Вісник Виноградівщини”; журнали: „Карпатолюї Семле”, „Паншіп”, „Готодік Шіп”, „Кезоктоташ”, „Ньомкереше”; дитячі журнали: „Бобіто” та „Ірко”. У Закарпатській державній компанії телерадіомовлення працює редакція програм угорською мовою. З 1993 р. у м.Берегові діє Угорський національний театр.

Таким чином, по-перше, сучасним угорським законодавством зроблені значні кроки в напрямі розширення правової системи щодо національних меншин. По-друге, складне становище етноменшин спонукає національно-культурних діячів відійти від практики очікування зверху готових рецептів виходу з кризової ситуації та шукати свої методи подолання асиміляції, спираючись на власні внутрішні сили. При цьому хочеться зазначити, що в існуючому законодавстві Угорщини надано меншинам стільки правових гарантій, скільки остання визначила за потрібне для свого власного конформізму в середовищі. Майбутня доля національних меншин залежить від їх національної свідомості та бажання усвідомлювати себе народністю з притаманними їй властивостями.

І тому, на наш погляд, поняття національна меншина має застосовуватися до тих меншин, що своїми історичними, етнічними ознаками певним чином пов'язані із державотворчою нацією. Наприклад, національна меншина німців, що проживає на території сучасної Угорщини належить за своїми етнічними та культурними ознаками до німців, які є державотворчою нацією Німеччини. При цьому якщо ми звернемося до сербів та хорватів, то вони протягом своєї довготривалої історії ніколи не належали до державотворчого народу і завжди

були меншістю, але меншістю, що має певні етнічні ознаки – мову, культуру – і відповідно самоідентифікують себе. Цілком логічно ми можемо вважати їх етнічною меншиною, а за громадянськими ознаками – представниками Угорщини.

Не менш важливим, ніж інші принципи в галузі етнорегіональної політики, є просторово регіональна спрямованість, яка би враховувала насамперед принцип збереження національної одиниці з врахуванням етнічних кордонів. Безпосередньо у 32/В § (2) Конституції Угорщини визначені принципи регіональної політики. У цих статтях увага приділяється питанню справедливого, рівномірного розвитку регіонів, що є логічним витком для створення ґрунтовної бази розв'язання національного питання. У конституції підкреслюється необхідність “створити однакові умови для праці та життя людей у всіх частинах держави”. Виходячи з цього, регіональна політика, що впроваджується в Угорщині, спрямована на зняття впливу негативних факторів, які існують у регіонах.

Сучасний світовий підхід і Конституція Угорщини передбачають, що загальноприйняті норми і принципи міжнародного права являють собою складову частину правової системи Угорщини. Сучасна Конституція Угорщини передбачає, що: “Всі люди рівні перед законом... Ніхто не може бути скривдженим або мати перевагу через свою стать, походження, рід, расу, мову, свою національність” [8, с.197].

Угорщина намагається предметніше наблизитись до сучасних правових норм щодо захисту національних меншин. При цьому влада враховує не тільки власні історичні традиції, що склалися, але й загальноєвропейські вимоги щодо збереження яскравої національної палітри В Угорській Конституції задекларовано принципи прихильності Угорщини завданню створення об'єднаної

Європи, а звідси – становлення до нормативних актів, що видаються спільнотою. Їх гносеологічне коріння базується на західноєвропейських традиціях, в яких суб'єкти права від загального поняття “національна меншина” конкретизуються в окремі величини, по відношенню до яких держава бере зобов'язання про “збереження та подальше здійснення прав і основних свобод кожної людини”. По-друге, саме поняття “національне” для громадян Угорщини як європейців поступово стає категорією скоріше культурною, а точніше, етнокультурною, на відміну від раніше панівної етнополітичної або етноекonomічної. Етнічна особистість – це стан духовний, індивідуальний, тому “кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися їй чи не вважатися такою, і таке рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно зашкоджувати такій особі” [9, с.328].

Угорці є одним з небагатьох народів Європи, які чітко усвідомлюють своє неєвропейське (азіатське) походження. Це народ угорської мовної групи, уральської мовної сім'ї. Їх самоназва „мадяри” давньоугорською означає „людина”. Предки угорців (сім племен) переселились з Південного Уралу на територію сучасної Угорщини у 896 році. Проникнення проходило через Верецький перевал (Українські Карпати), Трансільванію та пониззя Дунаю. У 974 році угорці прийняли християнство і стали частиною європейської цивілізації. Етногенез угорців дуже складний, у ньому брали участь представники слов'янських, германських, романських, тюркських та іранських народів. Це вплинуло, зокрема, на збереження у складі угорців окремих етнографічних груп (субетносів). Основні з них – це кумани і яси, палощі, робокези і гетеші та гайдуки. Кумани і яси розселені на південний схід від Будапешта у медьє Бачкішкун, Пешт та Яс-Нодькун-

Сольнок. На сході медьє Новоград розселені палощі. В етногенезі куманів і палощі взяли участь половці (кумани), ясів – племена, споріднені з північно-кавказькими осетинами. Робокези і гетеші, близькі за матеріальною культурою до словенців, населяють крайній захід країни у медьє Гайду-Бігар.

Майже 4 млн. угорців проживають за межами Угорщини. Зокрема 1,9 млн. осіб – у Румунії. Там вони утворюють окрему етнографічну групу угорців-секеї, або секлери. У Словаччині проживає 0,6 млн. угорців, у Югославії – 0,5 млн., живуть також у США, Канаді тощо. В Україні – 163 тис. осіб, з них 156 тис. проживає на Закарпатті.

Практика реалізації принципу самовизначення народів і націй свідчить, що це не тільки складний, але і нескінчений процес. Спроби спростувати цей факт, опираючись на досвід соціалістичного будівництва, виявилися марними. Однак відкидати його як щось непотрібне теж нема підстав. Згідно з законом заперечення заперечування, нагромаджений історичний досвід суспільством не втрачається і, якщо воно здатне вчитись наперед в будь-якій сфері, наприклад, у національних відносинах.

Першим і найбільш помітним в рамках Закарпаття кроком в плані реалізації права на самовизначення на рубежі 80-90 років стала вимога Товариства угорської культури Закарпаття про створення національної автономії. Угорське населення становило на той час в області найчисленнішу із національних меншин – 12,5 % від загальної кількості населення. За роки радянської влади для задоволення його національних потреб було зроблено чимало. Зокрема, працювало 68 шкіл, 63 дошкільні дитячі заклади з угорською мовою навчання та виховання. Велись відповідні телепередачі та радіомовлення, видавалось 6

газет, при Ужгородському національному університеті діє єдиний в Центрально-Східній Європі Центр гунгарології, який очолює професор П.М. Лизанець [10].

Однак цей стан не задовольняв певну частину угорської інтелігенції. І для цього були підстави. Невирішеною залишалася низка питань щодо вищої освіти угорської молоді, роботи закладів культури тощо.

У перспективі створення угорської національно-територіальної автономії стало би, на наш погляд, невичерпним джерелом політизації національних відносин на Закарпатті і поштовхом до розділу поліетнічної території області на окремі анклави подібно до того, що було зроблене раніше більшовицьким урядом в масштабах СРСР. Розпад і зникнення цієї держави з карти земної кулі переконливо свідчать, що в 1922 році було обрано не найкращий варіант реалізації принципу самовизначення націй.

У цьому ж контексті, очевидно, слід розглядати також вимогу „Общества карпатских русинов”, висунуту 29.09.1990 р., про надання Закарпаттю статусу автономної республіки. Будучи проявом регіонал-сепаратизму в період послаблення союзного центру, ця ідея була схвально зустрінута місцевою партійною та радянською елітою. Вона імпонувала їй тим, що обіцяла нові привілеї та значно більші владні можливості. В умовах рівноваги сил між центром і національними республіками з існуванням такої ініціативи можна було цілком миритися. Однак після набуття Україною незалежності картина різко змінилася. На перший план усім ходом подій висувалось завдання укріплення національної державності. Тому русинська ідея, попри всі інші обставини, об'єктивно ставала загрозою для єдності країни і не могла зустріти підтримки на вищому рівні [11, с.45].

Якщо урядові кола Угорщини виявили недовіру до русинів, українців, румунів, словаків та представників інших національностей, то угорські трудівники з розумінням ставилися до всіх інших жителів краю.

На жаль, репресивна хвиля сталінського режиму прокотилася насамперед по угорцях. Причому незалежно від класово-політичної орієнтації. Разом з профашистськими елементами гірку чашу підозр, недовіри зазнали навіть угорці-комуністи – всього від 20 до 30 тис. чоловіків віком від 18 до 50 років були інтерновані і прирівняні до військовополонених. Найвідчутніших втрат зазнала інтелігенція як найактивніша частина угорського населення.

Сьогодні більшість угорського населення проживає компактно на півдні Закарпатської області, у прикордонній смузі. Третина угорців мешкає у Берегівському, четверта частина – в Ужгородському районі. 2/3 закарпатських угорців проживають у населених пунктах, де вони складають більшість. Найчисленніші угорські громади проживають у містах: Берегово – (25 тис.), Ужгород – (16 тис.), Мукачево – (15 тис.), Виноградово - (7 тис.), с. Велика Добронь – (5 тис.). Серед угорців досить великий відсоток міських жителів, але в основному угорське населення зайняте у сільському господарстві [12].

З проголошенням незалежності України угорці Закарпаття сподівалися на державне визнання і засудження тих кривд, яких вони зазнали з боку тоталітарного режиму в повоєнні роки, на гарантії, що таке ніколи не повториться, на збереження своєї національної самобутності, правдивої історії, особистих і колективних прав на національно-культурну автономію, самоврядування. Ще угорці просять небагато: можливість написання в документах прізвища та родового імені рідною мовою, що виключить спотворення, аби таким чином

реалізувати елементарне і невід'ємне право кожної людини – право на своє національне ім'я [13].

Як в перший повоєнний рік, коли угорці з розумінням ставилися до вимог неугорського населення возз'єднатися з Радянською Україною, так і 1 грудня 1991 р. вони висловилися за незалежність України. Було би перебільшенням твердити, що закарпатські угорці, живучи під боком значно благополучнішої Угорщини, цілком інтегрувалися в українське суспільно-політичне життя. В реалізації своїх планів вони більше розраховують на власні сили, сім'ю, родичів і друзів. Майже половина угорців проявляє байдужість до політичних перипетій, до партій і громадських організацій належить всього 8,5 %. Перевагу віддають релігійним громадам, національно-культурним товариствам.

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що угорсько-українське співробітництво в етнополітичній сфері має різноплановий, але цілісний і комплексний характер. Воно здійснюється на всіх рівнях міждержавних взаємин – від центрального до регіонального і локального. При цьому співробітництво охоплює різноманітні сфери – від захисту прав національних меншин до господарської співпраці та координації соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. Поступово поглиблюється міжрегіональна співпраця та формування основ транскордонного українсько-угорського регіону, а також мультикультурних і поліетнічних єврорегіональних спільнот.

Список використаних джерел

1. *S. Benedek A. Immar nem terra incognita! // Botlik J. – Dupka Gy. Ez hat a hon... Tanyek, adatok,*

- dokumentumok a karpataljai magyarsag uletabol 1918–1991. Bp; Szeged, 1991.*
2. *Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / Віктор Олексійович Котигоренко. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.*
 3. *Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Бернштейн, Н. А. Зінкевич, В. Т. Зінич. – К., 2001. – 530 с.*
 4. *Яровий В. Новітня історія країн Східної Європи: курс лекцій (40-90-ті рр. ХХ ст.). – К.: Либідь, 1997.*
 5. *Балега Ю. Сепаратистські тенденції в сучасному Закарпатті / Юрій Балега // Культура Українських Карпат : традиції та сучасність / Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1-4 вересня 1993 року). – Ужгород : Гражда, 1994. – С. 65.*
 6. *Коша Л. Чиї ви сини? Огляд угорської етнографії / Л. Коша. – Ніредьгаза, 2004. – С.56.*
 7. *Ковач Е. – за демократію, проти автономії / Елімір Ковач // Закарпатська правда.– 1989. – 29 грудня. – С. 2.*
 8. *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. Кол. авторів; / за ред. Б. Кухти. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 216.*
 9. *Конституція Угорської Республіки // Конституції нових держав Європи та Азії / упорядник С.Головатий. – К.: Право, 1996. – С. 307–340.*
 10. *Лизанець П. Угорська національна меншина на Закарпатті. Доповідь / Петро Миколайович Лизанець // Матеріали міжнародної конференції «Міжетнічні відносини в Закарпатській Україні. – Ужгород., 1998. – С. 84.*

11. *Товт М. Визначення поняття „корінний народ” і „національна меншина” у міжнародних документах // Кримські татари: „національна меншина” або „корінний народ”: матеріали „круглого столу”. – К.,1999. – С 43–48.*
12. *Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991) / [М. І. Андрусь, М. М. Болдижар, М. М. Вегеш та ін]. – Ужгород, 2003. – 648 с.*
13. *Nemzetközi tudományos konferencia // Kárpáti igazszó, 2000. – december 2. – Old.1–2. 19. Varjú F. Autonómiá akar az emigráns ruszin kormány // Nepszava. – 1993. – június 10. – Old. 2.*

***ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНИХ
ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ
З ЄС ТА США***

***Е.СОТНИК
О.ОБЕРЕМКО
В.КОСТЮЧЕНКО
К.ГОРИНЕЦЬКА
І.МІЗУН***

*Еміль СОТНИК,
студент 6 курсу
факультету міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»*

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-НАТО

Після розпаду СРСР США намагалися встановити взаємовигідні відносини з колишніми радянськими республіками, не забуваючи при цьому свої стратегічні інтереси. Як заявив У. Крістофер: «США зацікавлені встановити з пострадянськими країнами принципово нові взаємовідносини, що ґрунтувалися б не на силовому, а на економічному чинникові. Незалежній Україні у Вашингтоні відводили особливу роль і місце у зовнішньополітичній діяльності США, враховуючи економічний потенціал України. Але, нестабільність молодій суверенній системі певною мірою спричинила неоднозначність ставлення до неї однієї з найстабільніших держав. З іншого боку, далось взнаки те, що «Захід, заохочений таким раптовим падінням комунізму, не був належним чином готовим до участі у розв'язанні подібної комплексної проблеми системного перетворення країн радянського типу».

Щодо перспектив становлення нових держав, то Україну Вашингтон зарахував до групи країн, політичні та економічні ознаки котрих залишатимуться несформованими протягом десяти і більше років. При цьому ця група має такий вигляд: на першому місці Росія, а за нею всі інші Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан та інші.

На початку дев'яностих років США слабо підтримували українську незалежність. Після проголошення незалежності України США вважали, що суверенітет цієї країни має залежати від її готовності здати

ядерну зброю. Ця політика суперечила політиці щодо колишніх комуністичних країн, бо їхній суверенітет ніколи не обумовлювався. Через місяць після здобуття незалежності України відбувся візит Голови Верховної Ради України Л.М.Кравчука до США. Відбулися перші переговори з Адміністрацією США про співробітництво у галузі економіки, науки і культури. 23 січня 1992 р. в МЗС України відбувся обмін нотами між Україною та США про встановлення дипломатичних відносин у повному обсязі. Подальшому зміцненню американсько-українських відносин сприяли візит до США президента України Л.М. Кравчука та його переговори з президентом США. Під час візиту було досягнуто домовленості про надання Україні економічної та фінансової допомоги, надання довгострокових кредитів. Але серйозною завадою на шляху розвитку двосторонніх відносин залишалася наявність на території України ядерної зброї. США відмовлялися мати серйозні справи з Україною, доки вона не погодилася здати ядерну зброю, а Росії таких вимог не ставили. Ставлення Вашингтона до молоді Української держави формувалося у фарватері традиційних стереотипів зовнішньої політики, припасованих до звичного «балансу сил», що й спричинило появу «ядерного» українського чинника як своєрідної реакції на несподівану появу державоутворення. Наразі цей вектор став домінантним у ставленні США до України, котра розглядалася як суб'єкт, що загрожує «світовому порядку». Адміністрація Б.Клінтона погрожувала припинити фінансову підтримку України. Відверто силовий тиск викликав логічний спротив в Україні. Американські політики не врахували, що для українського загалу важить ядерне питання: воно асоціюється з національною безпекою, тобто проблемою суверенності. Хибність американського підходу до незалежної України в тому, що «за океаном, так само як в Москві, не збагнули, наскільки серйозно ставляться українці до своєї державності». На прес-конференції (перед грудневим

референдумом) Л.Кравчук звертав увагу на те, що українці мають зробити належні висновки зі свого минулого. Оцінюючи політичну діяльність М.Грушевського, він нагадав, що його попередник припустився принаймні двох серйозних помилок: погодився на політичний союз з Росією і вчасно не створив боездатної національної армії. Півтора року Вашингтон безуспішно намагався розв'язати українську «ядерну проблему», використовуючи для цього чимало варіантів тиску, що негативно відбилося на встановленні міждержавних відносин [1, с.15].

Починаючи з 1994 року, дедалі чіткіших обрисів набирала траєкторія американського політичного вектора щодо незалежної України. З огляду на сукупність несприятливих обставин, що загрожували державному суверенітету, Україна змушена була погодитись на підписання угоди про ядерне роззброєння. Підписання 14 січня 1994 р. президентами України, Росії і США трьохсторонньої заяви та угоди про ліквідацію ядерної зброї в Україні сприяло помітному поліпшенню американсько-російських відносин. Реакція офіційних кіл і світової громадськості на Тристоронню угоду була неоднозначною. Проте характерно, що американські, російські та українські урядові кола сприйняли факт підписання Угоди як спільну гучну перемогу. Це й зрозуміло: «Росії в такий спосіб вдалося здійснити важливий крок до вдоволення своїх гегемоністських прагнень, убезпечуючись від наявності силових аргументів з боку України».

Торжествувала адміністрація Б.Клінтона; «нарешті, вдалося таки приборкати «непокірну» Україну, тобто довести традиційну спроможність Вашингтона виконувати роль впливового посередника у врегулюванні конфліктних ситуацій у світі». У цьому сенсі ліквідація одного з ядерних суб'єктів планети не без підстав вважалася серйозним здобутком американської дипломатії.

За активної участі США 8 лютого 1994 р. у Брюсселі представники України підписали документи, пов'язані з участю у програмі НАТО «Партнерство заради миру». Великий внесок у розвиток двосторонніх відносин зробив офіційний візит президента Л.Кравчука до США 3-7 березня 1994 р., під час якого було підписано «Спільну заяву про розвиток дружби і співробітництва між двома країнами». 11-12 травня 1995 р. в Україні за запрошенням президента Л.Д.Кучми з державним візитом перебував президент США Дж. Клінтон. У розвиток домовленостей, досягнутих під час державних візитів президентів України і США; 20-22 лютого 1996 р. відбувся робочий візит до США Л.Кучми. Головна мета президента України полягала у тому, щоб переконати партнерів у відданості керівництва України ринковим реформам та спроможності виконавчої влади втілити цей курс у життя.

США, як і ЄС, поставило перед Україною цілі, яких потрібно досягнути, щоб поліпшити відносини з нею - країна повинна мати податкову систему, яка дозволяє отримувати нормальні доходи до бюджету і давати функціонувати бізнесу це підґрунтя для того, щоб досягнути процвітання». Але, на жаль, політична влада в Україні характеризується невиразною, нестабільною траєкторією, що зумовлено загальним станом політичної культури.

Отже, щоб нормалізувати відносини із США, Україна має стати західною країною, якщо не за фактом, то за напрямом розвитку. На практиці це означає остаточну відмову від радянських традицій у політичному, економічному і соціальному житті держави.

Захід проповідує Україні важливість розвитку вільного ринку, припинення державних субсидій і допущення імпорту в країну. Однак щодо галузей, в яких Україна досягла найбільших успіхів, як от виробництво сталі й сільське господарство, Захід дискримінує українські

товари. У ЄС і США масовано субсидують свої сільськогосподарські сектори, роблячи майже неможливим для України вихід на ці ринки. «У виробництві сталі є прямі і непрямі субсидії, як от протекціонізм, і передусім «антидемпінгові» заходи, до яких вдаються, щоб запобігти збільшенню експорту української сталі». Доки не всі країни однаково цинічні, зовнішня політика по-суті обумовлюється якимось національним інтересом, а при зіткненні з абстрактними принципами матеріальний інтерес звичайно переважає.

Як зазначають дослідники, США роблять більший наголос на Росії, ніж на Україні, бо Росія набагато потужніша за Україну. «Отож для України стосунки із Заходом і з Росією характеризуються проблемою асиметричного взаємозв'язку». Росія завдяки розміру свого військового і ядерного арсеналу, розміру економіки і статусу в таких міжнародних організаціях, як от Рада Безпеки ООН, змогла втримати якусь частину статусу Радянського Союзу. Дивлячись на Росію, Захід бачив країну, з якою треба домовлятися і з якою слід досягти угоди. А дивлячись на Україну, західні лідери бачать країну, яка повинна відповідати очікуванням Заходу або яку треба примусити це зробити. Особливо прикре для українців те, що Росія одержала вищий статус через ядерну зброю, в той час як Україну примусили позбутися ядерної зброї, замість того, щоб надати такий же статус.

Новий етап розбудови українсько-американських відносин, який розпочався після приходу до влади у США Адміністрації Президента Дж.Буша-молодшого, характеризується інтенсифікацією двосторонніх контактів, так і переведення їх у більш прагматичну площину.

Нова Адміністрація США вважає розвиток відносин з нашою державою стратегічно важливим завданням. Свідченням цього є активізація двостороннього діалогу на всіх рівнях. Важливе значення у цьому контексті мають

візити в Україну делегації Конгресу США на чолі з К.Велдоном, делегації Держдепартаменту та РНБ-США на чолі з заступником помічника Держсекретаря США Дж.Перпелом, міністра оборони США Д.Рамсфельда. Вашингтон, у свою чергу, відвідали українські делегації, очолювані Прем'єр-міністром, Главою Адміністрації Президента України, першим віце-прем'єр-міністром закордонних справ, начальником Генштабу збройних сил.

24-25 липня 2001 р. Україну з робочим візитом відвідала радник президента США з питань національної безпеки К.Райс. Основною метою її візиту було підтвердження проголошеної під час першого європейського турне Президента США тези про те, що Сполучені Штати розглядають Україну не як місток чи буфер між Європою та Росією, а як органічну частину єдиної Європи. Наголошувалося на рішучому намірі реалізації стратегічного завдання зовнішньої політики європейської інтеграції, а також поглиблення внутрішніх суспільних та ринкових реформ. Американська сторона високо оцінила успіхи президента та уряду нашої держави на шляху до впровадження економічних перетворень.

У святкуванні 10-ї річниці Незалежності України взяли участь делегації США на чолі з впливовим сенатором Р.Лугаром, заступником державного секретаря США Е.Джонс, а також делегації Палати представників Конгресу США, до якої увійшли співголови українського корпусу в Конгресі США Б.Шейфр та М.Кантур. У листі-привітанні Президента США Дж.Буша на ім'я Президента України зазначається: «Мірою просування України шляхом реформ вона наближається до Європи і до яскравого, процвітаючого і безпечного майбутнього, яке створює Європа. Сполучені Штати підтримуватимуть Україну та її народ в їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення цієї мети» [2, с.19].

Офіційні представники США високо оцінили реакцію України на трагічні події у США 11 вересня 2001 року, відзначивши, що згода нашої держави на використання їх повітряного простору військово-транспортною авіацією США для забезпечення бойових дій проти терористичних угруповань в регіоні матиме тривалий позитивний ефект для розвитку українсько-американських двосторонніх відносин. Крім того, «залучення нашої країни до широкої міжнародної коаліції по боротьбі з тероризмом розглядається як одне із підтверджень рішучості керівництва України реалізувати основний напрям її зовнішньої політики – інтеграцію в європейське співтовариство» [3, с.24].

29-31 жовтня 2001 року відбувся робочий візит у США прем'єр-міністра України А.Кінаха, під час якого він провів зустрічі та переговори з віце-президентом США Д.Чейні, Державним секретарем К.Пауелом, міністром фінансів, іншими високопоставленими представниками Адміністрації та Конгресу США, а також керівником МВФ та СБ. Візит прем'єр-міністра України дозволив продовжити українсько-американський діалог на вищому рівні та обговорити низку питань двостороннього і міжнародного співробітництва.

Досягненням у відносинах із США стало надання двостороннім контактом відкритості та конструктивізму, продовження роботи консультативних органів, підтвердження рішучості намірів Адміністрації Дж.Буша надавати нашій державі всіляку підтримку в реалізації стратегічного завдання її зовнішньої політики європейської інтеграції, а також у поглибленні внутрішніх суспільних та ринкових реформ. У цьому контексті важливого значення набуло проведення ІХ-Х засідань українсько-американської комісії з питань економічного розвитку, під час яких було обговорено широке коло питань

співробітництва у торговельно-економічних та інвестиційних сферах.

У серпні 2001 р. в Києві відбулося засідання, на якому були досягнуті домовленості про подальший розвиток військово-технічного співробітництва між Україною і США. В грудні цього ж року в МЗС України відбулося засідання Українсько-американського комітету з питань зовнішньої політики.

Отже, підсумки українсько-американських відносин цього періоду давали підстави прогнозувати в цілому їх позитивний розвиток на найближчу перспективу. При цьому основними сферами двостороннього співробітництва залишаються взаємодія в рамках міжнародної антитерористичної коаліції, у питаннях експортного контролю та нерозповсюдження.

Восени 2002 року американсько-українські стосунки сягнули до найнижчого рівня від 1993 року. Між урядами Сполучених Штатів і України виникла криза довіри. Причиною цього стало питання про продаж установок «Кольчуга» в Ірак. До Києва приїжджала британсько-американська група експертів, яка намагалася перевірити, чи збудована в Україні система «Кольчуга» і яким чином вона потрапила в Ірак. 8 листопада 2002 року в Києві виступив С.Пайфер і намагався з'ясувати ці питання. Він заявив, що американський уряд відклав у «довгу шухляду» питання, оскільки не хоче, щоб «ця проблема надалі затьмарювала американсько-українські відносини. Американський уряд вважає дуже важливими для США відносини з Україною і готовий продовжувати їй допомагати у демократичних перетвореннях. Американський уряд розуміє, наскільки Україна є важливою для США і як важливо для України мати успіх на шляху становлення як демократичної держави з ринковою економікою, тісно пов'язаної з Європою, – підкреслив він. Американська сторона збирається

продовжувати підтримку програм, направлених на побудову більш сильної демократичної Української держави і наближення України до стандартів сучасної європейської демократії. Дипломат підкреслив: «Наш порядок денний з Україною заповнений. Ми готові співпрацювати і хочемо рухатися вперед. Ми вважаємо, що такий режим зацікавленості послужить на благо обох країн» [4, с.11].

Ці події довели, що принципово важливе значення мають відносини України з НАТО, зокрема в сфері миротворчої діяльності, що здійснюється під політичним керівництвом ООН. Безпосередні відносини між Україною і НАТО можуть мати позитивний, з погляду національних інтересів України, «балансуючий», а при необхідності – і «стримуючий» ефект щодо відносин з РФ. Ставлення Заходу до України в контексті розширення НАТО вимагає більш детального розгляду і є одним із самих «тонких» питань, що будуть стояти перед політиками, аналітиками й іншими представниками державних і наукових кіл як Заходу, так і Сходу.

У НАТО неодноразово робилися заяви про те, що розширення військово-політичного союзу підсилить європейську безпеку в цілому і не створить нових демаркаційних ліній. Справедливість цих тверджень найбільшою мірою буде залежати від того, чи знайдеться для України відповідне місце в загальній стратегії Заходу. Питання про входження України в НАТО неминуче відображається і на внутрішній політиці РФ, Сполучених Штатів і європейських країн; це питання стане важливим фактором у діяльності НАТО, у відносинах між Заходом і РФ.

Відношення Заходу до України залишається неоднозначним. Європейці дотепер не упевнені, чи є Україна «справжньою державою», і не схильні інвестувати значні кошти в справу стабілізації України, особливо в зв'язку зі зростанням кількості економічних проблем у їхніх власних

країнах. Офіційно Україна продовжує проводити політику нейтралітету. Українські державні діячі не мають принципових заперечень проти розширення НАТО. Вони підтримали вступ у НАТО Польщі, Чехії й Угорщини, роблячи наголос на тому, що жодна держава не має права накладати вето на участь іншої в будь-якому військово-політичному союзі. Разом з тим вони виступили за поступове, еволюційне розширення і закликали НАТО брати до уваги інтереси безпеки й інших країн, що не входять у блок, зокрема України.

На думку українських офіційних осіб, уповільнений графік розширення дасть Україні час на стабілізацію і зменшить шанси перетворення її на буфер між РФ і розширеним НАТО. Крім того, це дасть можливість сформуватися новій європейській системі безпеки і буде сприяти перетворенню НАТО з організації, що орієнтується на колективну оборону, у структуру забезпечення колективної безпеки.

Змушена тимчасова стриманість України в рішенні питання про вступ у НАТО викликає необхідність розробки надійної стратегії відносин між Заходом і Україною заради підтримки незалежності і безпеки останньої. У ній повинні бути враховані чотири імперативи політичного і стратегічного характеру.

По-перше, Захід повинен підтримувати Україну і перешкоджати формуванню «корейського синдрому», що може виникнути, якщо політика розширення НАТО призведе до поділу українського суспільства на прихильників і супротивників вступу в НАТО.

Другим імперативом (нерозривно зв'язаним з першим) є необхідність прогнозування можливого впливу розширення Альянсу на регіональну безпеку в Центральній Європі і, зокрема, у країнах, що не входять до складу першої хвилі розширення (висловлюється думка, що другої хвилі в найближчі десять років може і не бути, тобто це

час, необхідний Заходу, щоб «переварити» нових членів Альянсу).

Наступний, третій імператив, складається з необхідності полегшення для країн Центральної Європи процесу вступу в Європейський Союз шляхом вирішення питань, зв'язаних з їх безпекою.

Четвертий імператив є найактуальнішим для країн – членів НАТО. Будь-яка стратегія відносно України повинна відповідати не тільки внутрішнім політичним потребам НАТО, але і принципу консенсусу, який Альянс визнає провідним. Саме це є складним і делікатним моментом як у переговорному процесі РФ і НАТО, так і в діалозі РФ – США. І якщо розширення НАТО буде відбуватися необережно, то це може ускладнити проблеми безпеки України і викликати протидію з боку РФ, це крім прагнень останньої прискорити інтеграційні процеси в СНД із усіма негативними наслідками такого розвитку подій [40, с.3].

Для того, щоб відповідати вищевикладеним імперативам, що часто суперечать один одному, стратегія НАТО відносно України повинна бути заснована на кількох принципах, що взаємодоповнюють одне одного, і враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін. За умови належного рівня координації подальшої діяльності кумулятивний ефект усіх складових стратегії буде перевищувати арифметичну суму результатів окремо узятих компонентів. Ключовими складовими елементами майбутньої стратегії повинні стати нижчеподані фактори:

- підтримка політичних і економічних реформ;
- оборонне співробітництво з НАТО.

У зв'язку з цим НАТО варто сприяти Українській державі в нарощуванні вже існуючих між ними домовленостей про військове співробітництво і загальне забезпечення регіональної безпеки. За умов, коли в

політичній еліті країни не завжди є єдина думка щодо доцільності вступу в Альянс, розширене військово-співробітництво між Україною і НАТО заслуговує підтримки як крок на шляху до більш ефективної системи регіональної безпеки й організації оборони. Зрештою, з політичної точки зору для України важливо продемонструвати, що вона є активним членом будівництва європейської архітектури безпеки, а не спостерігачем подій, що відбуваються в Європі [5, с.94].

Указом Президента України Л.Кучми від 4 листопада 1998 року була затверджена Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) на період до 2001 року. За своєю суттю ця програма реалізує механізм вступу України в НАТО [6, с.4]. У програмі висвітлені наступні питання:

- співробітництво в політичній сфері;
- співробітництво у військовій сфері;
- співробітництво в галузі озброєнь;
- співробітництво в галузі військової економіки;
- співробітництво в галузі науки до технологій;
- співробітництво в сфері телекомунікаційних і інформаційних систем ;
- співробітництво в сфері стандартизації;
- співробітництво в сфері керування повітряним рухом;
- співробітництво в космічній області;
- інформаційне забезпечення співробітництва України з НАТО.

У статті зроблено спробу комплексно дослідити еволюцію багатовекторності зовнішньої політики незалежної України. Збереження та зміцнення державного суверенітету не означає самоізоляції країни від міжнародного співтовариства, а навпаки – створює

сприятливі передумови для динамічного розвитку її відносин з Центральною Європою та країнами Балтії. Безпосередні контакти з країнами Європи вимагають самостійного осмислення чинників, які зумовлюють дії впливових політичних і економічних сил. Проникнення у Європу починається із спроб зрозуміти її, налагодити з нею контакти і вступити в багатоплановий діалог. Тільки так можна знайти ті форми презентації власної ідентичності і власних інтересів, в яких світ зможе зрозуміти і нас самих.

Визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових у кожному з регіонів світу. Передусім це стосується найближчих сусідів України, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес

Список використаних джерел

- 1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки: послання Президента України до Верховної Ради України. 30 квітня 2002 р.*
- 2. Гринченкевич О. Якою бути зовнішній політиці України у XXI ст.//Голос України. – 2005. – 28 січня.*
- 3. Єкельчик С. Пробудження нації. До концепції історії національного руху другої половини XIX ст. – Мельбурн, 1994.*
- 4. Вівчарик М. М., Українська нація: шлях до самовизначення / М.М. Вівчарик, П.П Панченко., В.І. Чмихова. – К., 2001 – 287 с.*
- 5. Руденко М. Україна в новому геополітичному просторі / М. Руденко// Молода нація.–2000. – №-3.– С.94-197.*
- 6. NATO in Ukraine to praise ties // Kyiv Post, 2000. – February 3. – P. 3.*

*Олена ОБЕРЕМКО,
студентка 4 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

СУЧАСНИЙ СТАН СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЩОДО ВІЗОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ

Як відомо, План дій з візової лібералізації (ПДВЛ) [1] містить вичерпний перелік критеріїв, необхідних для скасування віз для короткострокових (до 90 днів) поїздок до країн Шенгенської зони, що має здійснюватись у два етапи. Перелік цей – стандартний і за останні п'ять років неодноразово вручався різним країнам Сходу та Півдня, які не є членами ЄС, котрі заявляли про бажання позбутися тяжкої рутини візового режиму (для країн колишньої Югославії та Албанії документ іменувався "дорожня карта"). І хоча певна "національна специфіка" в критеріях, наданих різним країнам, є, все ж загальні вимоги до законодавчих реформ ідентичні:

- безпека документів;
- міграційні питання;
- громадський порядок і безпека;
- зовнішні відносини і фундаментальні права людини.

Коли в листопаді 2010 р. Україна отримала ПДВЛ, Президент України публічно пообіцяв виконати його за півроку. Експерти вже тоді говорили про невиправданість таких очікувань, прогнозували рік-два, але... три роки пішло лише на першу фазу без волевиявлення стосовно останніх кроків, і це вже очевидний перебір [2]. Так, ще 8 липня 2013 р. професійна громадська ініціатива "Європа без бар'єрів" провела чергове публічне обговорення стану справ

із візовою лібералізацією і констатувала, що з числа великих великих проблем залишаються дві: по-перше, заснування в Україні реально діючого антикорупційного органу (на даному етапі – ухвалення закону про створення такого органу) і, по-друге, посилення антидискримінаційного законодавства відповідно до поданого урядом законопроекту № 2342 – про запобігання та протидію дискримінації.

Моніторингове дослідження "Європи без бар'єрів", підтримане Міжнародним фондом "Відродження", виявило й інші недоробки, включно з відомою проблемою біометричних паспортів, яких в Україні досі немає, і незадовільну якість закону про єдиний демографічний реєстр, і менш відомі проблеми, як, наприклад, відсутність підпису під необхідними угодами з Європейським бюро юстиції Eurojust та поліцейським відомством Europol.

Виконання пунктів ПДВЛ, що охоплюють більш як 50 критеріїв та завдань з різних напрямів державної політики, потребують належної координації. Національний центр з виконання ПДВЛ, утворений у квітні 2011 року, де-факто не працює ще з кінця 2012 р. [3]. Після відставки першого віце-прем'єра В.Хорошковського ніхто в уряді взагалі не виявляв помітного інтересу до цієї проблематики. У розрізі нинішніх подій вбачається необхідним негайно поновити роботу згаданого Національного центру, з обов'язковим включенням незалежних експертів до його складу. Голова Центру повинен доповідати керівництву уряду щотижня — як це робилося в Молдові. Відверті ознаки хаосу в процесі ухвалення кадрових та інституційних рішень, що супроводжували процес (непризначення в новий уряд профільного віце-прем'єра з європейської інтеграції Б.Тарасюка, який міг би бути головою Центру), наразі не додають оптимізму.

За три роки виконання ПДВЛ уряд і парламент фактично здійснили законодавчу реформу, привівши нормативну базу у відповідність до міжнародних вимог і стандартів ЄС. Загалом у рамках ПДВЛ було ухвалено майже 40 законів України, понад 50 постанов і розпоряджень, потрібних для повноцінної імплементації ухвалених законів, розроблено десятки концептуальних рамкових та планувальних документів, укладено й ратифіковано відповідні міжнародні угоди та конвенції. Процес законодавчого забезпечення впродовж кількох років змінював свій темп від форсованого до уповільненого, втім результатом стало істотне оновлення ключового законодавства, необхідного для досягнення прогресу у скасуванні віз з боку ЄС.

Разом з тим деякі з них містять недоліки й прогалини, на які неодноразово вказували незалежні експерти, що здійснюють системний моніторинг виконання владою завдань візової лібералізації, зокрема зазначені вище. Так, чимало запитань викликає Закон «Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»[4] (ЄДДР). З огляду на наміри уряду розпочати видачу біометричних паспортів уже до кінця 2014 року[5], постає питання, що робити з Єдиним державним демографічним реєстром (далі ЄДДР), для запуску якого, за оцінками відповідальних ЦОВВ, необхідно кілька років і сотні мільйонів гривень.

Втім, затиснутий часовими рамками та стримуваний високими політичними ризиками уряд усе ж таки продемонстрував готовність шукати нестандартні рішення, погодивши передачу Державного центру персоналізації документів в управління Державного підприємства "Поліграфічний комбінат "Україна", а відповідальним за створення ЄДДР визначивши НБУ. Плановані заходи

можуть стати тимчасовим інструментом, що дасть Міграційній службі та Міністерству внутрішніх справ змогу розпочати процес видачі біометричних паспортів у другій половині цього року. Саме тому для гармонізації підходу до видачі нових закордонних паспортів та забезпечення доступу до них по всій Україні пропонується найближчим часом затвердити план заходів із запровадження документів, що посвідчують особу, з безконтактним електронним носієм.

Окремий блок завдань – удосконалення законодавчого пакета боротьби з корупцією, ухваленого у травні 2013 року. Корупція залишається стрижнем негативного іміджу України, і прийнятих у травні змін до антикорупційного законодавства недостатньо. Немає консенсусу з приводу створення незалежного органу, уповноваженого проводити антикорупційні розслідування. Національний антикорупційний комітет, що існує з 2010 р., – по суті фіктивний орган: засідання комітету не проводяться понад півтора року, і про якийсь його вплив на державну політику годі й казати. Без законодавчих рішень у цій сфері закрити "антикорупційну" частину ПДВЛ не вдасться.

На думку О. Сушко, головна проблема тепер – у антидискримінаційному законі. Водночас перебіг дебатів у Європарламенті засвідчив, що подальші кроки стосовно свободи пересування громадян України не будуть легкими [6]. Вже під час дебатів 16 квітня 2013 року фракція лібералів у ЄП закликала депутатів відкласти ратифікацію угоди, поки в українському парламенті перебувають на розгляді проекти законів про заборону так званої пропаганди гомосексуалізму. Йдеться про законопроект №0945 [7] (нардепів Унгуряна, Чорновола, Григорович та інших), що дістався у спадок від попередньої каденції парламенту, та законопроект №1155 [8], поданий 2 квітня депутатом Колесніченком. Обидва документи суттєво звужують встановлені Конституцією рамки

свободи слова, аргументом "захисту дітей"; запроваджують кримінальне переслідування із перспективою 3-5-річного тюремного ув'язнення для всіх, хто відважиться висловлюватися публічно на захист сексуальних меншин, тобто поширювати про них, як сказано в законопроекті Колесніченка, "будь-яку позитивну інформацію".

Поданий Кабміном законопроект № 2342 [9] впроваджує в трудове законодавство норму про недопустимість дискримінації громадян під час прийому на роботу та отримання професійної освіти за ознакою сексуальної орієнтації. Це уточнення вже діючої норми принципово не змінює правових рамок, однак розширює їх до цивілізованого мінімуму. В основу законодавчої новели покладено Директиву ЄС 2000/78 [10], яка встановлює загальні рамки недопущення дискримінації у сфері працевлаштування та профнавчання. Жодних інших загальних норм тут немає й не передбачається, відповідно відсутні й найменші підстави трактувати цей законопроект у контексті "одностатевих шлюбів" та "гей-парадів".

Аналогічний закон не просто проходив кілька років тому в Сербії, а зовсім недавно — у Молдові. В суспільствах із посттоталітарними травмами неважко переключити увагу з реальних проблем на "інших" громадян, у даному разі — на геїв та загрозу "гомодиктатури", на правозахисників, котрі захищають права меншин. Благо, є і гроші, і активісти, які розсилають листи з погрозами та sms-повідомлення з прокльонами на адресу незгодних. Негативну позицію традиційно займає церква, особливо там, де сильний вплив Московського патріархату.

Доопрацювання необхідне і за іншими напрямками. Управління міграцією — сфера, що перебуває під особливим контролем експертів з ЄС. Безвізовий режим і можливе зростання міграційних ризиків — одна з причин

сталого інтересу до модернізації системи управління. Належні зміни мають відбутись і в питаннях притулку та реадмісії. Згідно з рекомендаціями ЄС, слід удосконалити механізм повернення мігрантів та запровадити низку процедурних інструментів для додаткового і тимчасового захисту осіб, що попросили міжнародного захисту в Україні.

Україні варто прислухатись і до порад ОБСЄ. Ця організація пропонує Україні два підходи щодо міграційної політики для розв'язання проблеми. Перший полягає у спробі попередити чи обмежити міграцію і вжити заходів для посилення безпеки країни; другий передбачає поліпшення управління міграційними потоками з метою оптимізації і розвитку партнерських відносин та діалогу. Для втілення цих підходів ОБСЄ передбачає відповідно класичні і новітні інструменти. Новітні інструменти ґрунтуються на тих позиціях, що в контексті свободи торгівлі і глобалізації міграція має стати фактором розвитку [11].

З цього приводу слушно зауважила Президент Латвійської Республіки: «Все буде залежати від України, тому що всі справи, які треба зробити як домашнє завдання, все буде на боці України. Європа тільки подивиться, і якщо все зроблено, тоді буде вирішувати. Ми, європейські країни, завжди готові прийняти Україну, як тільки вона буде готова» [12].

Водночас Європейський Союз має вжити низку заходів, які сприяли б розбудові безпечного спільного середовища для мобільності осіб. За словами О.Сушка, "ЄС має допомогти своїм партнерам виконати свої політичні та законодавчі зобов'язання, які вони вже взяли на себе у рамках ЄПС у судовій та правоохоронній сферах" [12]. Це можна зробити шляхом здійснення низки заходів:

- посилення технічної співпраці та фінансової допомоги;
- допомоги країнам-партнерам у створенні процедури управління зовнішніми кордонами відповідно до найвищих стандартів;
- допомоги країнам-партнерам у встановленні ефективного режиму захисту даних, який дасть змогу їм обмінюватися оперативною інформацією з Європолем і Євроюстом у контексті двосторонніх договорів;
- надання країнам-партнерам спеціального статусу у відповідних агентствах ЄС, де це можливо;
- підтримка країн-партнерів у прийнятті та ефективному виконанні національних стратегій відповідно до стандартів ЄС для рішучої боротьби проти організованої злочинності, торгівлі людьми та корупції у вищих ешелонах влади, а також для попередження відмивання грошей та фінансування тероризму, які потребують ефективної боротьби на ранніх етапах [12].

Актуальним для України також стає питання інтеграції трудових мігрантів, оскільки наша держава приймає велику кількість іноземних шукачів робочих місць, особливо зі Сходу. Відомо, що в Києві вже з'являються місця компактного проживання іноземців двох-трьох поколінь (наприклад мікрорайон Троєщина), які щороку розширюються.

Крім того, зазначені проблеми можна доповнити ще, пунктами, визначеними М. Чулаєвською [13], а саме:

- функціонування в Україні процедур реєстрації осіб, що є пережитком радянсько-комуністичного режиму і призводить до необґрунтованих обмежень чи зобов'язань щодо свободи пересування людей у межах України та виїзду з її території;
- обов'язкове медичне страхування, а точніше його брак в Україні;

- відсутність демаркованих на місцях кордонів з сусідніми країнами.

Під час підготовки до безвізового режиму з ЄС Україні треба враховувати і той факт, що до неї будуть ставитись щораз вищі вимоги, ніж до країн, з якими вже укладені угоди про лібералізацію візового режиму або підписані дорожні карти. Це не пов'язано із жодними суб'єктивними факторами, а пояснюється швидше тим, що в процесі впровадження безвізових режимів виявляються різноманітні недоліки, які потребують подальших усунень, виникають специфічні обставини, які необхідно враховувати тощо. Тому ЄС, дбаючи про те, щоб у перспективі усунути якнайбільшу кількість недоліків, які можуть створити проблеми у функціонуванні лібералізованого візового режиму, намагається передбачити і врегулювати їх заздалегідь із новими країнами-партнерами. Це виявляється у формі додаткових вимог до претендентів на безвізовий режим, посилення контролю за їх виконанням.

Недоліком Плану дій є те, що він не встановлює жодних чітких критеріїв оцінки виконання Україною передбачених завдань, індикаторів, які б вимірювали рівень просування України до безвізового режиму. Це, природно, може призвести до того, що для українців будуть незрозумілими висновки ЄС щодо можливості запровадження безвізового режиму. Тому в переговорах з ЄС Україна має наполягати на впровадженні таких критеріїв та індикаторів, а також запропонувати власні. За приклад можна взяти так звану "Інформаційну дошку", створену Комісією на пропозицію глав держав і урядів ЄС, що містила перелік конкретних заходів, які потрібно було здійснити впродовж п'яти років для виконання завдань, поставлених на саміті в Тампере щодо формування простору безпеки, свободи і правосуддя. Така дошка також

дає можливість здійснювати постійний моніторинг досягнутого поступу. Крім того, до звітів про виконання угод Україні необхідно показувати конкретні життєві ситуації, що засвідчить реальність дій і підтвердить, що Україна цікавиться долею кожної окремо взятої людини.

Звертає на себе увагу й те, що перегляд положень Плану дій може запропонувати тільки одна з договірних сторін, а саме – Європейський Союз. Україна не наділена правом висувати пропозиції щодо внесення змін до документа. Подолання згаданих проблем, а також посилення боротьби з нелегальною міграцією, розвиток співпраці у кримінальних справах, підписання угоди з ФРОНТЕКС, боротьба з корупцією і відмиванням коштів, здійснення заходів щодо запобігання тероризму, підписання угод про реадмісію з іншими країнами наблизить Україну до лібералізації візового режиму з країнами Європейського Союзу. Тому Україні (владі, громадським організаціям, зацікавленим особам) варто максимально використовувати можливості, закладені в Європейській політиці сусідства (ЄПС) та в Політиці східного партнерства (ПСП) зокрема. ПСП є платформою, в рамках якої можуть більш якісно, на багатосторонній основі, виконуватись програми співпраці та реформ у контексті критеріїв та стандартів безвізового режиму, насамперед співпраця у сфері інтегрованого управління кордонами, співробітництво правоохоронних органів, митних служб, спільні заходи для подолання нелегальної міграції, торгівлі людьми тощо.

Весна 2014 року стала врожайною за кількістю гучних заяв українського уряду про досягнення істотного прогресу у візовій лібералізації з ЄС та про перспективу скасування віз для громадян уже цього року. Перш за все, слід відмітити, що 21 березня 2014 року глави держав і урядів 28 країн Європейського Союзу й керівники ЄС підписали в Брюсселі за участі українського прем'єра

Арсенія Яценюка політичну частину Угоди про асоціацію України з Євросоюзом.

Одним з таких звернень став виступ єврокомісара з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефан Фюле на розширеному засіданні уряду України за участі європейських політиків: «З нашого боку ми будемо прискорювати лібералізацію віз для українців» [15]. Саме тому нині, коли попереду ще залишається друга, імплементаційна, частина завдань, будь-яке прогнозування дати скасування віз міститиме велику частку похибки, ціна якої — розчарування громадян у компетентності оновленої влади. При цьому незмінним і чітким залишається перелік завдань, передбачених Планом дій з візової лібералізації та звітами Європейської Комісії. Швидке виконання цих завдань гарантовано наблизатиме очікувану дату.

Перші успіхи у переході до другого етапу стали помітні вже 13 травня 2014 р., коли увага всіх, хто спостерігає за процесом візової лібералізації, була прикута до парламенту, де розглядалися закони щодо ПДВЛ, та до робочої зустрічі делегацій України і ЄС, що відбувалась у Брюсселі, де обговорювали останні кроки у сфері адаптації українського законодавства до стандартів ЄС [16].

Результати роботи обох центрів ухвалення рішень виявилися достатньо успішними. Зокрема, ухвалення Верховною Радою змін до чотирьох чинних законів України у сфері антикорупційної політики, протидії дискримінації, додаткового захисту біженців та захисту персональних даних, що пов'язані з діяльністю уповноваженого ВРУ з прав людини, стало найбільш відчутним прогресом за останній рік роботи в напрямі візової лібералізації.

Парламент прийняв закон щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні, стосовно якого голова парламенту Олександр Турчинов зазначив, що після його

прийняття Україна фактично виконує другий етап Плану дій щодо лібералізації візового режиму [17]. Законом визначено терміни "дискримінація", "непряма дискримінація", "пособництво у дискримінації", але із нього вилучено норму про "оголошений намір про дискримінацію". Законом також розширено перелік ознак, дискримінація за якими забороняється, та прописані форми дискримінації.

Підтримали депутати також ще один "візовий" закон щодо державної антикорупційної політики, який приводить українські норми щодо покарання за корупцію у відповідність до міжнародних стандартів. Зокрема запроваджується кримінальна відповідальність за порушення у держсекторі та корупцію у приватному секторі. Згідно із законом, пропозиція та обіцянка хабара стануть кримінальними злочинами, а за надання недостовірних даних у деклараціях передбачена адмінвідповідальність.

У результаті прийняття пакету законів Єврокомісія ухвалила рішення про перехід України до другої фази лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. Про це повідомляє прес-служба представництва ЄС в Україні. У повідомленні наголошується, що Єврокомісія дійшла висновку, що Україна створила всі необхідні законодавчі, політичні та інституційні рамки та досягла відповідності вимогам першої фази візового діалогу. Відтак, зазначається у повідомленні представництва ЄС, можна розпочинати другу фазу, в рамках якої Європейська Комісія перевірятиме виконання всіх цих правил. Коментуючи цю подію, президент Єврокомісії Жозе-Мануел Баррозу зазначив, що пропозиція перейти до другої фази є передусім "визнанням важливих законодавчих реформ, що були ухвалені протягом останніх місяців".

Офіційний Брюссель схвально відгукнувся про досягнутий Україною прогрес, але водночас вказав, що для остаточного завершення законодавчих змін залишається

здійснити два кроки – щодо забезпечення безпеки документів (зокрема визначити біометричний ідентифікатор для закордонних паспортів) та недопущення дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації у трудових відносинах. Проте окремі завдання, тісно переплетені з наступною фазою ПДВЛ, потребують дій на випередження, щоб запевняння влади стосовно того, що масовий випуск біометричних паспортів розпочнеться вже до кінця цього року, стали реальністю. Тому для забезпечення належної процедури видачі біометричних паспортів треба невідкладно оприлюднити схвалені урядом проекти актів про затвердження зразків бланків, технічних описів та порядків оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, проїзного документа біженця, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон.

Складніша ситуація з урегулюванням питання захисту трудових прав сексуальних меншин – критерій, що минулого року став "яблуком розбрату" для всіх політичних сил парламенту, загальмувавши майже на рік завершення процесу реформування у сфері протидії дискримінації. Однією зі спроб виведення питання з глухого кута було намагання уряду врегулювати його наведенням чіткої аргументації про наявність достатніх механізмів захисту в рамках існуючого законодавства.

Спираючись на відповідне законодавство, уряд отримав роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) щодо достатньої кількості норм у наявному законодавстві для належного забезпечення рівності трудових прав громадян при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин.

Крім того, позитивні зрушення у наближенні України до безвізового режиму відмічав экс-міністр закордонних справ України Леонід Кожара: «Наш візовий

діалог з ЄС виглядає досить успішно. Сьогодні ми можемо оптимістично оцінювати перспективу повноцінного безвізового режиму в'їзду до держав-членів ЄС для громадян України» [18]. Кожара також зазначив, що кількість візових відмов з боку Євросоюзу зменшилася з 4% в 2010 році до 2% в 2012 році. Крім того, підвищився показник видачі країнами-членами ЄС шенгенських віз на безоплатній основі.

Масштаби й комплекс виконаної роботи підтверджують, що перспектива скасування віз може стати ефективним інструментом для модернізації юстиції та безпеки як ключових сфер державної політики.

Наявність політичної волі, консолідація зусиль парламенту та уряду, контроль суспільства за виконанням окреслених завдань — такими є передумови отримання безвізового режиму з країнами Шенгенської зони. За оптимістичним сценарієм рішення про скасування віз може бути отримане Україною вже до кінця 2015 року.

Список використаних джерел

1. *План дій з лібералізації візового режиму (неофіційний переклад). – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/244415.html>.*
2. *Сушко О. І де безвізовий режим? / О. Сушко // Дзеркало тижня. – 2013.— № 26. [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня [сайт] – Режим доступу: // <http://gazeta.dt.ua/international/i-de-bezvizoviy-rezhim- .html>*
3. *Сушко І. Візова лібералізація: як зійти з мертвої точки? / І. Сушко // Дзеркало тижня. – 2014. – № 8 [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня [сайт] – Режим доступу: // <http://gazeta.dt.ua/LAW/vizova-liberalizaciya-yak-ziyti-z-mertvoyi-tochki- .html>*
4. *Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України,*

- посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI // Відомості Верховної Ради України.– 2013. – № 51. – Ст.716.
5. Яценюк обіцяє організувати видачу біометричних паспортів до кінця року [Електронний ресурс] / Тиждень.ua [сайт]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/105912>.
 6. Сушко О. Візи спростили, що далі? / О. Сушко // Дзеркало тижня. – 2013. - № 15. [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня [сайт]. – Режим доступу: // <http://gazeta.dt.ua/internal/vizi-sprostili-scho-dali- .html>.
 7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір) : проект Закону № 0945 від 12.12.2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45128.
 8. Про заборону спрямованої на дітей пропаганди одностатевих сексуальних стосунків : проект Закону № 1155 від 24.12.2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45242.
 9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні : Проект Закону № 2342 від 19.02.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45813.
 10. Директива Совета 2000/78/ЕС от 27 ноября 2000 года, устанавливающая общую систему равного обращения в сфере занятости и профессиональной деятельности [Електронний ресурс] / Без границ [сайт]. – Режим доступу: <http://noborders.org.ua /ru/poleznye-dokumenty /mezhdunarodnoe-zakonodatelstvo /dyrektyva-soveta- 200078ec-ot-27-noyabrya-2000->

[hoda-ustanavlyvayuschaya-obschuyu-systemu-ravnoho-obraschenyya-v-sfere-zanyatosti-y-professionalnoj-deyatelnosti/](#)

11. *Выполнение принятых в ОБСЕ обязательств : доклад для общего комитета по экономическим вопросам, науке, технологии и окружающей среде, Киев, 5-9 июля 2007. - К. : [б. и.], 2007. - 35 с.*
12. *Сушко О. Механізми та можливості Східного партнерства в процесі лібералізації візового режиму / О. Сушко // Безвізова Європа для країн Східного партнерства: шляхи досягнення. - К. : ТОВ "Вістка", 2010. - С. 6-16.*
13. *Чулаєвська М. Перспективи лібералізації візового режиму між Україною та ЄС / М. Чулаєвська // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. - № 2. – С. 124-130.*
14. *Фюле: Євросоюз прискорить лібералізацію візового режиму для українців [Електронний ресурс] / Тиждень.ua [сайт]. – Режим доступу: // <http://tyzhden.ua/News/105915>.*
15. *Сушко І. Візова лібералізація: не фініш, але півишляху / І. Сушко // Дзеркало тижня. – 2014. - № 18. [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня [сайт]. – Режим доступу: // <http://gazeta.dt.ua/internal/vizova-liberalizaciya-ne-finish-ale-pivshlyahu-.html>.*
16. *У Раді проголосували за закони для безвізового режиму з ЄС [Електронний ресурс] / Тиждень.ua [сайт]. – Режим доступу: // <http://tyzhden.ua/News/109669>.*
17. *Кожара оптимистично оценивает возможность безвизового режима с ЕС [Електронний ресурс] / Обозреватель [сайт]. – Режим доступу: // <http://obozrevatel.com/politics/95408-kozhara-optimistichno-otsenivaet-vozmozhnost-bezvizovogo-rezhima-s-es.htm>.*

Володимир КОСТЮЧЕНКО,
студент 4 курсу
факультету європейського права і правознавства
ДВНЗ «УжНУ»

ПРАВОВА ПРИРОДА АСОЦІАЦІЇ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Поняття «асоціація» в міжнародному праві є доволі багатозначним. Практика міжнародних організацій свідчить, що під цим терміном розуміється й особлива участь країни в діяльності інституційного механізму організації. Саме з цього випливає поняття асоційованого членства. Принципи діяльності Європейського Союзу (Євросоюзу, ЄС) значно відрізняються від функціонування інших міжнародних організацій. Євросоюз не передбачає участі третіх країн у діяльності його інститутів. Найбільш поширеною економічною основою асоціації є зона вільної торгівлі, учасники якої зберігають власні митні збори і торговельні обмеження при імпорті товарів із третіх країн. Створення зони вільної торгівлі лежить в основі асоціації ЄС з країнами Середземномор'я, Центральної та Східної Європи і країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ). Відносини асоціації ЄС з третіми країнами, що відбуваються на основі ст. 217 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС), відображають рівень європейської інтеграції відповідної третьої країни. Європейська інтеграція – передусім процес політичний. Але саме економічний чинник європейської інтеграції є мірою її ефективності й визначає долю політичних рішень.

Її економічний зміст набагато складніший і конструктивніший, ніж політичне об'єднання «наднаціонального» характеру. Із заснуванням

Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) з'являється термін «європейська економічна інтеграція». Її метою було створення єдиного внутрішнього ринку, єдиної системи економічного законодавства та єдиної (або гармонізованої) економічної політики в рамках всього Європейського Співтовариства. Інтеграція означає максимальний розвиток вільної торгівлі всередині інтеграційного угруповання, але й одночасне посилення протекціонізму у відносинах між її учасниками і рештою світу. Тому питання про раціональність чи ірраціональність регіональної інтеграції врешті-решт зводиться до зіставлення двох протилежних ефектів. З одного боку, якщо в результаті створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) або митного союзу виникає заміна витратного внутрішнього виробництва більш дешевим імпортом, має місце «створення торгівлі» (*trade creation*). З іншого боку, якщо результатом інтеграції є заміщення більш дешевого імпорту з третіх країн дорожчим із країни-партнера по зоні вільної торгівлі або митному союзу, виникає «розмежування торгівлі» (*trade diversion*). Уперше зазначену концепцію запропонували Дж. Вінерта, М. Біє в 1950 р., тобто задовго до заснування митного союзу [1; 2]. Перший крок до осмислення економічних основ європейської інтеграції зробив Я. Тінберген [3], а згодом його ідеї розвинули західні вчені П. Кептейн та П. Верлорен [4]. Я. Тінберген вважав, що спільний ринок був створений шляхом «позитивної» та «негативної» інтеграції. Негативна інтеграція передбачає просте зникнення бар'єрів на шляху до транскордонного переміщення товарів, послуг і факторів виробництва, що їх у цілому можна охарактеризувати як ресурси, необхідні для виробництва товарів та послуг: потреба у трудових ресурсах втілилася в необхідність створення свободи руху осіб; потреба в інвестиційних ресурсах – у свободу руху капіталів та платежів. Відповідно до економічних теорій

розвитку негативна інтеграція приводить до посилення конкуренції, зниження цін і підвищення якості товарів, послуг та факторів виробництва і, відповідно, до зростання ефективності економіки. Позитивна інтеграція – це прийняття законів та створення інститутів, які збільшують мобільність товарів, послуг, осіб і капіталів [3]. Позитивна інтеграція охоплює створення спільних зовнішньоекономічних зносин та спільної політики конкуренції.

Таким чином, процес європейської економічної інтеграції історично проходив стадії як негативної, так і позитивної інтеграції. Європейське Співтовариство, а згодом і Європейський Союз, після набуття чинності Лісабонським договором 2007 р., маючи у своєму арсеналі спільну торговельну політику, антимонопольну політику Євросоюзу, перебуває на стадії завершеної позитивної інтеграції. Для української доктрини європейського права проблема правової природи асоціації ЄС з третіми країнами в цілому та питання визначення передумов створення асоціації зокрема є новими і поки що недостатньо вивченими.

Відносини України з країнами ЄАВТ на основі угоди про вільну торгівлю є першим етапом на шляху до відносин асоціації з Європейським Союзом. Завершення переговорного процесу щодо укладання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відбулося влітку 2012 р. й зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення поняття асоціації для правопорядку України.

Виокремлюючи специфічні правові аспекти угод про асоціацію, що їх укладає ЄС, більшість вітчизняних учених, однак, утримується від їх комплексного аналізу і зазвичай розглядає їх у рамках вивчення правового регулювання зовнішніх зносин Євросоюзу. Поодинокі праці присвячені виключно питанням дослідження

правового статусу асоціації у практиці ЄС, серед яких слід виокремити праці М. Бірюкова [5], Ю. Щокіна [6], М.Микієвича [7], В. Муравйова [8]. З моменту відкриття переговорного процесу щодо укладання нової двосторонньої угоди між Україною та Європейським Союзом у 2008 р. виникло питання щодо її правової основи. Справа у тому, що підписані на той момент і вже чинні з грудня 2009 р. Лісабонські договори про Євросоюз та його функціонування містили додатково ще одну статтю – ст. 8 Договору про Євросоюз, що укладання угод з країнами-сусідами. Передбачалося, що ця стаття стане основою для нового типу договорів для країн, на які поширюється Європейська політика сусідства. Однак запропонована політика Східного партнерства поставила крапку у всіх політичних та юридичних дебатах щодо правової основи угоди з Україною. Відповідно до Повідомлення Комісії ЄС 2009 р. чітко визначені правові основи нового договірної двостороннього механізму – угоди про асоціацію, що міститимуть основну мету, а саме, створення поглибленої зони вільної торгівлі.

Особливої актуальності тема визначення правового статусу асоціації набуває з огляду на завершення переговорів з Україною щодо укладання угоди про асоціацію. У зв'язку з майбутнім підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом першочерговим вбачається визначитися з теоретичною базою правового статусу асоціації в практиці Євросоюзу

Інститути Євросоюзу мають доволі давню практику застосування інституту асоціації з третіми країнами як правову основу двосторонньої співпраці. Відсутність чіткого правового регулювання відносин асоціації в установчих документах Євросоюзу, різноманітність та специфічність практики їх створення зумовлює інтерес європейських правознавців до формулювання концепції

асоціації у праві Євросоюзу та визначення передумов укладання угод про асоціацію ЄС з третіми країнами. У численних наукових працях представників європейської правової школи (М.-А.Годісар, Е. Коломбо, П. Пескатор, Ж. Ро, М. Фалон тощо) відображені різні підходи до визначення поняття асоціації з ЄС, класифікація угод про асоціацію, здійснення аналізу відповідних договірних положень. Найчастіше питання, пов'язані зі створенням асоціацій, розглядаються при дослідженні зовнішніх зносин ЄС, аналізі судової практики чи характеристиці договорів, що їх може укладати ЄС.

Досить вдалим є визначення відносин асоціації у вітчизняній доктрині, що його дала у своєму дослідженні І. Березовська, яка вважає, що «асоціація ЄС з третіми країнами і міжнародними організаціями може бути визначена як встановлення між Об'єднанням і третьою країною чи міжнародною організацією привілейованих договірних взаємовідносин, що започатковуються для досягнення спільних цілей, реалізацію яких здійснюють паритетні органи, здатні приймати обов'язкові для сторін рішення, і в рамках яких забезпечується часткова участь асоційованого партнера у правопорядку Співтовариства» [9].

Як впливає зі ст. 217 ДФЄС, партнерами ЄС по асоціації можуть бути держави чи міжнародні організації. Стосовно держав слід зауважити, що, на відміну від угод про приєднання, ст. 217 не містить жодних обмежень щодо територіальної належності другої договірної сторони. Отже, асоціюватися з ЄС можуть не лише європейські країни. Загалом визначення асоціації, що міститься у ст. 217 ДФЄС, є досить розпливчастим, а отже, може бути використане з найрізноманітнішими цілями: від запровадження співробітництва з деякими суб'єктами міжнародного права, які не можуть чи не хочуть бути прийнятими до Євросоюзу, до

створення тісних асоційованих зв'язків як передумови для повного вступу до об'єднання.

Дуже широкою є договірна практика ЄС. Через міжнародні угоди, укладені з іншими країнами, здійснюється поширення дії права Євросоюзу на відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, оскільки такі угоди можуть містити правові положення, запозичені з первинного та вторинного права Євросоюзу, або мати посилання на необхідність приведення внутрішнього права третіх країн у відповідність до положень окремих галузей права Євросоюзу. Таким чином, положення ст. 217 ДФЄС не можна назвати вичерпними для визначення правової природи асоціації ЄС з третіми країнами та міжнародними організаціями. Для цього слід звернутися до доктрини європейського права, рішень Суду ЄС та договірної практики Співтовариства. Нечіткість визначення асоціації в установчому договорі відзначає багато теоретиків європейського права [10]. Зокрема французький правознавець М. Годісар зазначає, що, передбачивши можливість укладання угод про асоціацію, які характеризуються «взаємними правами та обов'язками, спільними діями та особливими процедурами», автори цього договору «по суті не виявили ані природи, ані інтенсивності зв'язків, що можуть бути створені в її рамках» [11]. Критерії, наведені у ст. 217, не дають змоги чітко визначити суть угод про асоціацію, оскільки (щодо цього слід погодитися з Ж. Верховеном) більшість угод, укладених ЄС, справді відповідає критеріям, якими характеризують асоціацію [12].

Асоціація характеризується участю асоційованої країни в досягненні цілей ЄС, рівноправністю асоційованих зв'язків та своєрідним інституційним механізмом. По суті, асоційована країна певною мірою об'єднується з ЄС і поділяє деякі його цілі: угода про асоціацію чітко регулює відносини між сторонами, уточнюючи, які саме цілі ЄС поділяє асоційована країна.

Проте асоціація залишається відносинами між різними сторонами, навіть якщо вони тісно пов'язані між собою: асоційована країна не є членом Союзу, хоча й підтримує з ним двосторонні відносини на рівній основі. Оскільки асоціація започатковує тривалі зв'язки, це зумовлює необхідність створення спільних інституцій, покликаних забезпечувати регулярне співробітництво між сторонами. Тому один із найвідоміших в європейській доктрині дослідників правової природи асоціації П. Пескатор визначив її як «тривалі, узагальнені й інституціолізовані відносини співробітництва, що передбачають участь третьої країни в цілях Співтовариства» [13]. Аналіз міжнародних угод про створення асоціацій, які ЄС укладає з третіми країнами, свідчить, що такий вид угоди застосовують лише тоді, коли між сторонами передбачається встановити спеціальні відносини. Однак асоціації можуть створюватися з різними цілями, що значною мірою і визначають їхню природу.

Розрізняють асоціацію з метою подальшого вступу до ЄС та асоціацію як особливу форму співробітництва. З цього приводу П. Пескатор зазначив: «Юридичний характер асоціації значно відрізняється залежно від того, чи має вона на меті лише організувати співробітництво між Співтовариством та асоційованим партнером, чи, крім цього, передбачає складніші економічні та юридичні зобов'язання» [13, 146]. Асоціація з перспективою приєднання є перехідним режимом, у рамках якого забезпечується поступове зближення асоційованої країни з Об'єднанням та відбувається її підготовка до майбутнього вступу до Євросоюзу. Асоціація другого виду є організаційно-правовою формою, що забезпечує найвищий рівень співробітництва між Євросоюзом і третіми країнами, з якими в ЄС існують особливі історичні, географічні чи політичні зв'язки, або слугує заміною

вступу до Євросоюзу, якщо третя країна поки ще не готова чи не бажає ставати його членом, хоча хотіла б мати преференційні відносини з європейськими інтеграційними організаціями. Однак слід підкреслити, що включення в угоду про асоціацію положень про майбутнє приєднання асоційованого партнера до ЄС має економічне, політичне, але не юридичне значення. По суті, зміст ст. 217 *a priori* не є обмеженим: не передбачивши жодних особливих положень, ця стаття не робить жодної різниці між асоціацією з метою приєднання та асоціацією як формою співробітництва.

Слід зазначити, що ст. 217 ДФЄС не встановлює якихось вимог до угод про асоціацію. У ній просто йдеться про те, що асоціація передбачає «взаємні права та обов'язки». Тим самим наголошується, що спільною метою будь-якої асоціації з ЄС є створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту останніх. До певної міри цю прогалину було заповнено рішеннями Суду ЄС, який встановив мінімальні та максимальні стандарти щодо змісту угод про асоціацію.

Практика Суду відіграє важливу роль у процесі становлення інституту асоціації. Різні види угод про асоціацію він розглядав, зокрема, у справах Бресціані, Хейгеман, Демірель, Пабст, Кус, Анастасійо та ін. Одним з основних питань, що їх розглядав Суд ЄС, є питання прямої дії норм угод про асоціацію. У справі Пабст [14] Суд ЄС визнав, що угода про асоціацію Співтовариства і Греції здатна містити норми, які мають пряму дію. Суд підкреслив, що ця угода містить положення, які «мають на меті підготувати вступ Греції до Співтовариства». У цьому контексті Суд окремо виділив існування положень, спрямованих на створення митного союзу, гармонізацію сільськогосподарської політики, запровадження вільного

руху працівників та інші заходи, адаптовані до вимог права Співтовариства. У справі Анастасійо йшлося про пряму дію деяких норм Протоколу 1977 р. до угоди про асоціацію, укладеної між Кіпром і Співтовариством. Основний спір стосувався імпорту до Великої Британії деяких сільськогосподарських продуктів, що походили з північної частини острова, контрольованого турецькою громадою. Аналізуючи цю угоду, Суд ЄС підкреслив, що вона «спрямована на поступову ліквідацію перешкод товарообігу між Співтовариством і Кіпром» [15] і містить систему преференційних тарифів при імпорті до ЄС. Оскільки, на думку Суду, «відповідні правила Протоколу 1977 р. щодо походження продуктів мають істотне значення для визначення продуктів, які можуть підпадати під дію угоди, а отже й під преференційний режим, вони передбачають ясні, чіткі й безумовні зобов'язання сторін і підлягають прямому застосуванню в національних судах». Основоположне значення у формуванні правової природи асоціації має рішення Суду ЄС у справі Демірель від 30 вересня 1987 р. [16]. За висновком Генерального адвоката М. Дармона, який вів цю справу, вона є найбільш відомим провадженням Суду з приводу угод про асоціацію. Справа стосувалася Анкарської угоди про асоціацію між Співтовариством і Туреччиною, а саме – питання про можливість турецьких громадян користуватися правом вільного руху працівників. Безперечно, одним із найважливіших принципів, сформульованих Судом ЄС у згаданій справі, є визнання того, що угода про асоціацію створює спеціальні привілейовані відносини з країнами-нечленами, внаслідок чого останні повинні певною мірою брати участь у системі Співтовариства. Тобто тут не йдеться про участь в інститутах ЄС, проте передбачається, що сфера співробітництва останнього з асоційованими країнами визначається *acquis communautaire* (так званим

«спільним доробком» Європейського Союзу). Цей термін використовують у праві Євросоюзу для визначення сукупності норм, судових рішень, доктринальних понять тощо, які виникли за час існування європейських інтеграційних організацій і мають сприйматися країнами-претендентами на вступ до Євросоюзу беззастережно, тобто як те, що не може бути предметом переговорів [17; 18]. Отже, угода про асоціацію має як мінімум розширювати територію застосування вторинного законодавства Євросоюзу. Проте з рішень Суду ЄС незрозуміло, як далеко може заходити поширення дії права Євросоюзу на треті країни або міжнародні організації та чи існують якісь межі щодо змісту таких угод. Як зазначив Суд ЄС, межі угоди про асоціацію можуть сягати «усіх сфер, охоплених Договором про заснування ЄС (нині ДФЄС. - Я.К.)» [19]. Вважається, що стосовно укладання угод про асоціацію на підставі ст. 217 ЄС має такі широкі повноваження, що всі галузі, на які поширюється компетенція ЄС у межах внутрішнього ринку, можуть стати об'єктом регулювання таких угод. Навіть рішення Суду ЄС можуть стати частиною угод про асоціацію, що приводить до поширення територіальної сфери дії таких рішень на треті країни, які є сторонами цих угод. Тобто єдиними рамками щодо змісту угод, укладених на базі ст. 217, є *acquis communautaire* [20]. Коли ж ЄС укладає угоду про асоціацію, положення якої виходять за межі *acquis communautaire*, сторонами такої угоди разом із ЄС мають ставати держави-члени. Тим самим угода про асоціацію стає змішаною угодою.

Таким чином, слід зазначити, що навіть часткове поширення дії *acquis communautaire* на правовідносини асоціації дає змогу забезпечити найтісніший зв'язок між Євросоюзом і його державами-членами, з одного боку, і третіми державами — з іншого. Особливо важливе значення це має у

разі використання асоціації як організаційно-правової форми, що дає можливість підготувати подальший вступ асоційованих країн до Об'єднання. В уже згаданій справі Демірель Суд ЄС підкреслив, що угода про асоціацію створює особливі привілейовані відносини з третьою державою, яка має бодай частково брати участь у режимі ЄС. Особливість цих відносин виявляється і в більш широкій компетенції органів асоціації, і в більш загальному й систематизованому характері договірних положень. Нерідко для набрання угодами про асоціацію чинності передбачено спеціальну процедуру, тоді як у випадку з торговельними угодами взаємовідносини сторін, як правило, регулюються загальним міжнародним правом, якщо тільки сторони не домовилися про інше. Беручи до уваги велику кількість сфер, що їх може регулювати угода про асоціацію, французький професор права К.Блюман вважає, що така угода є своєрідним *lex generalis* порівняно з торговельною угодою, яка може бути порівняною з угодою про асоціацію лише в деяких сферах. Подібним чином угоду про асоціацію розглядає й інший правознавець В. Хальштейн, на думку якого вона має охоплювати весь простір, що існує між торговельною угодою і угодою про приєднання [11]. Маючи на меті врегулювати відносини в різних сферах, не обмежуючись виключно торговельною сферою, Євросоюз має тільки одну правову базу для укладання угоди про асоціацію — ст. 217 ДФЄС.

Варто зазначити, що ДФЄС передбачена особлива процедура, яка передує підписанню та набранню чинності угодою про асоціацію. Перед початком переговорів щодо угоди про асоціацію Рада Міністрів ЄС, шляхом одностайного голосування (п. 8 ст. 218 ДФЄС), ухвалює формальний мандат Європейській Комісії на проведення переговорів. Після закінчення переговорів Рада ЄС на пропозицію Європейської Комісії і в разі отримання згоди Європейського Парламенту (п. 6 ст. 218 ДФЄС) уповноважує підписання угоди (п. 2 ст. 218). Згодом Рада

ЄС підписує угоду від імені Союзу. Разом із підписанням Сторони можуть домовитися про «тимчасове застосування угоди перед набуттям чинності» (п. 5 ст. 218). У цьому контексті йдеться про так звані «Тимчасові угоди», що діють до формального закінчення процесу ратифікації національними парламентами держав — членів ЄС. Тимчасова угода набуває чинності після ратифікації парламентом країни, яка є стороною в угоді з ЄС, і покриває погоджені Сторонами сфери виключної компетенції.

Водночас офіційне підписання угоди про асоціацію дає старт процесу ратифікації серед держав-членів ЄС. Цей етап вимагає від країни, з якою підписується угода про асоціацію, ґрунтовної роботи в рамках двосторонніх зв'язків з окремими країнами — членами ЄС та їх національними парламентами для забезпечення позитивних рішень. Процес може тривати 2-5 років, після чого, в разі завершення кола ратифікації, угода про асоціацію набуває чинності. Варто зазначити, що нова посилена угода з Україною, основою якої є створення поглибленої зони вільної торгівлі, може стати угодою про асоціацію «четвертого покоління», що враховуватиме досвід ЄС у відносинах із країнами Центральної та Східної Європи, країнами Середземноморського регіону, Східними Балканськими країнами та країнами «неєвропейського регіону». Майбутня угода про асоціацію оновить спільний інституційний механізм співпраці, допоможе поглибити відносини нашої країни з Євросоюзом у всіх сферах та посилити подальшу економічну інтеграцію України, спираючись на взаємні права та обов'язки. Вона слугуватиме основою для подальшого наближення сторін у питаннях зовнішньої політики та питаннях безпеки, включаючи зміцнення поваги до принципів незалежності, суверенності, територіальної цілісності та непорушності

кордонів. Із заснуванням поглибленої зони вільної торгівлі відбудеться проведення широкомасштабного наближення стандартів українського внутрішнього ринку до європейського.

Список використаних джерел

1. *Viner J. The customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace. –N. Y., 1950. - P. 47-55.*
2. *Bye M. Unions douanieres et donnees nationales // Economie appliquee. –1950. –Vbl. 4. – P. 24-79.*
3. *Tinbergen J. Economic Policy: Principles and Design. – P., 1956. – 38 p.*
4. *Топорнин Б. Н. Европейское право : учеб./ Б.Н. Топоркин. – М., 2001. – 455 с.*
5. *Бирюков М. М. Международно-правовые аспекты ассоциированного членства в Европейском Экономическом Сообществе : автореф. дис.... канд. юрид. наук. / М.М. Бирюков – М., 1981. – 22 с.*
6. *Щекин Ю. В. Неполное членство в международных организациях : дис. ... канд. юрид. наук / Ю.В. Щекин. – Харьков, 1999. – 161 с.*
7. *Микієвич М. М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами : дис.... канд. юрид. наук. / М.М. Микієвич. – К, 1996. – 180 с.*
8. *Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами : автореф. дис.... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.11. – К., 2003. – 38 с.*
9. *Березовська І. А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. / І.А. Березовська. – К., 2005. – 18 с.*

10. *Birkelbach W. Rapport sur les aspect politiques et institutionnels de l'adhesion et de l'association a la Communauté. APE, Doc. 66ance, 1961-1962, № 122, 15-1-1962.*
11. *Tchakaloff M.-F. Christophe. Le concept d'association dans les accords passés par la Communauté: Essai de clarification. Actes du colloque. — Bruxelles, 1999. — 389 p.*
12. *Verhoeven J. Droit de la Communauté Européenne. — Bruxelles, 2001. — 510 p.*
13. *Pescatore P. Les relations exterieures des Communautés européennes // RCADI. — 1961. — V. II. — P. 9-239.*
14. *Case 17/81 Pabst & Richarz KG v Hauptzollamt Oldenburg // European Court Reports. — 1982. - P. 01331.*
15. *Case C-432/92 The Queen v Minister of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte S. P. Anastasiou (Pissouri) Ltd and others (Anastassiou) // European Court reports. — 1994. — P. 1-03087.*
16. *Case 12/86 Meryem Demirel v Stadt Schwabisch Gmund // European Court Reports. — 1987. - P. 03719.*
17. *Gialdino C. Some Reflection on the Acquis communautaire // Common Market Law Review. - 1995. - V. 32. - № 3. - P. 1089-1121.*
18. *Муравйов В. І. Спільний доробок (acquis communautaire) як основа правопорядку Євросоюзу / В.І. Муравйов // Український правовий часопис. — 2004. — Вип. 8. — С. 3-8.*
19. *Cases 209-213/84, Ministere Public v. Asies // European Court Reports. - 1986. — P. 1425.*
20. *Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В.І.Муравйов. — К., 2002. — 426 с.*

*Катерина ГОРИНЕЦЬКА,
студентка 4 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

ОСТРІВ ЗМІЇНИЙ ТА ПРОБЛЕМА ДЕЛІМІТАЦІЇ КОРДОНІВ

Надзвичайно актуальною проблема кордонів стала одразу після повалення комуністичного режиму в Румунії та здобуття Україною незалежності. Однак у взаєминах України та Румунії виникали проблеми, які унеможливлювали проведення міждержавного діалогу з позицій дружби і добросусідства. Спірним питанням стала проблема делімітації континентального шельфу та розмежування економічних зон між Україною і Румунією у північно-західній частині Чорного моря, в районі острова Зміїний [1, с.263].

Делімітація - визначення договором або угодою, укладеною суміжними державами, загального напрямку й проходження кордону між ними (позначення на карті).

Демаркація - визначення лінії державного кордону на місцевості на основі делімітації шляхом установлення спеціальних прикордонних знаків [2, с.82].

Острів Зміїний – острів у Чорному морі в територіальних водах України, розташований приблизно за 35 кілометрів від узбережжя на схід від дельти Дунаю. Найближчий населений пункт на узбережжі – м. Суліна (Румунія). Найближчий населений пункт України – м. Вилкове.

У 1996 р. Румунія денонсувала Протокол 1948 р., який передбачав перехід острова Зміїний до складу СРСР. Ця проблема стала актуальною трохи раніше, у листопаді 1995 р., після безрезультатного завершення, через

проблему острова Зміїний, одного з раундів переговорів у Бухаресті щодо підписання українсько-румунського базового договору.

4 грудня 1995 р. під час свого звіту в Сенаті тодішній міністр закордонних справ Румунії Т. Мелешкану заявив, що між Україною та Румунією існують суперечності стосовно приналежності та статусу острова Зміїний, який офіційний Київ вважає де-юре і де-факто складовою частиною української території. Деякі бухарестські політики стосовно заяви керівника румунської дипломатії, висловились, що румунська сторона могла б звернутися у Гаазький міжнародний суд.

Після тривалих дискусій з цього приводу, 6 грудня 1995 р. на прес-конференції речник МЗС Румунії С. Дукару зазначив, що Бухарест не вимагає острова, а протестує у зв'язку із намаганнями України надати “статусу територіальних вод” простору у 12 морських миль навколо острова Зміїний. Міністерство закордонних справ України кваліфікувало це як “спробу висунути територіальні претензії”, яка “створює негативний ґрунт для завершення двосторонніх переговорів щодо політичного договору” [3, с. 121].

Проблема острова Зміїний не тільки суперечила Гельсінському акту 1975 р., але також гальмувала процес вироблення і підписання українсько-румунського Договору про дружбу і співробітництво, який врешті-решт був підписаний 2 червня 1997 р. у румунському місті Констанца, процедура ратифікації якого румунською стороною була завершена 8 липня 1997 року, українською – 17 липня і який набрав чинності 22 жовтня того ж року.

Румунському зовнішньополітичному відомству вдалося винести за рамки договору питання про державний кордон та його режим. У другій статті Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією зазначається, що “Договірні Сторони

підтверджують як непорушний існуючий між ними кордон і тому утримуватимуться тепер і в майбутньому від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на загарбання і узурпацію частини чи всієї території іншої Договірної Сторони”[4].

Проте в другій частині цієї статті підкреслюється, що “Договірні Сторони укладуть договір про режим кордону між двома державами та вирішать питання про делімітацію їхнього континентального шельфу та виключних економічних зон в Чорному морі”.

Виходить, що Румунія формально підтвердила принцип “недоторканності” існуючих кордонів з Україною, але ці кордони залишалися без юридичного закріплення. Крім того, як на стародавніх, так і на сучасних картах, виданих у різних країнах різними мовами, Зміїний позначено як острів [1, с.273].

За давньогрецькою легендою острів Зміїний підняла з дна моря богиня Фетида для свого сина Ахілла. Перша згадка про Зміїний зустрічається в джерелах кінця VII ст. до н.е. Острів згадується в записах Овідія, Страбона та Геродота. В епоху античності острів використовували як пункт для рибальства. На острові греками було споруджено храм Ахілла, який пізніше був зруйнований. Руїни храму (квадратна споруда зі стороною приблизно 30 метрів) були виявлені та описані в 1823 році, а в 1843 році значна кількість будівельних матеріалів з цих руїн була використана для будівництва на острові маяка.

Протягом останніх років на острів Зміїний було відряджено понад 25 наукових експедицій вчених Одеського національного університету ім.Мечникова. В ході обстежень острова вченими зареєстровано близько 46 видів риб, з яких 14 занесені до Червоної книги Чорного моря. Зареєстровано 200 видів мігруючих птахів, у тому числі 28 видів птахів, які занесені до Червоної книги України. На острові перелітні птахи відпочивають під час

сезонних міграцій. Також на цей клаптик суші з гирла Дунаю морською течією час від часу заносить водяних вужів, тому він і отримав свою сучасну назву.

З часів середньовіччя острів належав Османській імперії. Після перемоги Російської імперії у російсько-турецькій війні 1828-1829 років Зміїний відійшов до Росії. Після поразки Російської імперії у Кримській війні (1853-1856 рр.), за умовами Паризького мирного договору, острів Зміїний відійшов до Румунії, і на ньому було розташовано дисциплінарний батальйон румунської армії.

Під час Другої світової війни, у квітні 1944 року, на Зміїний було висаджено десант Чорноморського флоту Радянської Армії, і румунський гарнізон здався без бою. За дипломатичною угодою, укладеною за всіма нормами протоколу та підписаною Миколою Шутовим (від СРСР), Зміїний з 23 травня 1948 року перейшов до складу СРСР. У 1956 році на острові було розміщено радіолокаційну роту, яка обслуговувала радар протиповітряної оборони, та прикордонну заставу [5].

За радянських часів Зміїний адміністративно входив до Одеської області УРСР, до узбережжя якої відстань 37 км. У острова хрестоподібна, пласка форма, за площею він становить 1,5 км квадратних. Відстань між крайніми точками становить 615 і 560 метрів. Після розпаду СРСР (1991 р.) Зміїний автоматично залишився у складі вже незалежної України як правонаступниці Радянського Союзу. З часом радіолокаційний підрозділ було виведено. Хоча острів і невеликий, українською владою було вирішено його освоїти у мирних цілях. Берег острова в основному скелястий, але за довгі роки українсько-румунської суперечки Зміїний максимально облагородили. На острові є навіть чотири пляжі: «Дамський», «Дергач», «Золотий» і «Бандитський» [6].

Оскільки на Зміїному постійно проживають близько 80 осіб (прикордонники, науковці, технічний персонал маяка та ін.), 8 лютого 2007 року Верховна Рада України затвердила постанову про надання житловим і господарським будівлям на острові статусу селища під назвою Біле з адміністративним підпорядкуванням Кілійському району Одеської області [7].

З економічного боку сам острів дуже важливого значення в системі господарювання для України не відіграє. Однак навколо нього у прибережних водах ще у 1980-х роках радянськими геологами було знайдено значні поклади нафти і природного газу – Україна в 90-х рр. ХХ ст. розпочала розвідувально-геологічні роботи у своїй зоні берегового шельфу. Поклади нафти і газу фактично і стали причиною претензій з боку Румунії на адресу незалежної України з пред'явленням вимог про нове розмежування територіальних вод. Розпочались переговори на міждержавному рівні. Але коли вони зайшли у глухий кут, Румунія 16 вересня 2004 року подала меморандум до Міжнародного суду ООН в Гаазі із запитанням: вважати Зміїний островом чи скелею [7]

Міжнародне право дає чітко визначені тлумачення щодо понять «острів» і «скеля» з якісною відмінністю. «Острів» – це територіальні води країни, що володіє ним і, відповідно, морський шельф простягаються на 200 миль від берегів або серединної точки територіальних вод сусідніх країн, а поняття «скеля» передбачає ширину територіальних вод і шельфу тільки 12 морських миль. Крім того, українські вчені-юристи дають визначення поняттю «острови» у такому контексті – це «ділянки суші, оточені водою, що знаходяться вище рівня води під час припливу» [1, с.181]. Правовий статус островів регулюється як національним законодавством, так і нормами міжнародного права (Конвенція про континентальний шельф 1958 р., Конвенція ООН по

морському праву 1982 р. та ін.). У міжнародно-правовому аспекті велике значення мають особливості відліку морських просторів прибережних держав за наявності біля їх берегів островів.

Зокрема, згідно зі ст. 121 Конвенції ООН по морському праву [8] територіальне море, прилегла зона, виключна (морська) економічна зона і континентальний шельф островів визначаються відповідно до положень, які використовуються щодо інших суходільних територій, за винятком того, що скелі непридатні для підтримання життя людини або самостійної господарської діяльності, не мають ні економічної зони, ні континентального шельфу. Це положення виключає привласнення окремими державами великих морських просторів.

Острів Зміїний знаходиться в Чорному морі в територіальних водах України приблизно за 35 км від узбережжя на схід від дельти Дунаю. Звідти сюди морською течією інколи заносить водяних вужів, від яких і пішла назва. Найближчі населені пункти на узбережжі - міста Суліна (Румунія) і Вилкове (Україна) [9, с.194].

Острів Зміїний – давній «пунктик» румунської сторони. Спробувавши оспорити його приналежність нашій країні, Румунія, зрештою, визнала цей факт, що й було документально закріплено як у базовому українсько-румунському договорі (1997 р.), так і в договорі про режим держкордону між двома країнами (2003 р.). Звертаючись 2004 року до Міжнародного суду ООН, Румунія ще раз підтвердила: вона визнає приналежність острова Зміїний і 12 миль його територіального моря Україні.

Румунія намагалась домогтися, щоб Зміїний був визнаний не островом, а скелею, що не має права на континентальний шельф і виключну економічну зону, і присвятила цьому питанню безліч сторінок документів, переданих у Гаагу. Від статусу Зміїного певною мірою

залежить майбутня лінія розмежування морських просторів між Румунією й Україною.

Український уряд у листопаді 2008 р. схвалив проект закону «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Ахілія» [4]. Протягом перших десяти років на острові Зміїний мали б створити 70 нових робочих місць і залучити 4 млн. євро інвестицій. Йдеться про розвиток туристично-рекреаційної сфери, ефективне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини.

Після підписання українсько-румунського договору про відносини добросусідства і співробітництво у 1997 р. розпочалися переговори про розмежування у Чорному морі. Під час 24 раундів, які тривали протягом семи років, згоди не дійшли. До речі, відповідні радянсько-румунські переговори тривали два десятиліття - із 1967 до 1987 рр. Відбулися 10 раундів переговорів, які закінчилися безрезультатно. Румунія звернулася до Міжнародного суду ООН у Гаазі (Нідерланди) 16 вересня 2004 р. Рівно за чотири роки пройшли усні судові слухання у справі «Делімітація морських просторів у Чорному морі. Румунія проти України» [10].

У цілому Бухарест подав себе жертвою сталінського режиму та історичної несправедливості, а Київ озброївся міжнародним морським правом. Основні точки, що контролюють тимчасову лінію делімітації України, розташовані на Зміїному та узбережжі Криму. Аналогічні точки Румунії лежать на невеличкому узбережжі між дамбою Суліна і півостровом Сакалін. Інша частина румунського берега не задіяна, тобто не береться до уваги для визначення співвідношення протяжності узбережжя та проведення тесту на пропорційність.

Аргументи Румунії були такими, що, по-перше: нібито ще з 1949 р. між СРСР і Румунією існувала домовленість про обмеження належних Україні морських просторів 12-ма

милями територіальних вод навколо острова Зміїний. Насправді жодного доказу цього нема [11].

По-друге, острів Зміїний – скеля, а Україна, розвиваючи інфраструктуру, змінювали його юридичний статус. За міжнародним правом, на відміну від острова, скеля не має права на континентальний шельф і виключну економічну зону. Тому Зміїний треба ігнорувати при проведенні лінії, що розмежовуватиме виключні економічні зони та континентальний шельф сторін.

По-третє, при делімітації слід враховувати румунську Сулинську дамбу (хоч це не природне, а штучне утворення), але проігнорувати значну частину узбережжя України від Одеси до мису Тарханкут (Крим) довжиною майже 630 км. Отож, до Румунії має додатково відійти кілька тисяч квадратних кілометрів шельфу [1, с.271].

Позиції України були наступними, що, по-перше, Зміїний – це прибережний острів, а не скеля. Він має враховуватися при визначенні лінії розмежування, бо становить невід'ємну частину загального географічного контексту зони делімітації, репрезентуючи фасад усього українського узбережжя.

Острів Зміїний – створена природою частка суші з політичною, економічною, культурною історією в кілька тисяч років. Перша згадка про нього з'явилася у писемних джерелах кінця VII ст. до н. е. - під назвою Левке (Білий), котру взяло існуюче нині селище [9, с.190].

Суліна – штучна дамба, побудована наприкінці XIX ст., а Сакалін - незаселена піщана коса, котру протягом останніх століть постійно затоплювало і розмивало.

По-друге, у міжнародній практиці делімітації основну вагу мають конфігурація узбережжя і протяжність берегових ліній. Узбережжя України в кілька разів довше за узбережжя Румунії. За наявними трьома методами

оцінки співвідношення довжини узбережжя отримали пропорції – 5.2:1; 4.1:1; 3.7:1 - на користь України. Це впливає на проведення лінії делімітації.

По-третє, відповідно до мирного договору 1947 р., Румунія та СРСР підписали у 1948 р. протокол, де уточнили проходження лінії радянсько-румунського державного кордону, нині - українсько-румунського. Положення протоколу повторені в радянсько-румунських договорах про державний кордон 1949 р. та про режим державного кордону 1961 р. [1]. Свого часу їх ратифікував румунський парламент.

Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією [4], який вплинув позитивно на зміцнення довіри між обома державами, не подолав всіх розбіжностей, і деякі питання залишалися поза його рамками, у першу чергу це стосується проблеми статусу острова Зміїний і делімітації континентального шельфу. В результаті основна частина спірних питань залишалась позаду, а інша мала бути вирішена у наступні два роки після підписання базового Договору. Після ратифікації українсько-румунського договору пройшло набагато більше часу, але позитивні результати стосовно спільного кордону досягнуті не повністю.

17 червня 2003 р., тобто через шість років після укладання базового Договору та після 19 раундів переговорів, Україна і Румунія підписали у Чернівцях Договір між Україною і Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Підписаний договір підтверджує лінію радянсько-румунського державного кордону, визначену в 1961 році.

В договорі зазначено, що лінія державного кордону є незмінною (якщо Україна та Румунія не домовляться про

інше). Більш того, у статті 39 підкреслено, що розділи I та IV, в яких зафіксовані положення про те, що існуюча зараз лінія кордону є незмінною, «будуть автоматично продовжені на нові п'ятирічні періоди і не підлягають денонсації» [4].

Договором встановлюється кінцева точка сухопутного кордону між Україною і Румунією, яка відповідно до документа є початковою точкою для делімітації кордону, що проходить по континентальному шельфу і виняткових економічних зонах у Чорному морі. Документ також регламентує використання прикордонних вод, залізничного транспорту, шосейних доріг та інших комунікацій. Додатковою угодою, зокрема, встановлено, що договір про режим кордону між Україною і Румунією зафіксує лінію кордону у такому вигляді, як вона визначена і записана в договорі 1961 року щодо радянсько-румунського державного кордону, а також у відповідних документах демаркації, діючих станом на 16 липня 1990 року [4].

Румунська сторона у Договорі підтвердила приналежність острова Зміїний Україні, яка, зі свого боку, зобов'язалася не розміщувати на ньому наступального озброєння.

В договорі зафіксовані усі принципові положення, які виборював офіційний Київ впродовж 19 раундів переговорів і водночас не містяться ті, що відстоював останні п'ять років Бухарест.

Як українські, так і румунські засоби масової інформації назвали Договір надзвичайно важливим і позитивним документом для двосторонніх відносин і в процесі інтеграції Румунії в євроатлантичний простір, але звертають увагу на його проміжний характер, оскільки попереду очікуються переговори з делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон,

або як їх визначив в Чернівцях під час прес-конференції Президент Румунії І.Ілієску “питання розподілу 20 морських миль”. Сторони зобов’язалися вирішити ці питання ще “до завершення каденції обох президентів у 2004 р.” [3, с.119].

Враховуючи те, що під час прес-конференції в Чернівцях Президент Румунії І. Ілієску обмовившись про свою переконаність у тому, що “зادля вирішення проблеми розподілу континентального шельфу Румунії не доведеться звертатися до міжнародного судовладдя”, можна зробити припущення, що найвагомішою причиною, яка змусила сусідню країну підписати цей договір, є вимоги основоположних документів НАТО щодо відсутності територіальних претензій його нових членів до своїх сусідів. Фактично підтвердив цю думку сам І. Ілієску, зазначивши, що договір відповідає європейським стандартам та дозволяє Румунії “виконати умови західноєвропейських партнерів щодо забезпечення безпеки східного кордону”.

Не виключений правда й варіант того, що румунська сторона перенесла акцент на інший документ – угоду про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон.

Після підписання договору про режим державного кордону на порядку денному залишилися два проблемних питання, а саме делімітація континентального шельфу та виключних економічних зон і пов’язана з ними проблема юридичного статусу острова Зміїний. В залежності від того, яким буде статус Зміїного - острів чи скеля - визначатиметься і наявність навколо нього континентального шельфу [12, с.80].

Переговори навколо цього питання, були важкими і тривали довгий час, оскільки ситуація ускладнюється тим, що у цьому районі Чорного моря геологи розвідали багаті

родовища нафти та газу. До цього ж, позиції зовнішньополітичних відомств України та Румунії суттєво відрізняються. Через кілька днів після підписання договору про режим державного кордону, міністр закордонних справ Румунії зазначав, що для румунської сторони важливо “бути впевненими в тому, що статус острова Зміїний, з точки зору міжнародного права та наслідків того факту, що цей острів є одним з таких, що не мають власного економічного життя, як у цьому випадку”, спричинить дискусію стосовно континентального шельфу. “Не проблема юрисдикції стосовно острова, а спосіб, яким вона буде впливати на делімітацію морських вод континентального шельфу є важливою”, пояснив М.Джоане [11].

Стосовно впливу підписання договору про режим кордону на можливість звернення румунської сторони до Гаазького міжнародного суду слід згадати, що в листах, якими обмінялися колишні міністри закордонних справ України та Румунії після підписання базового політичного договору, передбачені дві ситуації, а саме: якщо буде доведений злий намір однієї з сторін; друга - якщо можна буде звернутися в односторонньому порядку, за наявності поєднаних умов. Поєднані умови полягають у існуванні договору стосовно сухопутного кордону та кордону по Дунаю (який у широкому сенсі є також сухопутним).

Тобто, після підписання українсько-румунського договору про режим державного кордону шлях до міжнародного арбітражу відкритий для обох сторін. Як зазначалося раніше, невирішення цього питання між сторонами може не стати перешкодою для вступу Румунії в НАТО. Згодом це підтвердилося.

У 2004 році Румунія звернулася до Гаазького суду з приводу делімітації континентального шельфу та

виняткових економічних зон України і Румунії у Чорному морі [13, с.37].

Оскільки першою звернулася до суду румунська сторона, вона першою подала свій меморандум. Україна через 9 місяців, які їй відвів суд, подала контрмеморандум (спростування).

Як належить за процедурою, 22 грудня 2006 року румуни дали відповідь на український контрмеморандум і до 22 липня Україна повинна була дати відповідь на відповідь.

Паралельно з розглядом справи в суді українська сторона намагалася вирішувати спірні питання на різного роду і рівня зустрічах та засіданнях, однак безуспішно. Румуни були непохитні. Для них це питання престижу, як і для України. Звісно, Україна могла й не погоджуватися на судовий розгляд питання, оскільки за укладеними раніше договорами про українсько-румунський державний кордон та так званім Великим договором з Румунією острів Зміїний визнано українською територією [13, с.39].

Отже, українсько-румунські взаємини успадкували як позитивний, так і негативний багаж радянсько-румунських відносин часів тоталітаризму. Під час переговорів стосовно укладання міждержавного договору між Україною і Румунією офіційний Бухарест намагався оскаржити юридичну чинність Протоколу про уточнення проходження лінії радянсько-румунського кордону від 1961 року на тій підставі, що вони були силою нав'язані Румунії, і в такий спосіб обґрунтувати необхідність часткової зміни на свою користь існуючого українсько-румунського кордону. Зрештою, після тривалих переговорів, румунська сторона погодилася підтвердити ситуацію, за якою кордон з Україною визначався по лінії на момент розпаду СРСР.

У підписаному двосторонньому договорі від 2 червня 1997 року визначалися порядок і принципи делімітації континентального шельфу Чорного моря і економічних зон між Україною та Румунією, оскільки до цього часу вони юридично не були розмежовані.

Крім питання навколо острова Зміїний ще однією проблемою кордону між Україною та Румунією була його модифікація через зміну природного ландшафту. Мова йде про ділянку Рахівського та Тячівського районів (Закарпатської області) українсько-румунського державного кордону.

Відповідно до Договору про режим радянсько-румунського кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань 1961 р. лінія кордону тут проходить по середині русла Тиси. Однак це русло, як і будь-якої іншої річки, з часом змінюється. Головною причиною зміни русла ріки є паводки, що відбуваються тут декілька разів на рік і розмивають берег. Оскільки географічно так склалося, що нижчий берег - український, він поступово і відходить углиб нашої території, вивільняючи від води румунський берег. З 1961 р. українська сторона втратила у такий спосіб 270 гектарів землі [14].

Оскільки зміна русла ріки викликана переважно природними причинами, повністю запобігти цьому процесу неможливо, проте значно послабити і зробити його керованим - цілком під силу, встановлюючи надійні берегові укріплення. Втрата Україною своєї території може припинитися, з підписанням з Румунією демаркаційних документів, згідно з якими державний кордон став би постійним, за прикладом відповідних домовленостей України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею.

Острів Зміїний – це проблема не стільки кордонів, скільки морських економічних зон, а ще – статусу самого

острова. Із самим фактом перебування його у складі України ніхто не сперечався. Сперечалися з приводу того, чи є він островом (українська версія) чи все-таки скелею (румунська). Скеля не має права навіть на територіальні води, не говорячи вже про морську економічну зону. Саме за економічну зону та право видобувати копалини на шельфі й точилася боротьба.

Таким чином, можна переконатись, що острів Зміїний відповідає, згідно з тлумаченням міжнародним правом, саме характеристиці острова, а не скелі, оскільки на Зміїному є умови для проживання людей, які ведуть певну господарську, оборонну і наукову діяльність. Тому настійливе твердження Бухареста, що Зміїний—це скеля, отже Україна не має права на встановлення територіальних вод і його місцезнаходження не впливає на проведення лінії делімітації, є доволі сумнівним, неправомірним, політично заангажованим і тенденційним.

Список використаних джерел

- 1. Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність». - Ужгород – Сату-Маре. – 2011. – С. 260-315.*
- 2. Шемшученко Ю.С. Острови / Юридична енциклопедія: В 6т. / Редколегія: Ю.С. Шемшученко (голова редакції) та ін./ Юрій Шемшученко – Т.4. – К.: Укр. Енциклопедія, 2002. – С. 80-85.*
- 3. Караман І. Міжнародно-правовий статус острова Зміїний / Іван Караман // Право України. - 2007. - № 9. - С. 118-122.*
- 4. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією № 474/97-ВР від 17.07.1997р. // [Електронний ресурс].*

- Режим доступу до договору: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642_003*
5. *Каткевич В. Зміїний на дроті /Володимир Каткевич // Дзеркало тижня - №48. – 13 грудня 2003р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://dt.ua/SOCIETY/zmiyiniy_na_droti-37852.html*
 6. *Дергачев В. Украина как жертва великой Румынии. Черноморский остров Змеиный в зеркале геополитики /Владимир Дергачев // Международная жизнь. - №10 – 18 июля 2011г.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://interaffairs.ru/read.php?item=7781>*
 7. *Василенко В. У дипломатії і міжнародному праві не можна оперувати категоріями перемог і програшів / Володимир Василенко // Дзеркало тижня. - №4. – 7 лютого 2009р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: http://dt.ua/POLITICS/volodimir_vasilenko_u_diplomativi_i_mizhnarodnomu_pravi_ne_mozhna_operuvati_kategoriyami_peremog_i_p-56061.html*
 8. *Конвенція ООН з морського права від 1982р.// [Електронний ресурс]. Режим доступу до закону: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=728-14>*
 9. *Іваниця В. Результати досліджень екосистеми острова Зміїний / Володимир Іваниця // Екологічні проблеми Чорного моря. – 2004. – Вип. 6. – С. 188–195.*
 10. *Гакман С. Проблеми українсько-румунського прикордоння /Сергій Гакман// [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: <http://www.jimagazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>*
 11. *Василенко В.: Затягування суперечки не допомогло Румунії отримати шельф навколо Зміїного / Володимир Василенко // Дзеркало тижня. - №4. –*

7 лютого 2009р.//[Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://dt.ua/POLITICS/vasilenko_zatyaguvannya_superechki_ne_dopomoglo_rumuniyi_otrimati_shelf_navkolo_zmivnogo-56103.html

12. Бойко О. С. Проблеми делимитації спорних акваторій і освоєння шельфа / Олег Сергєєвич Бойко, Дєнис Валєрієвич Ніколаєнко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лєсі Українки. Сер. : Геогр. науки. - 2010. - № 3. - С. 76-93.
13. Давидєнко Л. М. До питання про юрисдикційні наслідки рішення Міжнародного суду ООН у справі про розмежування морських просторів між Україною та Румунією / Лев Миколайович Давидєнко // Митна справа. - 2009. - № 5. - с. 36-39.
14. Парахонський Б. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки. / Богдан Парахонський //Серія: Зовнішньополітичні стратегії. – К.: НІСД, 2001. – Вип. 7. – 134 с.; Кияк Т. Зміна дружба // Політика і культура / Т. Кияк, Я. Матійчик, С. Нікішенко. – 2002. – № 30. – С. 2.

*Ігор МІЗУН,
студент 4 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

**СТРУКТУРА РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ЇХ
ДІЯЛЬНОСТІ
(на прикладі «Вишеградського блоку» та ГУУАМ)**

Міжнародні організації є колективними учасниками сучасних міжнародних відносин через те, що створені в їх межах інституції та органи забезпечують реалізацію інтересів держав, осіб чи суспільних груп, що їх створили [1, с.61]. «Вишеград» впродовж 1991-2004 років виявився досить ефективною формою регіонального співробітництва постсоціалістичних країн, яка серйозно допомогла Польщі, Словаччині, Угорщині і Чехії в інтеграції до ЄС і НАТО.

Нагадаємо, що під час зустрічі у Вишеграді чехословацьким президентом Вацлавом Гавелом, польським - Лехом Валенсою та угорським прем'єр-міністром Йозефом Анталом було підписано «Декларацію про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції».

В документі були зафіксовані спільні завдання, які вирішували центральноєвропейські постсоціалістичні країни на перехідному етапі, і заради ефективності цього процесу домовилися про:

- повне відновлення державного суверенітету, демократії і свободи;
- ліквідацію всіх суспільних, економічних і культурно-духовних залишків тоталітарної системи;

- розбудову парламентської демократії, сучасної правової держави, дотримання прав людини і основних свобод;
- створення розвиненої ринкової економіки;
- інтеграцію до європейської політичної, економічної, правової системи та безпеки [2].

У Вишеградській декларації також було відзначено, що держави вважають передумовою розбудови демократії і громадянського суспільства центральноєвропейську ідентичність і поглиблення співробітництва між країнами-учасницями з метою їх загальноєвропейської інтеграції. ЧСФР, РП і УР визначили низку конкретних завдань, які необхідно було здійснити, щоб досягти європейської інтеграційної мети:

- 1) встановлення гармонійного співробітництва та тісних зв'язків з європейськими інституціями, проведення консультацій з питань безпеки;
- 2) створення безконфліктних зв'язків між державами, установами, конфесіями та громадськими об'єднаннями;
- 3) сприяння розвитку економічного співробітництва та взаємовигідної торгівлі;
- 4) розвиток інфраструктури, комунікацій та активізація екологічного співробітництва;
- 5) розвиток співпраці територіальних спільнот тощо [2].

"Вишеград" по суті являв собою добровільну політичну асоціацію центральноєвропейських постсоціалістичних держав і виступав тільки як координаційний орган, що сприятиме входженню країн-членів об'єднання в європейське співтовариство, в його політичні та економічні інституції. Втім уже в першій половині 1990-х років у його рамках склалася багаторівнева система співробітництва і постійних

взаємозв'язків - від президентських до урядових і міністерських структур. Механізми вишеградської співпраці дозволяли з самого початку досить ефективно координувати кроки країн-учасниць Вишеградської групи на шляху до ЄС і НАТО [3].

Впродовж 1991-2008 років слід виділити три принципово відмінні етапи розвитку вишеградського співробітництва. Перший - становлення і розвиток основ системи співробітництва країн-членів Вишеградської групи з ініціативи глав держав (1991-1997 роки). Його умовно можна ще йменувати "президентським", оскільки «Вишеград» було засновано 15 лютого 1991 року на основі декларації, підписаної президентами Польщі, Угорщини і Чехословаччини в угорському місті Вишеград (звідси й походить назва міжнародного регіонального об'єднання). Президентські структури, принаймні до середини 1990-х років координували вишеградську співпрацю. Основним завданням Вишеградського блоку в початкові роки існування було зміцнення центральноєвропейської солідарності та співробітництва між країнами, що входили до його складу. Досить важливим чинником виникнення вишеградського об'єднання була солідарна протидія його учасників так званій «радянській загрозі». Проте досить обмежені і дещо відмінні конституційні повноваження президентів цих країн у сфері міжнародних відносин все ж не дозволяли сформувати стійку багаторівневу систему вишеградського співробітництва [4, с. 85].

Певним гальмівним чинником першого етапу розвитку «Вишеграду» стали зміни у складі його учасників. У 1992 році завершила своє існування єдина і цілісна чесько-словацька федерація. Чеська і Словацька Федеративна Республіка з 31 грудня 1992 року була конституційно ліквідована і з 1 січня 1993 року на політичній карті європейського континенту виникли дві нові незалежні держави - Чеська Республіка і Словацька Республіка.

«Вишеградська трійка» у 1993 році, таким чином, трансформувалася у «вишеградську четвірку». Об'єктивно потрібен був додатковий час для зміни системи вишеградської співпраці та активного включення до неї незалежних СР і ЧР. Причому внутрішньополітичні процеси в незалежній Словаччині почали розвиватися за дещо відмінним від інших країн-членів «Вишеграду» недемократичним сценарієм. У результаті Словаччина тимчасово потрапила в міжнародну ізоляцію з боку євроатлантичних структур і провідних західних держав. Загальмувалося її співробітництво з партнерами по «Вишеграду». До того ж, «Вишеград» як механізм взаємодії тільки глав держав швидко себе вичерпав [5, с.27].

Другий етап розвитку вишеградського співробітництва - консолідаційний (1998-2004 рр.). Суттю співробітництва чотирьох країн у ці роки було вирішення основного або і спільного національно державного інтересу членів регіонального об'єднання на міжнародній арені - солідарне забезпечення вступу РП, СР, УР і ЧР до НАТО і ЄС. Це був якісно вищий рівень регіонального інтеграційного співробітництва на основі взаємодії максимально широкого кола державних структур і представників громадського сектору вишеградської четвірки. Координуюча роль у системі багатосторонньої співпраці з другої половини 1990-х років поступово переходить на центральні органи виконавчої влади країн-членів «Вишеграду». Відповідальність за розвиток системи співробітництва в основному взяли на себе голови урядів РП, СР, УР і ЧР, які, згідно з конституційними положеннями, мають більш широкі практичні повноваження у сфері міжнародних відносин, ніж президенти цих країн. Тому умовно можна ще йменувати другий етап «прем'єрським» [6, с.75].

Прем'єр-міністри розглядають стан і перспективи співробітництва країн-членів Вишеградського блоку на

двох регулярних щорічних чотиристоронніх самітах голів урядів РП, СР, УР і ЧР, в т. ч. одному неформальному та чисельних двосторонніх переговорах і зустрічах. Вони координують і програмують вишеградську співпрацю. Країни та голови їх урядів почергово - строком на рік очолюють міжнародне регіональне об'єднання. На розгляд партнерів прем'єр країни, яка головує в об'єднанні, представляє річний організаційний план заходів співробітництва, в який включені переговори, зустрічі, консультації, наради і семінари міністрів та інших представників галузевих відомств, інших органів державної влади, неурядових організацій та експертів. В урядових структурах РП, СР, УР і ЧР виділені спеціальні координатори вишеградської співпраці.

Протягом короткого часу - в 1998-1999 роках – були сформовані новий механізм і структура співробітництва держав «вишеградської четвірки», які включають:

- два щорічні саміти прем'єр-міністрів РП, ЧР, СР і УР, з них один - офіційний, другий - неформальний;
- регулярні зустрічі і наради галузевих міністрів країн Вишеграду;
- міжпарламентське співробітництво;
- діяльність спеціально створеного «Вишеградського фонду» [7].

На початку ХХІ століття варто говорити про початок третього етапу вишеградського співробітництва - трансформаційного, який розгорнувся після вступу 1 травня 2004 року Польщі, Словаччини, Угорщини і Чехії до Європейського Союзу і продовжується по сьогоднішній день. Його головна відмінність від двох попередніх етапів полягає у спрямованості зусиль країн-членів міжнародного регіонального об'єднання на збереження і поглиблення

вишеградської співпраці уже в рамках розширеної Європейської Спільноти.

Разом з тим до теперішнього часу Вишеградська четвірка залишається в основному «неінституційованим» міжнародним об'єднанням, яке не має спеціальних постійнодіючих структур, наприклад, виконавчого секретаріату, представництв у кожній країні тощо. Єдиною інституційованою структурою об'єднання є спеціальний Вишеградський фонд, на який покладено культурне зближення народів і фінансування на грантовій основі спільних культурно-просвітницьких, мистецьких та інших акцій з бюджету, що складається із внесків країн-учасниць «Вишеграду» [8].

Неінституційованими, але фактично постійнодіючими є регулярні наради і зустрічі галузевих міністрів країн-членів «Вишеграду». Ряд подальших сталих спільних структур міжнародного об'єднання - аграрні, підприємницькі, зовнішньоторговельні та інші - переважно корпоративні, мають характер добровільних міжнародних асоціацій за основними сферами і напрямками співробітництва [3].

Метою першого етапу діяльності «Вишеграду» було поєднання зусиль країн-учасниць для виходу із сфери впливу СРСР, колективне приєднання до економічних структур Заходу, зміцнення власної безпеки і забезпечення стабільності у регіоні в цілому. Найгостріше проблема координації зовнішньої політики країн Вишеградського блоку постала на другому етапі співробітництва, починаючи з березня 1998 р., коли Польща, Чехія та Угорщина розпочали переговори про вступ до ЄС. Словаччина приєдналась до цього процесу двома роками пізніше. Нескоординованість дій стимулювалась «старими» країнами-членами ЄС, які намагались вести переговори з

кожною країною-кандидатом на вступ на індивідуальних засадах [9, с.203].

Результатом спільних зусиль держав «Вишеграду» стали:

1) вступ 12 березня 1999 р. Польщі, Чехії, Угорщини до НАТО. 27 липня 1999 р. країни Вишеграду серед інших 30 держав Європи підписали "Пакт стабільності в Південно-східній Європі", який мав створити передумови для припинення міжетнічних балканських конфліктів;

2) запрошення Словаччини на вступ до НАТО до 2004 р. на пражському саміті Північноатлантичного альянсу в листопаді 2002 року;

3) одночасне запрошення всіх країн-учасниць „Вишеграду" на саміті ЄС у Копенгагені в грудні 2002 року на вступ до Європейського Союзу [10, с.196].

Таким чином, стратегічні завдання співробітництва країн-членів «Вишеграду» можна вважати виконаними, після чого його зусилля були сконцентровані на координації кроків і виробленні спільних позицій з питань конституційної реформи і бюджету ЄС. «Вишеград» функціонує в рамках ЄС за взірцем «Бенілюксу». Розширення складу країн-учасниць вишеградського об'єднання не передбачається. Переосмислення потребують торговельні відносини, виробнича кооперація між країнами Вишеградського блоку. Важливим напрямом удосконалення діяльності вишеградського співробітництва є реалізація стратегічного завдання адаптації до положень Європейської енергетичної хартії. Мова йде про вирішення важкого завдання реформування енергетичного ринку. Подальшого вдосконалення потребує економічна політика країн Вишеградського блоку, які ставлять собі за мету приєднатись до монетарного союзу ЄС, тобто замінити національні валюти спільною європейською грошовою

одиноцею євро. Але для цього ще треба буде стабілізувати ціни, провести болісну санацію державних фінансів, врегулювати питання обмінних курсів валют, процентних ставок, тощо [2].

Отже, практична перевірка механізмів координації та партнерства довела свою ефективність.

Зовсім іншою є розвиток та структура співробітництва в рамках організації ГУАМ. Після того, як 10 жовтня 1997 р. президенти Грузії, України, Азербайджану та Молдови висловилися за необхідність посилення чотиристороннього співробітництва та фактично створили політико-консультативний форум ГУАМ, тим самим вони заклали початок співробітництва в рамках майбутньої «Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ».

24 квітня 1999 року під час проведення Вашингтонського саміту НАТО до процесів регіональної інтеграції приєднується Узбекистан. Президенти «п'ятірки» прийняли заяву, де визначили основні напрями співпраці тепер вже ГУУАМ — зміцнення різнобічного співробітництва в рамках Ради Євро-Атлантичного Партнерства та Програми НАТО «Партнерство заради миру». Проведення саміту в момент різкого загострення відносин НАТО – РФ продемонструвало наміри країн ГУУАМ дистанціюватися від Росії та активізувати співробітництво з Північноатлантичним альянсом. Ідея ГУУАМ викликала несприйнятливий ставлення з боку Росії і водночас — підтримку Сполучених Штатів [11, с.216].

Наступним кроком до поглиблення співпраці стала зустріч 18 травня 2000 року у Вашингтоні на саміті, організованому Комісією сенату США з іноземних справ, де послы країн ГУУАМ оголосили чотири головні цілі діяльності альянсу. По-перше, створення транспортного коридору між Європою та Азією для інтенсифікації

торгівлі та забезпечення безпеки цього коридору. По-друге, поглиблення співпраці з НАТО. По-третє, запобігання розповсюдженню зброї масового знищення в регіоні. Четверта ціль — боротьба з розповсюдженням наркотиків. Пізніше з'явилося ще кілька завдань — Україна почала активно просувати ідею створення зони вільної торгівлі в межах ГУУАМ, а після 11 вересня 2001 р. актуалізувалась раніше визначена проблема спільної боротьби з тероризмом. Таким чином, головним декларованим завданням діяльності ГУУАМ є вирішення проблем у сфері безпеки [12, с.8].

А вже на зустрічі президентів «п'ятірки» у вересні 2000 р. під час проведення Саміту Тисячоліття вони підписали Меморандум ГУУАМ, проголосили «нову фазу розвитку організації» і заявили про намір оформити ГУУАМ як міжнародну організацію [11, с. 218].

Однак на цьому фоні поступово почали виявлятися й певні розбіжності інтересів членів неформальної групи. Молдова та Узбекистан не підтримували можливість нарощування співробітництва у військовій сфері, а Грузія й Азербайджан розглядали ГУУАМ, серед іншого, і як один із механізмів активізації контактів з НАТО. Водночас виникли спірні питання стосовно маршрутів транспортування каспійської нафти. Виявилися розбіжності в питанні створення зони вільної торгівлі ГУУАМ. Попри деяке пожвавлення торгових контактів економічне співробітництво в рамках ГУУАМ не стало потужним інтегруючим фактором.

Наступним кроком на шляху поглиблення інтеграційних процесів у рамках ГУУАМ, надання цій групі статусу організації став Ялтинський саміт ГУУАМ 6-7 червня 2001 року. На ньому президенти країн-учасниць підписали Ялтинську Хартію ГУУАМ — статутний документ, де визначені цілі, принципи, напрями

співробітництва, організаційна структура ГУУАМ. Так, зокрема, Хартія передбачає такі напрями співробітництва: економіка, наука, технології та довкілля; інфраструктура транспорту, енергетики, телекомунікацій; спільні інвестиційні та фінансові проекти; гуманітарна сфера, культура, освіта, засоби масової інформації, туризм, обміни молоді. Вищим органом ГУУАМ названо щорічну зустріч глав держав, виконавчим органом — засідання міністрів закордонних справ, робочим органом — Комітет національних координаторів [11].

Останнім кроком на шляху до інституційного оформлення ГУУАМ став Київський саміт ГУУАМ, який проходив в травні 2006 року. В ході саміту Глави держав підписали Статут ГУУАМ, відповідно до якого метою ГУУАМ є: утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права та поваги прав людини; забезпечення сталого розвитку; зміцнення міжнародної та регіональної безпеки й стабільності; поглиблення європейської інтеграції для створення загального простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва; розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного й гуманітарного потенціалу Сторін; активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Структура ГУУАМ включає: Раду та Секретаріат. Рада є основним органом організації, що проводить свою роботу на рівні глав держав (саміт), міністрів закордонних справ, національних координаторів та постійних представників [12].

Секретаріат здійснює організаційно-технічне забезпечення діяльності ГУУАМ, керуючись цим Статутом і рішеннями Ради і функціонує під керівництвом Генерального секретаря.

Координацію співпраці на галузевому рівні здійснюють робочі групи та допоміжні органи Організації, які діють на постійній або тимчасовій основі та створюються за рішенням Ради міністрів закордонних справ.

Привертає увагу той факт, що, на відміну від попередніх документів, Статут має більш прагматичний та економічно спрямований характер. Зокрема, в ньому не згадується, як у попередніх документах, про спільну миротворчу діяльність, допомогу у врегулюванні регіональних конфліктів, активізацію співробітництва з євроатлантичними союзами.

Крім того, на саміті міністрів закордонних справ ГУУАМ підписано Конвенцію країн — учасниць про взаємне надання консультативної допомоги. Документ закладає правову основу взаємодії у сфері захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб країн ГУУАМ у третіх країнах [11, с.219].

Ефективними напрямами економічного співробітництва в рамках організації ГУУАМ є розвиток інвестиційної діяльності між державами-членами, створення спільних підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, в галузі машинобудування, енергетики і транспорту. В перспективі у межах ГУУАМ може утворитися самодостатня з багатьох аспектів регіональна зона економічного співробітництва. Іншим важливим напрямом співпраці країн — членів є проблеми безпеки та стабільності в регіоні. Реалізація масштабних проектів вимагає формування субрегіональних структур безпеки, що утворили б спільну платформу для співпраці у цій сфері з максимальним урахуванням інтересів усіх держав регіону [65, с.25].

Для країн ГУУАМ багато важить можливість спільно сприяти ухваленню міжнародними організаціями

вигідних для них рішень. Однак констатувати ефективну трансформацію спільних позицій у вагомій зовнішньополітичній результаті поки що передчасно. Реалізація своїх ініціатив у міжнародних фінансових інституціях, ЄС, НАТО стримується відсутністю у країн «п'ятірки» реальних важелів впливу на рішення цих організацій [13].

Головне завдання нинішнього етапу розвитку ГУУАМ — трансформація політичного діалогу у вагомій практичній результаті, насамперед в економічній сфері. Нинішній стан співробітництва країн ГУУАМ в економічній сфері не можна вважати задовільним: для кожної з країн-членів торгівлі зв'язки з іншими членами об'єднання, м'яко кажучи, не пріоритетні. Незначний потенціал зовнішньоекономічних зв'язків ГУУАМ зумовлений низьким рівнем економічного розвитку кожної з країн-учасниць.

Торгові відносини країн ГУУАМ формуються під впливом поточного попиту на ринках країн-партнерів, без утворення стійких галузево-технологічних зв'язків. Значну питому вагу в експортно-імпортних товаропотоках становлять сировина, напівфабрикати та продовольство [12, с. 27].

Взаємний інтерес до співробітництва в технологічноємних галузях стримується значною різницею у рівнях інноваційно-технологічного розвитку країн-учасниць, відсутністю фінансових ресурсів.

Серед позитивних чинників економічного співробітництва в рамках організації слід назвати успадковану від СРСР спеціалізацію країн-учасниць і тенденцію до формування взаємодоповнюваності їх економік за окремими напрямками. До поглиблення економічного співробітництва в рамках ГУУАМ спонукають і зовнішні чинники: неефективність СНД, зокрема багаторічна затримка з реалізацією угоди про

вільну торгівлю; фрагментація економічного простору СНД; обмежений доступ продукції країн ГУУАМ на світові ринки. Поглибленню співробітництва мають сприяти: активізація торгово-економічних зв'язків на основі поетапної лібералізації торгівлі; узгодження концепцій структурного розвитку національних економік; активна зовнішня політика з метою залучення інвестицій, реалізації великих міждержавних коопераційних проєктів, насамперед у сфері енергетики та розвитку міжнародної транспортної інфраструктури [11, с. 230].

В енергетичній сфері базою і рушійною силою розвитку ГУУАМ могла б стати ідея створення Євразійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК), оскільки всі країни-учасниці та інші держави Чорноморсько-Каспійського регіону мають інтереси у сфері видобутку та транспортування нафти до Європи.

Багатостороннє співробітництво у військовій сфері відсутнє серед визначених у Ялтинській хартії напрямів співробітництва країн ГУУАМ з причин внутрішнього та зовнішнього характеру. Контакти цих країн на воєнно-політичному рівні, як і військова та військово-технічна співпраця, виведені за рамки об'єднання.

Проте, незважаючи на досягнуті успіхи, існує чимало факторів внутрішнього і зовнішнього характеру, що стримують розвиток співробітництва.

По-перше, країни-члени ГУУАМ перебувають на складному етапі внутрішніх соціально-політичних трансформацій, які супроводжуються загостренням багатьох проблем, що загрожують внутрішній стабільності. Ризик втрати частини державної території став однією з причин створення альянсу. Залучення такого сильного покровителя, як США, виявилось своєрідним страхуванням від цього ризику. Таким покровителем стали саме США, а не Росія, оскільки Росія перебувала по інший бік барикад.

Всі члени ГУУАМ мали проблеми з сепаратистами, яких безпосередньо чи прямо підтримувала Росія [11, с. 224].

По-друге, значно обмежує економічне співробітництво в рамках ГУУАМ невисокий рівень соціально-економічного розвитку країн-учасниць. За світовими стандартами ГУУАМ — об'єднання бідних країн з невисоким рівнем людського потенціалу, який у сучасній глобальній економіці є вирішальним чинником конкурентоспроможності та динамічного розвитку.

По-третє, протягом останніх років у країнах ГУУАМ простежується незначна, але позитивна динаміка економічного зростання, однак ці процеси стримуються бар'єрами на шляху економічної інтеграції. Нові економічні кордони загалом негативно позначаються на національних економіках, ведуть до появи різноманітних митних і платіжних бар'єрів на шляху традиційних і новосформованих потоків товарів, послуг, капіталу й робочої сили. Ситуацію ускладнює відсутність розвинутих транспортних комунікацій, інших елементів інфраструктури, що створює значні проблеми для повноцінного функціонування ГУУАМ як економічного об'єднання. Розвиток торгівлі країн «п'ятірки» стримується відсутністю дійової платіжно-розрахункової системи з використанням національних валют. Це змушує торгувати у вільно конвертованій валюті, дефіцит якої відчують усі країни Об'єднання [15, с. 97].

Недосконалою є нормативно-правова база торгових відносин країн ГУУАМ, що має під собою економічне підґрунтя. Всі країни-учасниці підписали двосторонні торгово-економічні угоди, а також угоди про захист інвестицій та про вільну торгівлю. Однак це не сприяло переходу економічних відносин на якісно новий рівень, оскільки не всі аспекти взаємної торгівлі узгоджені.

По-четверте, підсумки Ялтинського саміту засвідчили, що зберігаються розбіжності в позиціях країн-учасниць щодо важливих питань діяльності ГУУАМ. Попри неодноразові заяви української та грузинської сторін про необхідність створення в рамках ГУУАМ зони вільної торгівлі, президент Узбекистану напередодні саміту заявив про «передчасність» обговорення цього питання.

По-п'яте. Слабкість організаційного забезпечення багатостороннього співробітництва зумовлюється такими чинниками: а) Ялтинська хартія закладає основи подальшого організаційного становлення ГУУАМ, закріплює консультативний характер відносин, але докладно не регламентує організаційних та контрольних механізмів реалізації ухвалених рішень; б) засідання міністрів закордонних справ (як виконавчий орган) і Комітет національних координаторів (як робочий орган) не мають дійових важелів для ефективної реалізації економічних рішень— для цього потрібна координація зусиль економічних, прикордонних, митних та інших відомств країн-учасниць; в) нинішня організаційна структура ГУУАМ навряд чи зможе ефективно та в повному обсязі забезпечити скоординовану міждержавну підтримку стрижневих транспортно-енергетичних проєктів, реалізація яких — важлива складова співпраці у рамках «п'ятірки».

По-шосте, значний вплив на розвиток ГУУАМ мають зовнішні фактори, оскільки Чорноморсько-Каспійський регіон є перехрестям геополітичних та економічних інтересів впливових держав і міжнародних організацій, зокрема — США, Росії, ЄС.

На сьогоднішній день, на жаль, про позитивні зрушення співпраці в рамках ГУУАМ тяжко говорити. Навпаки – деякі проблеми поглибилися. В рамках

організації не вдалося вирішити жодної проблеми з сепаратистами та повернути раніше втрачені території. З'явилися нові загрози безпеці всередині деяких країн. Так, у Грузії вийшла з-під контролю центральної влади ще одна територія — Ланкійська ущелина. В Молдові посилюються автономістські тенденції в Гагаузії, еліта якої пішла на прямий конфлікт з комуністичною владою Кишинєва. Не зменшилась і енергетична залежність країн від Росії, навпаки, посилюється роль російського капіталу в ГУУАМ. Не стала реальністю зона вільної торгівлі, хоча Україна і має двосторонній режим вільної торгівлі з усіма країнами альянсу. Безумовно, поглиблення співпраці в ГУУАМ не наблизило країни ні технічно, ні ідеологічно до ЄС. Партнерство з країнами ГУУАМ об'єктивно не може бути пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної політики України — у кожній з них занадто багато власних проблем. Таким чином, членство в ГУУАМ поки що не відбивається ні на політиці, ні на економіці країн-учасниць, тому сьогодні ще зарано говорити про будь-які переваги чи недоліки членства в ГУУАМ [16, с.64].

Очевидно, що процес організації становлення альянсу матиме тривалий характер; його форсування — шляхом утворення багатьох міждержавних і наддержавних органів (на зразок СНД і ЄврАзЕС) — навряд чи доцільне. Перспективним для ГУУАМ є використання досвіду не пострадянської адміністративно-бюрократичної інтеграції, а європейської моделі, що передбачає поетапне створення виконавчих інституцій на базі профільних економічних об'єднань, залежно від обсягу завдань, які потрібно вирішувати.

Список використаних джерел

1. Мальський М.З., Теорія міжнародних відносин / М.З. Мальський, М.М. Мацях. - К.: Кобза, 2003.- 528 с.
2. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union // http://www.visegradgroup.eu/main.php?foldeffl_clelist&iid^1
3. [http:// www.visegrad.info](http://www.visegrad.info).
4. Барановский В.Г. Западная Европа: военно-политическая интеграция / В.Г. Барановский. - М., 1988. - 196 с.
5. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС. Можливості для України. Аналітичні оцінки. - Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003.- 136 с.
6. Мокій А.І. Зовнішньоекономічна інтеграція регіонально-галузевих комплексів як напрям системної трансформації системної економіки: Дис... докт. економ, наук: 08.05.01 / Київський національний Університет ім. Т.Шевченка / А.І. Макій. - К., 2000. - 339 арк.
7. <http://www.visegradgroup.eu>.
8. <http://www.visegradfund.org>.
9. Внешняя политика России: от Ельцина к Путину (пер. с нем.). - К.: Оптима, 2002. - 303 с.
10. Ніцький договір та розширення СС. - К.: Логос, 2001. - 196 с.
11. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності. - К., 2004. - 304с.

12. Савчук К.А. Правовой статус организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ / К.А. Савчук, І.Н. Проценко, С.А Мельник. - К., 2006. – 68 с.
13. Ялтинська Хартія ГУАМ // http://www.eurasianhome.org/doc_files/yaltinskaya_hartiva_guam.doc.
14. Статут Організації за демократію та економічний розвиток - ГУУАМ // Офіційний вісник України від 07.04.2008 - 2008 р., № 24, стор. 50, стаття 725; <http://uapravo.net/data/base08/ukr08850.htm>.
15. Долголев В.Б. Экономическая интеграция государств-участников СНГ / В.Б. Долголев. - Минск, 1999.- 116 с.
16. Влияние расширения ЕС и НАТО на Восток на процессы интеграции и дезинтеграции на постсоветском пространстве. Матеріали міжнародного семінару. 28-29 березня 2003 р. - К.: Інститут міжнародних відносин, 2003.-68 с.

***АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ
З КРАЇНАМИ СНД***

***В.РІЗАК
С.МАРТИНЮК
І.СІДУН***

*Віктор РІЗАК,
студент 3 курсу
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»*

ВЕЛИКИЙ ДОГОВІР УКРАЇНИ З РОСІЄЮ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Для України дослідження особливостей Великого договору між Україною та Росією є важливим щодо визначення оптимальних правових форм та механізмів реалізації її зовнішньополітичного вибору. Сучасні правові інструменти регулювання міжнародних відносин, зокрема відносин Україна – Росія, покликані забезпечувати стабільність та ефективність реалізації зовнішньополітичного курсу нашої країни та оптимізацію її становища на міжнародній арені.

Метою статті є аналіз Великого договору України з Росією та виявлення особливостей його реалізації на етапі, який передував анексії Криму та подіям на сході України. Сьогодні між Україною та Росією діють 147 міждержавних та міжурядових договорів та угод. Робота була дійсно безпрецедентною. 31 травня 1997 року у ході державного візиту президента Російської Федерації Б.В. Єльцина до України главами обох країн був підписаний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною [1].

25 грудня 1998 р. Державна Дума Росії проголосувала за Закон «Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною». Наступним етапом ратифікаційного процесу Великого договору в Москві став розгляд цього питання в Раді Федерації.

17 лютого 1999 року закон про ратифікацію був схвалений Радою Федерації, а вже 2 березня глава держави

своїм підписом завершив ратифікацію договору. Одночасно він дав доручення МЗС підготувати ратифікаційну грамоту щодо договору «після ратифікації українською стороною російсько-українських угод з питань Чорноморського флоту». Реакція Верховної Ради України була реалістичною. Незважаючи на певну кількість противників цього процесу, ратифікація угод закінчилась досить швидко і успішно. Таким чином, 1 квітня 1999 року президенти України і Росії обмінялись ратифікаційними грамотами Договору про дружбу, співробітництво і партнерство, і з цього дня він набув чинності.

Головний успіх полягав у тому, що завдяки досягнутим домовленостям була створена міжнародно-правова база для майбутнього російсько-українських відносин – платформа, на якій вони могли розвиватись на користь народів обох держав, заради миру, стабільності і співробітництва в Європі.

«Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» складається із 41 статті. У документі підкреслено, що відносини між нашими дружніми рівноправними і суверенними державами ґрунтуються «на взаємоповазі і довірі, стратегічному партнерстві і співпраці», що розглядається як важливий чинник зміцнення глобальної та регіональної стабільності. Обидві держави, сказано у Договорі, «будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги, суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою, включаючи економічні та інші способи тиску, права народів вільно розпоряджатися своєю долею, невтручання у внутрішні справи, додержання прав людини та основних свобод, співробітництва між державами, сумлінного виконання

взятих міжнародних зобов'язань, а також інших загальноновизнаних норм міжнародного права».

У частині 1 статті 4 [1] зазначено, що держави виходять з того, що «добросусідство і співробітництво між ними є важливими факторами зміцнення стабільності і безпеки в Європі і в усьому світі. Вони здійснюють тісне співробітництво з метою зміцнення міжнародного миру і безпеки. Вони вживають необхідних заходів для того, щоб сприяти процесу загального роззброєння, створенню та зміцненню системи колективної безпеки в Європі, а також посиленню миротворчої ролі ООН і підвищенню ефективності регіональних механізмів безпеки» [2].

Згідно зі ст. 40 [1] Договору, він укладався на десятирічний термін і «його дія буде потім автоматично продовжуватися на наступні десятирічні періоди, якщо жодна з Високих Договірних Сторін не заявить іншій Високій Договірній Стороні про своє бажання припинити його дію шляхом письмового повідомлення не менше ніж за шість місяців до закінчення чергового десятирічного періоду».

Частина 4 статті 12 [1] проголошує: «Високі Договірні Сторони сприятимуть створенню рівних можливостей та умов для вивчення української мови у Російській Федерації та російської мови в Україні, підготовки педагогічних кадрів для викладання цими мовами у навчальних закладах і надаватимуть з цією метою рівноцінну державну підтримку» [3].

Положення інших статей стосуються розвитку відносин країн, зокрема в сфері військового, військово-технічного співробітництва, забезпечення державної безпеки, а також співробітництва з прикордонних питань, митної справи, скорочення збройних сил і озброєнь. Велику увагу приділено забезпеченню захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності

національних меншин, гарантуванню прав осіб, які належать до національних меншин, повністю і ефективно здійснювати свої права людини і основні свободи та користуватися ними без будь-якої дискримінації в умовах повної рівності перед законом.

Також Сторони забезпечують сприятливі економічні, фінансові і правові умови для підприємницької та іншої господарської діяльності підприємств і організацій, свободу транзиту осіб, вантажів і транспортних засобів через свої території відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права. Наразі «95% експорту українського машинобудування призначено для РФ, тому призупинення цього експорту змусить бізнес шукати інші ринки збуту, – зазначив експерт. – ЄС як ринок збуту для українського машинобудування підходить мало» [4].

Країни приділяють особливу увагу розвитку співробітництва в забезпеченні функціонування національних паливно-енергетичних комплексів, транспортних систем і систем зв'язку та інформатики, сприяючи збереженню, раціональному використанню і розвитку комплексів та єдиних систем, що склалися у цих галузях; розвивають співробітництво в галузі соціального захисту, включаючи соціальне забезпечення громадян; співробітничатимуть у вирішенні питань регулювання міграційних процесів, включаючи заходи з попередження і недопущення нелегальної міграції з третіх країн; здійснюють співробітництво в галузі захисту і поліпшення стану навколишнього середовища...

До останніх подій багато суперечок точаться навколо ст. 13 Великого договору [1]. Однією з передумов ефективності міжнародного договору як основного джерела міжнародного права виступає дотримання передбачених ним прав та виконання обов'язків. Особливу увагу привертає належне виконання респондентами своїх обов'язків. Так, підписання Україною Угоди про асоціацію

з Євросоюзом, призвело б до порушення ст. 13 цього базового договору, де зазначено, що наші країни «утримуються від дій, що можуть завдати економічній шкоди одна одній» і «будуть прагнути узгодження своєї фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, інвестиційної, цінової, податкової, торговельно-економічної, а також митної політики», поглиблюючи економічну інтеграцію на основі взаємної вигоди, гармонізації господарського законодавства [5]. Тому радник президента РФ Сергій Глазьев зробив заяву, що, обираючи шлях інтегрування до ЄС, Україна в односторонньому порядку фактично відмовляється від виконання цього пункту і не розглядається як повноцінний партнер. Про стратегічне партнерство при цьому мова взагалі не йде [6].

У разі підписання Україною Угоди про асоціацію втрати від обмежувальних заходів, прийнятих РФ, за мінімальним сценарієм оцінюються в \$ 4,6 млрд експорту до Росії, за очікуваним (виходячи з нинішніх тенденцій) – у \$ 8 млрд. І це, згідно з висновками НАНУ, ліквідує весь позитивний ефект від ЗВТ ЄС, так як падіння ВВП складе в цьому випадку приблизно 1 %. При цьому Україна не зможе відповісти Росії такими ж обмежувальними заходами, тому що умови, на яких ми увійшли до СОТ, гірші за російські. Наприклад, імпортне мито на харчові продукти у Росії – 20,7 %, у нас – 9,7 %. Найбільші втрати від російської блокади в 2014-му році очікуються: у машинобудуванні (\$ 750 млн), харчовій промисловості (\$ 500 млн), металургії (\$ 350 млн) і хімпромі (\$ 400 млн). «\$ 8 млрд втрат – це дуже занижена цифра, – вважають експерти. – Варіант, про який йдеться в записці, – це жорстка блокада. Ми гадаємо, що Росія на таку блокаду не піде, так як вона вдарить також і по її економіці» [7].

Деякі суперечки викликає й ст. 6 Договору, де йдеться про те, що Сторони зобов'язуються утримуватися

«від участі або підтримки будь-яких дій, спрямованих проти другої Високої Договірної Сторони», «не укладати з третіми країнами будь-яких договорів, спрямованих проти другої Сторони», а також не допускати, «щоб її територія була використана на шкоду безпеці другої Сторони».

18 вересня 2008 р. Президент РФ Д. Медведєв, приймаючи в Олександрійському залі Кремля вірчі грамоти у посла України в Росії К. Грищенка, заявив: «Народи Росії і України нерозривно зв'язують по-справжньому братерські відносини і особливі відчуття пошани і взаємної довіри» [8]. Отже, незважаючи на взаємні претензії, Україна та Росія все ж таки продовжили дію Договору.

Україна налаштована будувати відносини з Росією на принципах добросусідства, рівноправ'я, з повагою до незалежності кожного з народів, права суверенної нації формувати свою політику з ключових внутрішніх і зовнішніх питань. 1 жовтня була зроблена правова пролонгація функціонування цього Договору ще на 10 років, таким чином і Україна, і Росія з розумінням підійшли до того, наскільки важливі основоположні принципи цієї Угоди для розвитку у перспективі наших двосторонніх відносин [9].

21 квітня 2010 року президенти України і Росії Віктор Янукович і Дмитро Медведєв підписали міждержавну угоду про продовження до 2042 року, на 25 років, терміну перебування Чорноморського Флоту Росії на території України [10].

У ході шостого засідання українсько-російської міждержавної комісії 17 грудня планувалось підписати 14 документів. Це впливає зі схваленого Кабміном проекту протоколу шостого засідання Українсько-російської міждержавної комісії [11], крім того, відбулася активна підготовка до уточнення деталей співробітництва, свідченням якого була зустріч Бойка і Рогозіна, які обговорили кооперацію України і РФ у промисловості і оборонці: «Сторони обговорили

актуальні питання виробничої кооперації і співробітництва у низці секторальних напрямів, зокрема в суднобудуванні, авіаційній промисловості, космічній галузі, приладо- та машинобудуванні тощо» [12].

Після зустрічі президентів та засідання міждержавної комісії обома державами було досягнуто низку домовленостей. Зокрема Росія і Україна підписали в Кремлі план дій для врегулювання торговельних обмежень на 2013-2014 роки. Урядовці Росії та України підписали також угоду про відновлення серійного виробництва літаків сімейства Ан-124 та інші документи [13].

Крім того, НАК «Нафтогаз України» і російське ВАТ «Газпром» в присутності президентів України підписали доповнення до контракту купівлі-продажу газу від 19 січня 2009 року про постачання газу [14]. Як заявив Президент РФ Володимир Путін, підписаний документ дозволяє «Газпрому» постачати газ в Україну за ціною 268,5 доларів за тис. кубометрів, тоді перед цим вона становила понад 400 дол. США, при цьому коефіцієнт вартості російського газу для України буде переглядатися і затверджуватися щоквартально [15]. З боку України про позитивні результати змін у вартості газу засвідчила заява міністра енергетики та вугільної промисловості Е. Ставицького: «Для економіки і для бюджету України це буде 7 млрд доларів економії» [16].

Між тим, на думку економічного оглядача російської служби Радіо Свобода Івана Трефілова, найважливішим питанням зустрічі в Москві для України було отримання вигідного кредиту: Росія надає Україні 15 мільярдів доларів шляхом купівлі українських цінних паперів [17]. Як повідомив глава міністерства фінансів РФ Антон Силуанов, Росія має намір розмістити 15 млрд дол. з коштів Фонду національного добробуту через викуп українських єврооблігацій [18].

У свою чергу Європейська Комісія позитивно прокоментувала ці домовленості між Україною і Росією, якщо вони взаємовигідні і не суперечать вже парафорованій угоді про асоціацію України та ЄС. Так Штефан Фюле нагадав: «Ми завжди виступали за збереження традиційних торговельних відносин України та Росії. Якщо дискусії з Росією врегульовують українсько-російські торговельні відносини на основі взаємної вигоди, якщо ці угоди відповідають зобов'язанням, взятим на себе українцями, які парафували і схвалили в уряді текст Угоди про асоціацію, – то це можна тільки заохочувати» [19].

Висновки. Дослідивши особливості Великого договору України з Росією, автор дійшов висновку, що Україна була і залишається ареною протистояння західного та східного інтеграційних векторів. «Вестернізація» України в умовах подальших геополітичних зрушень і розвитку трансформаційних процесів на пострадянському та європейському просторах може перетворити її на арену гострого зіткнення інтересів основних сучасних центрів сили – Росії, США, Європейського Союзу і Китаю [20].

Список використаних джерел

1. *Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною від 31 травня 1997 р. / [Електроний ресурс] / Верховна Рада України [сайт] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006.*
2. *Закон України «Про міжнародні договори України» 29 червня від 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 10. – Ст. 137.*
3. *Клюк Б.О.: Газотранспортна система України: надійність і безпека транзиту газу до Європи // <http://www.utg.ua/wp-content/uploads/2010/11/03112010-Ukrtransgas-ukr.pdf>*

4. *Что найдем, что потеряем без евроассоциации // <http://finance.obozrevatel.com/analytics-and-forecasts/18097-что-найдем-что-потеряем-без-евроассотсиатсии.htm>*
5. *Глазьев: Ассоциация Украины с ЕС обнулит договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве с РФ // <http://www.rosbalt.ru/ukraina/2013/09/03/1171437.html>*
6. *Интегрируясь в ЕС, Украина перестанет быть полноценным партнером для России // <http://newsyourtime.net/news/integrirujas-v-es-ukraina-perestanet-byt-polnocennym-partnerom-dlja-rossii/2013-09-03-3463>*
7. *Почему Кабмин «притормозил» движение в ЕС: Документы с цифрами // <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/pochemu-kabmin-pritormozil-dvizhenie-v-es-document-s-ciframi-477454.html>*
8. *Україна хоче отримати від "Газпрому" гарантії завантаження ГТС газом // <http://www.newsru.ua/finance/21aug2010/gaz.html>*
9. *Медведев вважає, що ніщо не завадить братерським відносинам України та Росії // <http://kyiv.comments.ua/country/2008/09/18/143432.html>*
10. *27 квітня Верховна Рада ратифікувала угоду про продовження перебування Чорноморського флоту в Криму ще на 25 років // <http://www.moemisto.com.ua/18651?prn=1>*
11. *На зустрічі Януковича і Путіна 17 грудня будуть підписані 14 документів // <http://www.unn.com.ua/uk/news/1283811-na-zustrichi-yanukovicha-i-putina-17-grudnya-budut-pidpisani-14-dokumentiv>*
12. *Андрей Маклаков: Великий договір між Україною та Росією: від проекту впливу до проекту розвитку // http://dialogs.org.ua/ua/dialog.php?id=89&op_id=1418*

13. Україна і Росія домовилися про зняття торговельних обмежень // http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/12/131217_yanukovych_putin_ko_shtml?postId=118206976.
14. Путин озвучил новую цену на газ для Украины: 268,5 долл. за тыс. кубометров / <http://zn.ua/ECONOMICS/naftogaz-i-gazprom-podpisali-dopolnenie-k-kontraktu-na-postavku-gaza-135249.html>.
15. Коэффициент стоимости российского газа для Украины будет пересматриваться ежеквартально / <http://zn.ua/ECONOMICS/koefficient-stoimosti-rossiyskogo-gaza-dlya-ukrainy-budet-peresmatrivatsya-ezhkvartalno-135264.html>.
16. Завдяки російській газовій знижці Україна зможе економити 7 млрд доларів щорічно / <http://dt.ua/ECONOMICS/zavdyaki-rosiyskiy-gazoviy-znizhci-ukrayina-zmozhe-ekonomiti-7-mlrd-dolariv-schorichno-134145.html>.
17. Кредит Путіна Україні у 15 мільярдів. Погляд збоку // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25204088.html>.
18. В. Янукович домовився з В. Путіним про 15 млрд доларів кредиту / <http://www.unn.com.ua/uk/news/1285408-v-putin-rf-rozmistit-15-mlrd-dol-v-dovgostrovikovih-borgovikh-zobovuzanniyakh-ukrayini>.
19. В ЕС осторожно прокоментували договоренности Януковича-Путіна / <http://news.liga.net/news/politics/946095-v-evrokomissii-privetstvovali-dogovorennosti-yanukovicha-putina.htm>.
20. Бойко і Рогозін обговорили кооперацію України і РФ у промисловості і обороні // <http://dt.ua/ECONOMICS/boyko-i-rogozin-obgovorili-kooperaciyu-ukrayini-i-rf-u-promislovosti-i-oboronci-133141.html>

Сергій МАРТИНЮК
студент 4 курсу
факультету європейського права і правознавства
ДВНЗ «УжНУ»

СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ

Російська агресія в Криму та гра м'язами на українсько-російському кордоні стали основним питанням сьогодення міжнародного порядку денного. Своїми діями Росія намагається не лише змусити світове співтовариство рахуватися з власними геополітичними інтересами та амбіціями, але й силовим шляхом запровадити такий устрій на пострадянському просторі, який відповідає її інтересам, а також вирішити низку власних внутрішніх проблем.

Міжнародне співтовариство демонструє все більш адекватну реакцію на російську агресію; саме позиція світових гравців стала основною протипагою російському тиску. Серйозною ж перешкодою на шляху врегулювання ситуації є слабка інституційна спроможність органів державної влади в Україні та нового політичного керівництва держави.

Росія, наполягаючи на «легітимності В. Януковича», використала його як інструмент для досягнення своїх цілей щодо Криму, порушивши при цьому низку міжнародних договорів, зокрема:

- Статут ООН;
- Декларацію про принципи міжнародного права 1970 року;
- Гельсінський заключний акт НБСЄ 1975 року;

- Договір про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною 1997 року;
- Угоду між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 8 серпня 1997 року (дію якої було подовжено у квітні 2010 р.).

Зокрема порушено пункт 1 статті 6 Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту, де зазначається, що військові формування ЧФ РФ «здійснюють свою діяльність в місцях дислокації відповідно до законодавства Російської Федерації, поважають суверенітет України, додержуються її законодавства та не допускають втручання у внутрішні справи України». Порушено також пункт 2 статті 8, згідно з яким військові формування ЧФ РФ «проводять навчання й інші заходи бойової та оперативної підготовки в межах навчальних центрів, полігонів, позиційних районів і районів розосередження, стрільбищ та, крім заборонених зон, у відведених зонах повітряного простору за погодженням з компетентними органами України».

Крім того, відмова Російської Федерації від попередніх консультацій з Україною та державами-гарантами її безпеки та територіальної цілісності (Великою Британією, США та Францією) є показовим нехтуванням міжнародно-правовими зобов'язаннями, закріпленими у Будапештському меморандумі 1994 року.

Такі дії Російської Федерації викликали достатньо оперативну реакцію світової спільноти:

- Президент США Б.Обама 28 лютого 2014 року охарактеризував ситуацію навколо Криму як порушення міжнародних зобов'язань Росії поважати незалежність, суверенітет та кордони України.

- Рада Безпеки ООН провела три засідання, присвячені Україні. Представники США, Великої Британії та Франції підтримали Україну і висловили занепокоєння щодо ситуації. Росія ж використала засідання для поширення власної пропаганди та інтерпретації подій в Україні.

- 02 березня 2014 року відбулося позачергове засідання Ради НАТО, де було визнано, що Росія порушує принципи Статуту ООН, та пролунав заклик зупинити військові дії і агресію.

- Рада міністрів закордонних справ ЄС за результатами екстреного засідання 03 березня 2014 року засудила агресію Росії щодо України та закликала Кремль повернути війська на місце їх базування.

- 03 березня 2014 року країни «Великої Сімки» (США, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Канада та Японія) заморозили підготовку до саміту «Великої Вісімки», запланованого на червень 2014 р. у Сочі. Відповідно до заяви «Великої Сімки», ці країни вважають дії Росії очевидним порушенням суверенітету України, несумісним із діяльністю «Великої Вісімки», до складу якої Росія увійшла у 1997 р.

02 березня 2014 року відбулася телефонна розмова між А.Меркель та В.Путіним, під час якої було погоджено створити групу під егідою ОБСЄ з розслідування ситуації в Криму. 03 березня 2014 року в Україну прибула місія ОБСЄ для здійснення поїздки до Криму. 4-5 березня в Україні перебувала делегація ООН на чолі із заступником Генерального секретаря. Крім того 04 березня 2014 року відбувся візит в Україну держсекретаря США Дж.Керрі.

Таким чином, розв'язання конфлікту навколо Криму та російської агресії переведено на рівень світових геополітичних гравців. Станом на 04 березня 2014 року Україна фактично не змогла стати стороною переговорного

процесу з РФ, її суб'єктність у міжнародному переговорному процесі залишається під питанням, а вплив на нього – слабким.

З геополітичної точки зору кримська авантюра є частиною зовнішньополітичної стратегії Росії та засобом укріплення її геополітичних позицій, передусім у регіоні, який вона вважає своєю зоною впливу.

За рахунок проведення операції в Криму Росія намагається долучити Кримський півострів до так званого «малого поясу безпеки» геополітичних кордонів, до якого вже належать Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Придністров'я, а також Калінінград, і наростити військово-морську присутність в акваторії Чорного моря, що розглядається нею як складова частина системи національної безпеки та фактор регіональної стабільності у протистоянні з НАТО.

Крім того, Росія намагається вирішити такі економічні завдання:

- забезпечення енергетичної безпеки шляхом здешевлення

- будівництва Південного потоку на континентальному шельфі Чорного моря замість глибоководного будівництва в нейтральних водах;

- «газова прив'язка» Криму до Росії, який зараз інфраструктурно і ресурсно повністю залежить від України;

- нейтралізувати або взяти під російський контроль перспективні проекти розвідування і видобутку газу в Чорному морі, які ініціювала Україна із залученням провідних європейських і американських компаній та витіснити з північного сектора Чорного моря ці компанії;

- позбавити «Україну без Криму» основного простору виключної економічної зони в Чорному морі тощо.

Попри викладені вище раціональні аргументи щодо пояснення дій РФ, у цілому позиція Російської Федерації щодо Криму, як і щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, виглядають ірраціональними, виходячи із традиційного сприйняття інтересів держав у міжнародних відносинах, зокрема інтересів Росії щодо України. Як тиск, так і фактична війна РФ щодо України несуть російським інтересам значно більшу загрозу, ніж можливі переваги.

Тому для пояснення логіки дій РФ експерти розглядають кілька конспірологічних теорій.

1. Російська гра на підняття ставок. Кримська авантюра пояснюється тим, що російська сторона вирішила скористатися вразливістю новопризначеного українського уряду, яка пов'язана із перехідним періодом та його слабкою інституційною спроможністю, щоб підняти ставки на переговорах щодо постмайданних українсько-російських відносин. Такий крок, на думку Росії, дозволить попередити спроби нових українських високопосадовців ставити питання про денонсацію Харківських угод та вимоги щодо виведення Чорноморського флоту РФ з території України, а також підняття інших чутливих для Москви питань. Згідно із цим сценарієм, після демонстрації Росією сили, яка не повинна перейти у силове протистояння, сторони мають сісти за стіл переговорів, де російська сторона наполягатиме на прийнятті її умов врегулювання ситуації. Росії потрібен лояльний український Уряд, який не вступатиме в НАТО і враховуватиме російські економічні та військово-політичні інтереси.

2. Російська відповідь США. Росія розглядає український Майдан виключно як спецоперацію США, перший етап з розгортання «демократизації» пострадянського простору за сценарієм «арабської весни». Прихильники цієї теорії вважають, що саме загрозу нової

кольорової революції російське керівництво використовувало протягом останніх двох років у роботі з українським керівництвом для переконання у необхідності відмови від євроінтеграції та «спільної відповіді американським імперіалістам». Українські події листопада 2013 року – лютого 2014 року Кремль вважає саме частиною цього плану, спрямованого не лише і не стільки проти колишнього українського керівництва, скільки проти РФ як такі, що можуть стати прикладом для розхитування путінського режиму всередині Росії.

3. Олігархічна теорія. Прихильники цієї конспірологічної теорії вважають, що В.Янукович перестав влаштовувати В.Путіна як провідник російських інтересів в Україні, а тому останнім була зроблена ставка на повернення чи введення у велику українську політику окремих осіб, у яких зацікавлений російський президент. У цьому зв'язку усунення В.Януковича з політичної арени після подій на Майдані розглядається як частина цієї кампанії. Для відновлення керуваності процесу та приведення необхідних гравців до влади чи впливу на ситуацію і був використаний сценарій агресії та захоплення Кримського півострова. З такої диспозиції Москва піде на поступки чи переговори лише тоді, коли їй буде запропонований необхідний переговорник, якому В.Путін і «подарує перемогу» – врегулювання конфлікту.

4. Економічна теорія. За цією теорією керівництво РФ усвідомлює послаблення своїх позицій у світі, враховуючи стабілізацію та вихід з кризи ЄС, початок економічного росту в США, збереження значного економічного зростання на Сході, а також прогрес у врегулюванні іранської проблеми, що може понизити ціни на нафту і, відповідно, мати негативний вплив на надходження до російського бюджету. Вважається, що уже до кінця 2014 року в російській економічно-фінансовій системі розпочнуться незворотні явища, обсяг дефіциту в

бюджеті нагадуватиме ситуацію в Україні зразка 2013 року. Тому для відвернення уваги від власних економічних проблем та дестабілізації світової економічної системи російське керівництво вирішило влаштувати кримську авантюру.

5. Психологічна теорія. Окремі експерти вважають дії російського керівництва та частини російської еліти щирими, такими, що відображають їх психологічні та моральні травми з часу розпаду СРСР.

Жодна з цих теорій не є досконалою. Ми не знаємо до кінця логіки і мотивації російських керівників. Цілком можливо, що їх дії зумовлені поєднанням низки факторів та складових, частина яких згадана вище.

Неможливим зараз також видається визначити, чи здійснить В.Путін перехід до «материкової» фази конфлікту, як і до якої лінії буде готова піти російська влада у випадку початку сухопутної фази агресії. Кожен з можливих варіантів (1. Крим; 2. Дві чи три східних області; 3. 6-7 областей російськомовного південно-східного поясу; 4. Лінія по Збручу, тобто вся територія України окрім Західної України) залежатиме від усього масиву факторів, але насамперед:

- 1) здатності України чинити збройний опір, рівня боєготовності Збройних Сил, рівня захисту кордонів, мобілізації військових та цивільних ресурсів;
- 2) рівня контролю Києва над регіонами, підтримки місцевим населенням київської влади та ставлення до окупантів;
- 3) рівня міжнародної підтримки Києва та тиску на Москву;
- 4) внутрішньої політичної та економічної ситуації в РФ.

Українсько-російський конфлікт негативно впливає на економічні показники обох країн. Так, російський рубль впав до історично низького рівня на біржових торгах, а індекс російської біржі РТС вже нижче психологічної відмітки у 1200 пунктів. У перші хвилини торгів 03 березня 2014 року на Московській біржі долар виріс на 86 копійок до 36,75 рубля. Євро виріс на 1,24 рубля до 50,82 рубля за євро. Локальний максимум у перші хвилини торгів склав 51,2 рубля.

Вартість бівалютного кошика, з якого розраховується євро та долар, вийшла за верхню межу «коридору», який встановлює Центробанк (ЦБ) Росії. Для порятунку рубля ЦБ Росії ухвалив рішення тимчасово підвищити ключову ставку з 5,5% до 7%. Після цього обвал російської валюти призупинився.

Виконання зобов'язань між Україною і Росією за домовленостями від 17 грудня 2013 року заморожено, як заявив представник Уряду України при Євразійській економічній комісії В.Сулов. Міністр фінансів РФ А.Сілуанов ще 23.02.2014 заявив, що Росія буде чекати стабілізації ситуації в Україні та формування нового уряду для продовження купівлі Росією українських державних облігацій.

З українського боку, міністр фінансів О.Шлапак зазначив, що країна продовжить вести переговори з Росією з приводу продовження кредитної лінії цього тижня. Думки експертів розходяться, дехто вважає, що у ситуації, яка склалася, необхідно вести переговори лише з західними партнерами, інші ж кажуть, що абсолютно все одно, хто зараз кредитуватиме Україну, адже ситуація з наповненням бюджету катастрофічна.

На думку експертів, у ситуації, що склалася, товарообіг з Росією, може впасти ще на 20 %, якщо не на третину.

Протягом останніх місяців Росія веде масштабну інформаційну кампанію у світовому інформаційному просторі, спрямовану на дискредитацію Майдану в очах Заходу та у східних регіонах України. Останнім часом у західних ЗМІ з'явилася низка публікацій, які зміщують акценти в оцінці подій в Україні.

Особлива увага приділяється змальовуванню майданівців як екстремістів. Зокрема, значні зусилля спрямовані на дискредитацію лідера Правого сектора Д.Яроша: одним з елементів дискредитації є відкриття кримінальної справи в РФ проти Д.Яроша за «публічні заклики до здійснення терористичної та екстремістської діяльності, здійснені з використанням засобів масової інформації». Ця кампанія особливо посилилася після самоусунення В.Януковича від виконання обов'язків Президента.

Ще одним елементом кампанії є маніпулювання Росією питаннями мови та прав національних меншин, зокрема росіян у Криму. Наприклад, у країнах Західної Європи завдяки такій риториці РФ побутує думка, що скасований Закон про засади державної мовної політики (в редакції В.Колесніченка) був збалансованим та відповідав європейським стандартам. Таким чином РФ поширює думку про те, що Майдан став революцією українських націоналістів, спрямованою проти прав національних меншин.

Виходячи з цього, події у Криму в інформаційному просторі скоріше виглядали як демонстрація сили, аніж військова операція. Інформаційні повідомлення російських медіа про взяття військових об'єктів російськими військовими та паніку російськомовного населення в Східній Україні у низці випадків не відповідали дійсності. У цьому зв'язку прес-конференція В.Януковича, проведена 28 лютого 2014 року в Ростові-на-Дону, розглядається як частина інформаційної кампанії, в якій четвертий

Президент України був необхідним для Росії інструментом впливу.

Можемо припустити, що метою такої інформаційної кампанії є з'ясування реакції населення України на кроки Кремля, щоб визначити рівень, до якого Москва може підняти ставки на переговорах або ж можливі масштаби військової інтервенції у разі її проведення.

Наразі В. Путін залишає за собою у ситуації, що склалася в Криму, поле для маневру. Про це може свідчити заява члена Ради з прав людини при Президенті Росії, експерта Московської Гельсінської групи А. Юрова про те, що Постанова Ради Федерації, яка дозволяє президенту РФ використовувати війська на території України, приймалася на підставі непідтвердженої інформації про жертви серед громадян Росії в Криму. Крім того, В. Путін обрав відсторонену від особи В. Януковича позицію, про що свідчила тривала відсутність офіційної оцінки ситуації.

У свою чергу Майдан з початку грудня 2013 року програвав Росії інформаційну війну на Заході, причому тривалий час російські позиції підсилювалися українською офіційною дипломатією.

Водночас дії, до яких із певним запізненням вдалася українська влада (зокрема прийняття рішення РНБОУ щодо забезпечення безпеки й територіальної цілісності України від 02 березня 2014 року, прийняття Верховною Радою Постанови «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів держав-гарантів безпеки України та міжнародних організацій» від 02.03.2014) сприяли посиленню позицій України на майбутніх переговорах із Росією.

Наразі Росія, здійснюючи військову агресію в Криму, робить кроки щодо «примусу до переговорів» України з боку світової спільноти і головних геополітичних гравців. Москва чітко просигналізувала міжнародній спільноті, що не дозволить визначати правила гри на пострадянському просторі

без урахування її інтересів. РФ залишає відкритим вікно для переговорів, однак чітко визначила саме США та Захід у цілому як сторону переговорів, а не український Уряд.

Відновлення прямого діалогу Київ–Москва є зараз основним завданням для української дипломатії та чи не єдиним засобом запобігання остаточній втраті міжнародної правосуб'єктності. З огляду на це, посилення власних переговорних позицій та визначення адекватного переговорника з українського боку є зараз одним з ключових завдань України. У жодному випадку такими переговорниками не можуть бути дискредитовані особи, які мають політичний чи меркантильний інтерес щодо використання конфлікту у власних цілях.

Росія гратиме на підвищення ставок у переговорах як із Заходом щодо розподілу сфери впливу, так і з українським Урядом щодо врахування інтересів Кремля у його майбутній політиці. Москва робитиме кроки в наступ до того часу, поки Київ дозволить їй це робити недостатнім контролем над східними областями країни та інституційною слабкістю. Лише власними діями Київ визначає межу, до якої Москва може дійти, вирішуючи свої геополітичні, енергетичні та економічні інтереси в регіоні.

Забезпечення сильної національної переговорної позиції є ключовим завданням для України. Ця позиція має ґрунтуватися на найвищому рівні боєздатності армії, мобілізації та інвентаризації сил, контролі над усіма областями країни, «консенсусі еліт» щодо основних питань функціонування країни до врегулювання з ситуації. Україна має запропонувати широкомасштабний документ по врегулювання конфлікту, який може стати основою довготривалого європейського устрою.

Російська диверсійна діяльність в Україні (також відома як «Російська весна») — комплекс дій, спланованих, організованих та втілених російськими спецслужбами в

Україні, за допомогою місцевих російських агентів впливу, проросійських сепаратистів та кадрових диверсантів російських військ і співробітників ФСБ, починаючи з кінця лютого 2014 року, метою яких є дестабілізація політичної ситуації в Україні після євроволуції, провокування міжетнічних, міжрегіональних конфліктів та посилення сепаратистських рухів в східних регіонах держави. Ці диверсійні дії є складовою більш широкої, на геополітичному рівні, атаки на українську державність, частинами якої є інформаційна війна проти України та пряма військова агресія — окупація Росією АРК. Після окупації Автономії російськими військами, в кінці лютого — на початку березня 2014, східними та південними обласними центрами одночасно прокотилася хвиля сепаратистських мітингів та захоплень облдержадміністрацій під російськими та радянськими прапорами, гаслами яких була федералізація України та вимоги «захисту від бандерівців».

1 березня росіянами та місцевими проросійськими активістами було захоплено Донецьку облдержадміністрацію, яку вже покинули чиновники. Як зазначила прес-служба Донецької ОДА, більшість мітингарів — не жителі Донецька, а приїжджі з Росії. Вони скандували «Донецьк — російське місто» і плутали прізвище донецького губернатора, вимагаючи його відставки. Міська рада Донецька на екстреному засіданні поставила під сумнів легітимність центральної влади, вирішила утворити місцеву муніципальну міліцію та створити з Луганською облдержадміністрацією стабілізаційний фонд Донбасу.

1 березня в Харкові півтори сотні людей із георгіївськими стрічками — учасники 30-тисячного мітингу примирення, ініційованого владою міста біля пам'ятника Леніну, штурмом узяли будівлю Харківської ОДА, де шість діб перебували кілька сотень активістів євромайдану, «Правого сектору», «УДАРу», «Свободи», «Батьківщини».

В ході штурму постраждало 106 осіб, сімом немає і 18-ти років, 80 осіб доставлено в лікарні, десятох госпіталізовано. Як заявив харківський правозахисник Євген Захаров, учасники штурму, озброєні холодною зброєю, жорстоко били активістів, знущались з них. За його словами, штурм будівлі ХОДА став свідченням грубого порушення прав людини. Пізніше було з'ясовано, що чоловік, який встановлював російський прапор на ХОДА – житель Москви [1]. Як зазначив народний депутат Віталій Данилов, напередодні в Харків приїхали більше двох тисяч росіян на автобусах з Белгородської області, «саме вони почали бити прихильників Євромайдану і влаштовувати безлад. До їх прибуття мітинг в Харкові був виключно мирним». Данилов зазначив, що росіяни не вживали жодних політичних гасел, що їх завданням було лише спровокувати зіткнення. Відразу після вчинення провокації росіяни поїхали назад.

Схожі мітинги 1 березня відбувалися також в обласних центрах півдня України.

Іноземні шпигуни і диверсанти заповнили територію України в 2014 році: за повідомленням прес-центру СБУ, лише за березень 2014 було затримано таку кількість диверсійних груп, як за всі часи незалежності України. Вони прибувають до України для збору інформації про пересування військових частин, їхнє розташування, отримання інформації з грифом «Таємно», дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі, а також для вербування українських громадян та передачі їм грошей, вибухівки, зброї [3];[4].

14 березня 2014 прикордонники при виїзді з Криму затримали озброєного росіянина — співробітника військової розвідки РФ, який виконував шпигунсько-диверсійні завдання, мав при собі кілька посвідчень на

різні прізвища, автомат АК-74 та 180 набоїв до нього, пістолет Макарова та 24 набої до нього та бронезилет.

30 березня 2014 СБУ затримала капітана КДБ Придністров'я С.Кузьмука, який зустрічався з агентом—громадянином України – і намагався налагодити канал незаконного постачання зброї та боєприпасів з території Придністров'я в Україну з метою дестабілізації суспільно-політичної ситуації та зриву виборів Президента України. Крім того, офіцер КДБ збирав розвіддані стосовно військових частин Збройних Сил України, їх кількості, передислокації та стану боєготовності.

3 квітня Служба безпеки України затримала на території Львівської області двох громадян Росії 1987 р.н. і 1986 р.н., які мали намір захопити у заручники кількох громадян України, один з яких є кандидатом у президенти України [5];[6].

5 квітня 2014 СБУ спільно з прикордонниками у пункті пропуску «Красна Талівка» (Луганська область) затримали громадянина РФ Банних Романа Сергійовича (зарєстрований за адресою: військова частина 13204, яка входить до складу Головного розвідувального управління Генштабу Збройних сил Російської Федерації), який вдруге намагався перетнути державний кордон України для безпосередньої організації та координації сепаратистських акцій у Луганську. Встановлено, що він безпосередньо організовував і координував з території РФ роботу диверсійної групи, яка діяла в Україні. Ще на початку березня чотирьох членів однієї такої групи, яка виконувала спеціальне завдання з організації негласної антидержавної кампанії в Донецькій області: громадянина РФ В. Негрієнка, громадян України М. Чумаченка, В. Іванова і О. Головіна — СБУ затримала в Донецьку за організацію масових заходів з метою повалення конституційного ладу, поширення антидержавних настроїв серед населення,

провокування до радикальних дій, захоплення державних будівель. Під час затримання 10 березня Негрієнко мав при собі вибухову речовину з електродетонаторами й елементами ураження.

8 квітня СБУ затримала 22-річну громадянку Росії Марію Коледу, яка виконувала завдання спецслужб РФ щодо дестабілізації ситуації у південних областях України. Протягом 5-6 квітня вона провела низку зустрічей із лідерами та активістами проросійських рухів у Херсоні та в районах області. 7 квітня Коледа брала безпосередню участь у сутичках під Миколаївською ОДА, під час яких застосовувала вогнепальну зброю. За її ж словами, вона поранила трьох осіб. Під час затримання у росіянки вилучено травматичний пістолет, переобладнаний під стрільбу бойовими патронами та методичні рекомендації для підготовки диверсійних груп.

10 квітня в Чернігівській області співробітники СБУ та Державної прикордонної служби затримали громадянина Російської Федерації, який намагався потягом Полоцьк – Сімферополь в'їхати на територію України та АР Крим. Під час особистого догляду у нього виявили: 5 мобільних телефонів, 23 сім-карти, 17 сигнальних ракет та 5 пристроїв для здійснення пуску цих ракет, два військових квитки Збройних Сил РФ, три фотоапарати, 11 карт пам'яті для цифрового фотоапарату та таблицю позивних радіозв'язку. У блокноті затриманого знайшли номер мобільного телефону офіційної особи ФСБ РФ, безпосереднього координатора диверсанта.

Наступного дня військові ЗСУ в Чернігівській області затримали диверсанта Сергія Ю. (1976 р.н), який знімав на телефон дислокацію зенітно-ракетної частини. Під час перегляду його мобільного телефону, виявлені також супутникові зображення місцевості та інструкція з виготовлення вибухівки. Затриманого передано

співробітникам СБУ. Інформацію про підозрілого чоловіка військовикам анонімно повідомили телефоном.

14 квітня в інтерв'ю секретар РНБО Андрій Парубій заявив, що українські спецслужби затримали на території країни співробітників російського ГРУ, причетних до розпалювання протистояння на сході, а українська розвідка має досить доказів причетності російських спецслужб до заворушень у східних областях.

Перехоплені СБУ телефонні розмови сепаратистів у Слав'янську із їхнім російським керівництвом також свідчать про те, що у східній частині України відбувається широкомасштабна військова агресія Російської Федерації, яка здійснюється силами розвідувально-диверсійних груп ГРУ генштабу Збройних Сил РФ.

16 квітня 2014 року на закритому засіданні Верховної Ради України глава СБУ повідомив, що українським спецслужбам вдалося заарештувати 23 кадрових офіцерів Головного розвідувального управління Росії. Агентурна мережа на території України, за словами глави СБУ, створювалася протягом 2-3 років.

21 квітня 2014 СБУ повідомила, що викрила і припинила розвідувально-підривну акцію спецслужб Російської Федерації, спрямовану на підрив міжнародного іміджу нашої держави. У 2012 році полковник ФСБ РФ О.О. Чепік завербував громадянина України, а в січнілютому 2014 року Чепік поставив завербованому завдання встановити контакт з активістами і керівництвом УНА-УНСО та здійснити під контролем ФСБ контрабандне постачання стрілецької зброї до Російської Федерації з подальшою метою, після ліквідації "покупців" зброї, на міжнародному рівні висунути на адресу України звинувачення в організації постачання зброї терористичним організаціям в Росії.

Із повідомлень СБУ ми дізнались також, що завербовані російською розвідкою громадяни України проходили раніше вишкіл у військовому таборі на базі навчального центру морської піхоти під Феодосією. Громадяни України, які вступали до незаконних озброєних формувань, отримували по 100 гривень на добу, а ті, хто мав військову підготовку – у декілька разів більше.

Список використаних джерел

1. *Андреев О.Р. История Крыма / О.Р. Андреев. – М.,: 1997. – 355 с.*
2. *Зінченко Ю. Кримські татари. Історичний нарис / Ю. Зінченко. – К., 1998. – С.85.*
3. *Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко. – Харків: 2005. – 286 с. 5.*
4. *Кульчицький С. Україна і Росія: переваги і небезпеки “особливості відносин” / С. Кульчицький // Роздуми історика. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 112 с*
5. *Ляпін Д. В. Членство України у СОТ: нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій / Школа професійної освіти для бізнес-асоціацій. Модуль G: бізнес-асоціації та СОТ / [В. М. Мовчан, Н. Микольська та ін.] ; за заг. ред. Д. В. Ляпіна. – К. : Ін-т власності і свободи; LAT&K, 2010. – 104 с.*
6. *№2, 2010 НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА ЦЕНТР РАЗУМКОВА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal*

*Іван СІДУН,
студент 4 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

СТАНОВЛЕННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Пострадянський простір традиційно розглядається Москвою як платформа для підвищення свого міжнародного впливу. Прагнення Росії зберегти власне домінування в регіоні СНД залишається незмінною складовою її зовнішньої політики, починаючи з середини 1990-х рр., коли розрахунок російських лібералів на чолі з А. Козирєвим на швидке приєднання Росії як держави-нації до родини західних демократій не дав очікуваних результатів і зазнав жорсткої критики всередині країни [1, с. 184].

Вже у 1995 р. був ухвалений «Стратегічний курс РФ із державами-учасницями СНД» – один із перших документів, в якому йшлося про відновлення впливу Росії на пострадянському просторі. Пізніше цей підхід знайшов відображення у низці концепцій зовнішньої політики РФ та інших документах доктринального характеру.

Відповідним чином різний рівень інтенсивності реінтеграційних зусиль Москви у різні періоди мав виключно ситуативний характер, обумовлений її внутрішньополітичною слабкістю у 1990-х рр. або ж тимчасовим зближенням із Заходом у 2001–2003 рр. (період між терактами 11 вересня і початком іракської кампанії). Саме тому зниження глобального впливу США та стратегічне послаблення ЄС на тлі посилення самої Росії підштовхнули Москву до більш активних дій щодо реорганізації пострадянського простору та

відновлення свого домінування у цьому регіоні. Найбільш показово такий підхід проявився в активному недопущенні розширення НАТО на Схід, щорічних газових війнах з Україною у 2006–2009 рр. і російсько-грузинській п'ятиденній війні у серпні 2008 р. [2, с. 262].

Війна на Південному Кавказі, безперечно, мала найбільш потужний демонстраційний ефект, виявивши не лише вакуум регіональної безпеки, а й ситуативну неспроможність Заходу дати відсіч Росії у її геополітичних претензіях на пострадянському просторі. Проте слід підкреслити, що слабкість реакції Заходу на російсько-грузинський конфлікт була обумовлена не стільки системними, скільки ситуативними чинниками, адже під загрозу не були поставлені життєві інтереси ані США, ані ЄС. Отже, перемога Росії на Південному Кавказі скоріше вказує на неготовність Заходу йти на значні політичні та економічні втрати задля відстоювання своїх інтересів у цьому регіоні (аніж його військово-політичну неспроможність), попри всю гостроту подальшої риторики на адресу Росії [3, с. 54].

Після проголошення незалежності України та визнання її державності в українському соціумі відбулись кардинальні зрушення в парадигмі суспільного розвитку. Замість ідеологічних та політичних цінностей тоталітаризму домінантні позиції тепер займає пріоритет прав людини і громадянина. На відміну від Російської Федерації, яка стала політичним і майновим правонаступником Радянського Союзу зі сформованою на великодержавних традиціях політичною, науковою та діловою елітою, в Україні процес становлення нової держави збігся з процесами формування сучасної української нації й переходу від державної моделі економіки до ринкових відносин.

Україну після розпаду СРСР було визнано світовим співтовариством новою державою, утворення якої було пов'язане з визнанням у суспільстві критерію рівності громадянських прав усіх мешканців її території. Обставини утвердження нової держави виявилися надзвичайно складними внаслідок відсутності значного запасу цінних металів та іноземної валюти, покладів нафти й газу, вичерпності власних корисних копалин [4, с. 14].

Після розпаду СРСР на новому пострадянському геополітичному просторі у відносинах між Україною і Росією спостерігалась напруженість, яка в сучасній політологічній літературі отримала назву “залишкова ідеологізація”. Суть цього явища полягала в тому, що серед населення України домінували настрої національного романтизму, а в Росії домінують залишки уявлення про Україну як про «залежну територію» [5, с. 184].

Внаслідок цього встановлення справді рівноправних відносин між країнами ускладнювали дві обставини: а) сприйняття Росією частиною населення й еліти України як потенційно загрозливої для української державності політико-державної системи; б) невизнання України частиною населення й еліти Росії як суб'єкта державності, суспільна структура якого формується і розвивається на основі власних психологічних та ідеологічних засад.

Курс на рівноправне співробітництво з РФ був сприятливою передумовою для утвердження України як європейської держави, що виявляла позицію щодо побудови нових систем політичної, гуманітарної та інформаційної безпеки на взаємовигідній партнерській основі. Зокрема, відмова від утримання ядерної зброї і приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї стали оптимальними передумовами для багатовекторного співробітництва України з європейськими інтеграційними структурами, Російською

Федерацією, Сполученими Штатами Америки, військово-політичним блоком НАТО [6].

Українські вчені, які займаються дослідженням аспектів модернізації, зокрема геополітичних, у структурі політичної науки стосовно України та інших пострадянських держав виділяють їхні сутнісні характеристики у змісті понять “модернізація в державі” і “модернізуюча країна” [7, с. 115].

В таких умовах відсутність національної еліти, а також комплекс відносин, пов’язаний із політико-дипломатичною та соціокультурною позицією Російської Федерації як правонаступника СРСР, були чинниками, які породжували процеси внутрішнього суспільного протистояння в Україні, зокрема активізацію серед регіональних груп населення проросійських чи європоцентричних орієнтацій і поглядів. Ці процеси певною мірою впливали на встановлення на міждержавному рівні відносин між Україною і Росією в напрямі поширення та утвердження в євразійському регіоні норм і принципів міжєвропейських відносин [8, с. 14].

Тому однією із суттєвих особливостей становлення української держави наприкінці минулого століття було геоцентричне положення України на території між Російською Федерацією і Європейським Союзом. Стан такого положення визначається специфічним геополітичним поняттям “лімітроф”, сутність якого характеризують дві головні ознаки: прикордонна територія між цивілізаційними просторами; держава, яка знаходиться на території між іншими державами чи міждержавними об’єднаннями.

Таким чином, за більш ніж двадцять років свого розвитку українсько-російські відносини були відзначені певними позитивними досягненнями, але

разом з тим виявили низку суперечностей, які було важко подолати з огляду на їх історичну обумовленість та різницю у геополітичних орієнтаціях обох країн.

Не останню роль у цьому процесі зіграло тривале перебування українського і російського народів в межах однієї держави, що й обумовило певну спільність історичної долі обох народів. Але разом з тим, розвиток процесів усвідомлення власної національної ідентичності врешті решт призвів до формування на уламках російсько-радянської імперії цих двох незалежних державних утворень, кожна зі своїм розумінням власного геополітичного статусу, історичного минулого та перспектив майбутнього [9]. Основи сучасного співробітництва двох суверенних країн – України та Російської Федерації – були закладені ще за часів СРСР у листопаді 1990 року підписанням Договору, за яким Україна і Росія, на той час ще союзні республіки, зобов'язались утриматись від дій, які могли б нанести шкоду державному суверенітету іншої сторони. Після подій 1991 р., з проголошенням незалежності України та розпадом СРСР постало питання про встановлення нового формату відносин між двома державами на основі міжнародного права. Після підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Російською Федерацією 14 лютого 1992 року важливою подією міждержавного діалогу стало укладення 23 червня 1992 року в Дагомисі Угоди між РФ та Україною про розвиток міждержавних відносин, які визначені сторонами як дружні, рівноправні, партнерські, основані на загально визнаних нормах міжнародного права. Ці принципи були покладені в основу міжурядової угоди про взаємне заснування торговельних представництв

(Москва, 22 жовтня 1992 р.) та Договору про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р., у яких сторони визначали певні правила поведінки у торговельно-економічних відносинах [10].

У період становлення міждержавних відносин ще цілком превалює динаміка пострадянського розпаду. Вони розвиваються на тлі однотипних кризових процесів та внутрішніх проблем, вирішення яких кожного разу накладає відбиток на характер стосунків. Формування державних інститутів обох країн відбувається разом з глибокою трансформацією політичних і економічних відносин, осмисленням нової історичної ситуації, формуванням національної ідентичності. Складність процесів державотворення відбивається й на розбудові українсько-російських взаємин, що вимагає часу, витримки, готовності до компромісу, послідовності й відповідальності [11, с. 12]. Розвиток подій в Росії в цей період був однотипним з Україною. Разом з тим Росія, забезпечена власними енергоресурсами, могла відчувати себе більш спокійно в економічному відношенні та досить активно проводити свою зовнішню політику, тоді як Україна, залежна від російських енергоносіїв та економічних зв'язків, мала більше рахуватися з російськими геополітичними амбіціями. У питаннях внутрішньополітичного розвитку процеси в Росії проходили з деяким випередженням аналогічних процесів в Україні, хоча й у більш конфліктному руслі. В процесах інтеграції у світову економічну і політичну системи обидві держави іноді розглядають один одного як конкуренти. В цілому конфліктна проблематика сфокусована на поділі радянської спадщини (ядерна зброя, Чорноморський флот, питання Криму і м. Севастополь, борги СРСР тощо) [12, с. 70].

Варто наголосити, що між Україною і Росією є суттєві відмінності з точки зору стану й характеру елітних груп, політичних, бізнесових, культурних. Росія фактично успадкувала еліту СРСР, яка має значну історію становлення і багатий досвід функціонування на загальнодержавному рівні, більш-менш вплетена у світову політичну еліту, чого ще досить гостро не вистачає еліті українській. У стосунках з політичними колами України, як і інших нових незалежних держав, значна частина російської еліти не відійшла від позицій зверхності та відчуття переваги. Звичайний стереотип, коли все українське зображується у вигляді другорядної меншовартісної культури, тоді як російська є такою, що має світове значення [13].

Особливо важливим та чи не найбільш гострим серед питань гуманітарного типу є прихована або явна боротьба за історичну пам'ять. Російська історіографічна доктрина формувалася протягом кількох століть і остаточно склалася в радянський період. Вона базується на ідеї спільного походження трьох східнослов'янських народів, серед яких росіяни виконують роль “старшого брата”, на міфах про історичну єдність українців і росіян тощо. Українська історична традиція в умовах перебування у складі імперії вимушено приймала ці настанови, але після набуття незалежності Україна прагне створити власну концепцію історії. Зіткнення різних інтерпретацій історичних подій становить загальний ідеологічний контекст українсько-російських відносин [14, с. 156]. Відносна стабілізація у взаєминах між Україною та Росією почалася 1995–2000 рр. Москва, відчуваючи важливість України як потенційно впливової європейської держави з потужними транзитними можливостями, у багатьох питаннях виявила схильність йти на дипломатичні поступки. Україна на цей час виходить з економічної та

політичної кризи, демонструє бажання впроваджувати власний зовнішньополітичний курс у європейському напрямі. Прагнення російського керівництва якимось чином утримати Україну у сфері власного впливу вимагало певних компромісів.

Під час першого робочого візиту українського президента до Москви 24 січня 1995 р. налагоджуються довірливі відносини Л. Кучми з російським президентом Б. Єльциним, що сприяє вирішенню проблеми Чорноморського флоту, який на той час ще знаходився у спільному володінні обох держав. Під час зустрічі президентів у Сочі (9 червня 1995 року) було досягнуто домовленості щодо розподілу Чорноморського флоту у певних пропорціях та про окреме базування двох флотів. У підсумковому Комюніке цієї зустрічі вперше було заявлено, що Україна і Росія прагнуть до більш тісної та глибокої взаємодії на основі стратегічного партнерства [15, 16].

З цього моменту міждержавний діалог розвивався по висхідній. 16 січня 1996 р. у Москві президенти двох держав підписали угоду про утворення змішаної українсько-російської комісії з питань співробітництва. Нарешті, 31 травня 1997 р. відбувається багаторазово відкладений перший офіційний візит російського президента Б.Єльцина до Києва, під час якого підписано базовий Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією, який вступає в силу після обміну ратифікаційними грамотами в Москві 1 квітня 1999 р. Договір юридично закріплював територіальну цілісність обох держав і непорушність існуючих кордонів, що мало принципове значення для України з огляду на спроби певних політичних сил у Росії поставити під сумнів приналежність Україні Криму та Севастополя. Водночас була прийнята українсько-російська Декларація та спільна

заява з питань Севастополя та Чорноморського флоту [12, с. 72]. 8 травня 1997 р. в Києві голови урядів України і Росії підписали угоду про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України, про параметри розподілу ЧФ і взаєморозрахунки, пов'язані з поділом ЧФ та перебуванням ЧФ РФ на території України. Базові угоди щодо Чорноморського флоту набули чинності 6 липня 1999 р. Укладання цих угод російська сторона висувала як необхідну умову, за якої може бути підписаний і основний Договір. Українська сторона значною мірою поступилася власними інтересами і часткою суверенітету погодившись на базування російського ЧФ на її території в інтересах збереження дружніх взаємин з РФ. Напруга навколо Чорноморського флоту деякою мірою була послаблена завдяки цим домовленостям, хоча й досі громадськість не ознайоmlена з повним текстом цих угод, що надавало підстави для чуток про її нерівноправний характер щодо інтересів України [17].

З проблемою Чорноморського флоту щільно пов'язане питання про статус м. Севастополь. У перші роки незалежності України певні політичні сили в РФ настирливо піднімали питання про належність Криму та м.Севастополь до України. На цьому ґрунті і за підтримки зовнішніх сил розгортався кримський сепаратизм. Значною мірою, зокрема внаслідок підписання Договору України з РФ це питання було зняте з порядку денного, але не остаточно. Час від часу певні впливові політичні лідери РФ намагаються ставити питання про приналежність м. Севастополь, особливо під час передвиборної боротьби. РФ намагалася зберегти й поширити "російськомовний" статус м. Севастополь, відкриваючи тут власні освітні заклади та надаючи права російського громадянства жителям міста.

У березні 2000 р. відбулося підписання низки додаткових угод з питань діяльності Чорноморського

флоту РФ на території України. Питання, пов'язані з тимчасовим перебуванням ЧФ РФ на території України, не лише не втратили свого значення, але й набули ознак своєрідного індикатора розвитку взаємин між Україною та РФ. Вони і надалі залишалися постійним предметом українсько-російського діалогу [18, с. 18].

Підписання Договору про дружбу, співробітництво та партнерство, як вважається, знаменувало початок нового етапу розвитку взаємовідносин між Україною та РФ, принаймні утворилася деяка ейфорія щодо ефективності подальших переговорів в політичній та економічній сферах. Почалася розробка довгострокової програми економічного співробітництва, були зняті деякі митні бар'єри, більшої узгодженості почала набувати зовнішньополітична поведінка двох держав, і, нарешті, сторони спромоглися розпочати процес делімітації кордонів.

Базовий Договір заклав основу для підписання інших документів, серед яких Договір між Україною і Російською Федерацією про економічне співробітництво на 1998–2007 рр. та Програма економічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією на 1998–2007 роки (Москва, 27 лютого 1998 р.), які вважаються основою розвитку торговельно-економічних відносин між двома країнами. У вересні 1998 р. під час робочої зустрічі в Москві президенти двох країн доручили своїм урядам сформулювати українсько-російську "антикризову групу" для оперативного вирішення проблем, що ускладнюють економічну взаємодію між ними. Крім того, було підтримано ідею проведення у Харкові періодичних форумів промисловців і підприємців Росії та України для вироблення конкретних заходів щодо розвитку виробничого та науково-технічного співробітництва. Антикризова група шляхом переговорів спромоглася

перевести болючу проблему заборгованості України перед Росією в менш конфронтаційну площину.

Однією з головних проблем у стосунках України і Росії продовжує залишатися проблема розрахунків України за спожитий російський газ. Саме на цей період припадає створення масштабних бартерно-розрахункових схем, до яких були залучені різноманітні структури обох держав. Відбувається масштабне зрощення приватних і державних інтересів у одній з найприбутковіших сфер – ПЕК, що дає основу для розквіту корупції [19, с. 101].

Фінансова криза 1998 р. в РФ виявила загрози стану асиметричної залежності української економіки від російської. Ціла низка чинників – значний рівень енергетичної залежності України від постачання енергоносіїв з РФ, велика промислово-технологічна взаємопов'язаність, чимала частка російської продукції в загальному товарообігу України, значний інформаційний вплив з боку російських медіа, прозорість кордонів тощо – виявили свою небезпечну роль для українських інтересів.

Зберігається і залежність України від російської зовнішньої політики, що заважає більш ефективному просуванню нашої держави на шляху інтеграції до Європейської Спільноти, її включенню в систему європейської безпеки. РФ усіяко намагається протидіяти партнерському співробітництву України з НАТО, не залишає спроб нав'язати їй своє бачення міжнародних проблем і втягнути Україну у фарватер власного зовнішньополітичного курсу. Небезпідставно побоюючись опинитися у статусі “сірої зони” між РФ та Заходом, Україна вимушена була проводити зважену зовнішню політику в обох напрямках – зближення із Заходом сприяє зміцненню її безпеки, тоді як співробітництво з РФ обумовлено високим ступенем залежності України від російської економіки.

Протягом наступних років спостерігалася керована стагнація економічного співробітництва між Україною і Росією, катастрофічно падав товарообіг, гуманітарні відносини зводилися до взаємних претензій. Навіть після декларованих довгострокових програм, засідань змішаних комісій і численних резолюцій урядів обох країн визначальною тенденцією у відносинах Росії й України була політика меркантилізму і протекціонізму, що включає введення торгових бар'єрів, квот і каральних тарифів.

Власне, восени 2000 року намітився поворот української зовнішньої політики в бік більш тісного економічного співробітництва з Росією, який набув визначених рис в січні-квітні 2001 р. У вересні 2000 р. представляючи в МЗС нового міністра закордонних справ А.Зленка, на зміну занадто прозахідного Б.Тарасюка, президент Л. Кучма зажадав нарешті знайти позитивний алгоритм у відносинах із Росією, спрямований не на конфронтацію, а на взаємовигідне співробітництво: потрібно провести "ревізію" договірно-правової бази міждержавних відносин Росії й України, виробити тактичні і стратегічні пріоритети обох країн у взаємовідносинах, відновити роботу російсько-української комісії з економічного співробітництва при президентах РФ і України. Ілюзії і стереотипи, що виникли за десять років суверенітету України і Росії, повинні бути замінені реалізмом і прагматизмом у зовнішній політиці обох країн [20, с. 128].

Кардинальну зміну клімату в українсько-російських відносинах можна пов'язувати із візитом В.Путіна в Дніпропетровськ 12 лютого 2001 р., під час якого було досягнуто низки домовленостей, зокрема щодо об'єднання енергетичних мереж обох країн та щодо співробітництва в аерокосмічній галузі. Попри настирливі заперечення щодо політичного підтексту цієї зустрічі, можна стверджувати,

що В.Путін вчасно скористався загостренням внутрішньополітичної ситуації в Україні (“касетний скандал”) і спромігся нав’язати її керівництву свою модель бачення українсько-російських відносин, за якою Україна має йти у фарватері російської зовнішньої політики.

Період 2001–2004 рр. характеризується масштабним зростанням російської економічної і політичної експансії у відповідності до обраної новою владою президента В.Путіна стратегією на реінтеграцію пострадянського простору. Адміністрація В.Путіна намагається повернути Кремлю ініціативу, зменшити економічне “субсидування” Росією України, знизити рівень конфліктності у двосторонніх відносинах, домагаючись поступок з боку України, а також – налагодити співпрацю у галузі безпеки, поступово включаючи України у сферу російських геополітичних інтересів.

У 2001–2010 рр. в українсько-російських відносинах спостерігалося поживлення економічного співробітництва, підвищувався товарообіг. В цілому чиновницькі еліти обох країн знаходили взаємопорозуміння і в ряді інших питань, а отже клімат відносин між державами міг вважатися досить стабільним. Навіть застарілі болючі точки російсько-українських відносин, які не змінювалися роками – рівень співробітництва України з НАТО, борг за російські енергоносії, статус і дислокація російського Чорноморського флоту в Севастополі, стан та статус російської мови в Україні, демаркація та делімітація кордонів – в цілому не виходили за межі звичайних рутинних процесів [16, с. 16].

Варто наголосити й на тому, що російський вплив в Україні сьогодні ґрунтується вже не стільки на історичній, культурній, мовній і ментально-психологічній близькості, про яку так багато говорять, скільки на пов’язаності

інтересів політичної та владної бізнес-еліти, що переважно знаходиться поза увагою політиків-практиків. Цей вплив в основному й формує двосторонні відносини, які, таким чином, вбирають у себе багато родових ознак і способів дій цих привілейованих прошарків. Таким чином чинник Росії для України, надзвичайно значимий через об'єктивні причини, ще більше посилюється штучно. Він не обмежується інтересами та діями самої Росії, а доповнюється «прикладом Росії», використанням її як опори правлячою елітою й «ілюзією Росії» як останньою надією знайти просте та швидке розв'язання повсякденних проблем.

Водночас російський чинник є дуже помітним у внутрішніх процесах в Україні. Країна успадкувала чимало складних проблем, які утруднюють досягнення внутрішньої консолідованості. Переважно це соціокультурні та етнонаціональні проблеми, що склалися історично. Вони щільно пов'язані з формуванням території країни та її тривалим перебуванням у складі державних утворень імперського типу. Такі проблеми можуть і мають бути вирішені внаслідок природного самостійного розвитку. Водночас такий розвиток, який забезпечує органічну цілісність держави, не є просто справою часу. Він стає можливим за умови національно-політичного самовизначення громадян, поєднання зусиль еліти та устремлень мас. Самоідентифікація українських громадян, їх ціннісні уподобання значною мірою відрізняють їх від більшості європейців, адже мають, по-перше, перехідний характер, по-друге – не позначені виразним напрямом еволюції (як, наприклад, у деяких балканських країнах, де так само існує проблема незавершеності національної самоідентифікації) [21, с. 19].

Таким чином, українсько-російські відносини є переважно міжвладними й відбивають, здебільшого,

інтереси та взаємовідносини правлячої еліти. Концентрація величезних ресурсів (економічних, владних, інформаційних) у руках окремих кланових промислово-фінансових угруповань визначає ще одну групу ключових гравців. З урахуванням особливого статусу та особливостей формування влади, поширеності тіньової політики, так само, як і тіньової економіки, ці відносини стають ще суперечливішими. Аналіз їх публічної складової звичайно зберігає своє значення, дозволяє оцінювати розвиток договірно-правової бази, офіційні інтерпретації позицій і намірів сторін та проблем, що існують. Проте при цьому доводиться виходити з того, що договорів та угод погано дотримуються або ж вони взагалі не працюють, самі двосторонні відносини надто мало залежать від міжнародно-правових норм і загальноприйнятої міжнародної практики. Найважливіші рішення не стають предметом громадського обговорення і виробляються кулуарно, найбільш значущі процеси маскуються. В Україні це є джерелом недовіри як до дій влади, так і до політики партнера [21, с. 40].

Крім того, українсько-російське співробітництво сьогодні перебуває у стані поглибленої кризи, через відомі події на півдні і сході України. Ця криза має дипломатичний, загальнополітичний, торговельно-економічний виміри. В результаті, так званої «російської весни», Україна здала [Крим](#) — практично без бою [22], розпочала антитерористичну операцію у Донецькій та Луганській областях. Разом з тим сьогодні вирішено питання вибору зовнішньополітичного вектору — він безумовно направлений на європейську інтеграцію. Апогеєм чого стало підписання 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.

Але існують також проблеми, які стосуються самоідентифікації двох країн та суспільств, становлення

двох держав, тобто соціальної та загальногуманітарної складової їх розвитку та взаємин. Саме це робить їх маловпорядкованими, погано керованими і важко прогнозованими. Так само очевидно, що вони не можуть розглядатися як складова сучасних міжнародних відносин, нехай навіть специфічна. Фактично вони все ще залишаються лише поверхово досліджуваними й такими, що не досить адекватно сприймаються значною частиною політичної еліти та більшістю громадян. Їхня загальна еволюція, незалежно від офіційних домовленостей урядів, значною мірою визначається суспільно-політичними процесами, ритмом і логікою відтворення влади в Києві та Москві.

Список використаних джерел

1. *Кокотюха А. А. Почему Украина не Россия / А. А. Кокотюха. – Харків: Фоліо, 2004. – 397 с.*
2. *Петровський В. В. Військово-політичний чинник сучасних українсько-російських відносин. Учені записки / В.В.Петровський. – Харків: Харківський гуманітарний інститут, 2002. – Т.8. – 628 с.*
3. *Крисаченко В. Україна: крок у ХХІ ст. (соціально-політичний аналіз) / В. Крисаченко, О. Моліз. – Київ-Луцьк, 2002. – 288 с.*
4. *Піховшек В. Росія, яку ми... Позиція політичних сил України та Росії стосовно майбутнього України й СНД / В. Піховшек, В.Ткачук. – К.: Український центр політичних досліджень. – 1998. – 201 с.*
5. *Білоблоцький М.П. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива / М. П. Білоблоцький, О.С.Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 623 с.*
6. <http://apopok.narod.ru/business.htm>

7. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – Москва: Международные отношения, 1999. – 436 с.
8. Валецький О. Л. Структура геополітичних інтересів України / О. Л. Валецький, М. М. Гончар. – К.: НІСД, 1995. – 95 с.
9. http://www.e-journal.ru/p_bzarub-st3-6.html
10. <http://www.niss.gov.ua/iso/book/panorama/vusatiuk.htm>
11. Гринкевич О. Україна та Росія: ще один крок у вірному напрямі відносин / О. Гринкевич, В. Кузьменко // Політика і час. – 1998. – №3. – С. 7–17.
12. Гарань О. Україна та Крим в російських геополітичних концепціях / О. Гарань, Я. Коваль, А. Шевчук // Політична думка. – 1994. – № 3. – С. 69–73.
13. Грищенко К.. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. – № 27 (807), 17 липня – 6 серпня 2010.
14. Дмитрук А. Розпад СРСР та формування українсько-російських відносин нового типу / Андрій Дмитрук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 3. – Тернопіль, 2002. – С. 154–163.
15. Шерр Д. Коли ж росіяни усвідомлять реальність незалежності України? // Політика і час. – 1998. – №6. – С.17-20.
16. Кудряченко А. Українсько-російські відносини: шлях до рівноправного співробітництва // Нова політика. – 1998. – №1. – С. 12-17.
17. <http://www.korrespondent.net>
18. Жангожа Р. Україна і Росія на пострадянському просторі. Інтереси спільні і специфічні // Віче. – 1998. – №7(76). – С.16-29.
19. Лузан А. Украина и Россия: факторы отчуждения и сближения // Віче. – 1998. – №6 (75). – С.96-111.

20. *Послання президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2001 році / ред. Гальчинський А.С. – Київ. – 2002. – С. 122-140.*
21. *Діак І. В. Україна і Росія / І. В. Діак. – К.: Абрис, 1997. – 400 с.*
22. <http://gazeta.zn.ua/internal/vostochnyy-front-v-ozhidanii-vtorogo-dyhaniya-.html>

***ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ***

***М.ЛОВСКА
Ю.ВЕЙГЕШІ
О.БЕНЧАК***

*Мирослав ЛОВСКА,
студент 5 курсу
факультету міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЕКОНОМІЧНОМУ І СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ СУСІДНІХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ, БІЛОРУСІ, МОЛДОВИ

Установлення режимів на кордоні між Україною і сусідніми країнами колишнього СРСР розірвало налагоджені протягом десятків років взаємозв'язки прикордонних територій у всіх сферах життєдіяльності. Місцеві органи влади, орієнтуючись на європейський досвід розвитку взаємовигідних відносин суміжних територій сусідніх держав, розробили основні концептуальні й організаційні засади стратегії прикордонного співробітництва, основою яких була якісна зміна моделі прикордонних зв'язків, її зміст полягав передусім у зближенні методів адміністративно-самоврядного управління територіальними одиницями, розробленні нормативно-правових актів на основі європейських конвенцій, розвитку демократії та органів управління на регіональному рівні, спрощенні взаємозв'язків між населенням по обидва боки кордону, подоланні різниці у рівні життя громадян центральних і прикордонних територій [1, с.163].

Правовою основою для розроблення правових актів і формування організаційних структур щодо розвитку прикордонного співробітництва, яке сприяє благоустрою прикордонних регіонів, стала Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями, підписана 21 травня 1980 р. в м. Мадриді. Саме тому нормативно-

правова база України щодо транскордонного співробітництва базується на даній рамковій конвенції. Зокрема у 1997 р. було укладено міжурядову Угоду про прикордонне співробітництво з Республікою Білорусь, у результаті чого керівники Вітебської, Гомельської та Могильовської областей стали членами Ради керівників прикордонних областей. Статут Ради визначає, що її вищим органом є збори, які проводяться згідно з планом в одній із прикордонних областей не рідше двох разів на рік під головуванням органу виконавчої влади приймаючої сторони. У разі непроведення чергових зборів протягом місяця після встановленого терміну виконавчий комітет Ради визначає та погоджує місце й дату їх проведення. Позачергові збори Ради збираються за ініціативою одного з членів Ради, за умови, що згоду на їх проведення дали не менше двох третин членів Ради. Пропозиції про позачергові збори надсилаються до виконавчого комітету не пізніше ніж за два тижні до їх проведення з переліком питань порядку денного й обґрунтуванням їх необхідності. Позачергові збори Ради проводяться на території області, що є ініціатором проведення позачергового засідання. Беруть участь у зборах не менше двох представників від кожного прикордонного регіону, і вони є правомочними за наявності трьох четвертих членів Ради. Рішення Ради мають рекомендаційний і консультативний характер, а обов'язковості вони набувають через розпорядження голів місцевих державних адміністрацій в Україні та відповідних актів державних органів інших країн [3, с.268].

Рада керівників на території прикордонних областей здійснює такі повноваження [4, с.58]:

- визначає пріоритетні сфери багатостороннього співробітництва;

- створює необхідні умови для збереження наявних і розвитку нових економічних зв'язків між підприємствами й організаціями всіх форм власності, включаючи транснаціональні структури;

- підтримує і розвиває науково-технічні зв'язки, сприяє підготовці спеціалістів і науково-педагогічних кадрів, організовує обмін студентами та викладачами, їх стажування на провідних підприємствах і в навчальних закладах;

- здійснює узгоджені заходи з охорони навколишнього середовища, а також контроль за його станом;

- розвиває та зміцнює дружні зв'язки та культурний обмін між населенням;

- ухвалює термінові рішення щодо надання взаємної допомоги при ліквідації наслідків катастроф, стихійних лих на прикордонних територіях;

- забезпечує і розвиває інформаційні, оперативні й інші зв'язки між правоохоронними органами з метою організації боротьби зі злочинністю;

- готує спільні пропозиції до вищих органів держав щодо зміни нормативно-правових актів з метою поглиблення співробітництва прикордонних областей при збереженні загальнодержавних інтересів.

Для проведення роботи між зборами Ради керівників прикордонних областей (розроблення проектів рішень, механізму їх реалізації, вирішення інших організаційних питань) сформовано виконавчий комітет, який діє на постійній основі. Він створений на правах відділів при органах виконавчої влади Белгородської та Харківської областей (в Україні - при обласній державній адміністрації), які відповідно представляють білорусько-російську і українську сторони. Діяльність Ради, її виконавчого комітету, робочих груп, спрямовується

передусім на розроблення пропозицій щодо вдосконалення розвитку прикордонного співробітництва на основі гармонізації законодавчих баз країн. Обласні державні адміністрації, керівники яких входять до Ради, розробили Комплексні програми співробітництва з прикордонними областями Росії. На їх виконання укладено двосторонні угоди з виконавчими органами обласного рівня суміжних територій РФ [5, с.25].

Найбільш плідним у діяльності Ради керівників виявився період 1994-2001 рр., коли було напрацьовано певні теоретичні та практичні проекти у правовій та організаційній сферах і винесено їх для обговорення та реалізації на рівень глав держав і урядів.

Для вирішення екологічних проблем прикордоння на засіданні Ради керівників прикордонних областей 21 лютого 2001 р. було прийнято Меморандум з охорони і використання вод басейну річки Сіверський Донець. Його положення дали змогу реалізувати організаційні та програмні завдання щодо гармонізації природоохоронних стратегій держав, зближення нормативно-правової бази для формування комплексу заходів, націлених на оздоровлення екологічної обстановки, раціонального використання водних ресурсів басейну річки Сіверський Донець. На виконання Меморандуму провідні науково-дослідні установи України і Росії підготували Міжрегіональну екологічну програму, яка була узгоджена та затверджена 24 жовтня 2004 р. в м. Курську на засіданні Ради. Проведення організаційних заходів для втілення в життя завдань цієї програми покладалося на сформовану Міжрегіональну комісію з екологічного оздоровлення басейну річки Сіверський Донець, до якої ввійшли перші керівники прикордонних областей та їх заступники, а також на постійно діючий орган у її складі - Координаційну Раду з управління Міжрегіональною

екологічною програмою. Під егідою Ради 23 квітня 2003 р. у Харківському національному університеті ім. В.М. Каразіна відбулося підписання Меморандуму про створення прикордонного білорусько-російсько-українського університетського консорціуму, до складу якого ввійшли: з української сторони - Донецький, Таврійський, Харківський, Східноукраїнський національні університети і Запорізький державний університет, з російської - Белгородський, Воронежський і Ростовський державні університети, з білоруської - Гомельський державний університет. Метою проекту було об'єднання зусиль з підготовки фахівців і підвищення конкурентоспроможності вищої освіти, яку одержують в університетах українсько-російського прикордоння [6, с.26].

Діяльність Ради керівників прикордонних областей дає змогу місцевим органам державної влади та самоврядування розвивати й координувати політичні та економічні зв'язки прикордонних територій сусідніх держав, удосконалювати нормативно-правову базу, брати участь у розвитку основ європейського регіоналізму. Виходячи з цього, слід вирізнити такі принципові моменти: перший - суб'єкти прикордонних відносин сформували власну нормативно-правову базу (статути, розпорядження голів місцевих адміністрацій, рішення місцевих рад, угоди між місцевими органами суміжних прикордонних територій), яка дає змогу з'ясувати через практику результати їх виконання і врахувати в майбутньому державно-правовому регулюванні позитивні підходи до вирішення прикордонних проблем; другий - практичний досвід діяльності Ради дав змогу напрацювати суттєві рекомендації для прийняття нормативних актів державного рівня (Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України

із суміжними прикордонними областями РФ», Закон України "Про транскордонне співробітництво" та ін.), які розмежували повноваження і предмет відання органів державної влади центрального та місцевого рівнів у сфері міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язків; третій - активна лобістська політика членів Ради до своїх урядів сприяла прийняттю міждержавних нормативних актів (Угода між Урядом РФ та Урядом України про співробітництво прикордонних областей РФ й України від 27 січня 1995 р.; Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво прикордонних областей від 12 травня 1997 р. та ін.), які забезпечили і конкретизували міжнародно-правові зобов'язання України з регіональними суб'єктами сусідніх суміжних територій; четвертий - ефективність створення Ради підтверджується також організаційними заходами цієї структури: систематично проводяться засідання Ради; для оперативного регулювання прикордонного співробітництва сформовано виконавчий комітет; для вирішення транскордонних екологічних проблем створено Координаційну Раду Міжрегіональної програми з екологічного оздоровлення басейну річки Сіверський Донець; при деяких обласних радах створено постійні комісії з прикордонного співробітництва. Але найбільшим успіхом Ради в організаційному аспекті є заснування єврорегіону "Слобожанщина", до якого ввійшли Харківська (Україна) і Белгородська (Росія) області [7, с.78].

Необхідно зазначити, що за підсумками 2013 року Україна посідає третє місце серед зовнішньоторговельних партнерів Республіки Молдова.

За даними Державної служби статистики України, за 2013 рік зовнішньоторговельний обіг товарами та послугами між Україною та Молдовою склав 1109,0 млн

дол США, зменшившись у порівнянні з аналогічним періодом 2012 року на 5,2%.

У 2013 року загальний обсяг торгівлі товарами між Україною та Республікою Молдова становив 1004,9 млн дол. США і збільшився у порівнянні з 2012 роком на 6,4%. При цьому [8]:

- експорт товарів становив 902,75 млн дол США (+9,7%);
- імпорт товарів становив 102,14 млн дол. США (-16,3%);
- позитивне сальдо України в торгівлі товарами становило 800,6 млн дол. США.

Основні статті українського експорту: нафтопродукти, борошно пшеничне, цигарки, вугілля, металопродукція, електроенергія. Основні статті імпорту з Молдови: виноградне вино, насіння соняшникове, етиловий спирт, тютюн.

У 2013 році загальний обсяг торгівлі послугами між Україною та Республікою Молдова становив 104,1 млн дол. США (-5,1%). При цьому [8]:

- експорт послуг до Молдови становив 66,5 млн дол. США (-10,7%);
- імпорт послуг з Молдови становив 37,6 млн дол. США (+2,2%);
- позитивне сальдо для України у двосторонній торгівлі послугами склало 36,6 млн дол. США.

Станом на 1 жовтня 2013 року обсяг прямих інвестицій з Республіки Молдова в економіку України становив 35,6 млн дол США. Найбільше інвестицій надійшло в промисловість, сільське господарство, будівництво, оптову та роздрібну торгівлю, торгівлю транспортними засобами, а також послуги з ремонту, охорони та у сферу соціальної допомоги.

Станом на 1 жовтня 2013 року обсяг прямих інвестицій з України в економіку Молдови становив 16,9 млн дол. США. Інвестиції надійшли в сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонт автомобілів, побутової техніки; інжинірингу та надання послуг підприємцям. Отже, співпраця України й Молдови охоплює низку питань загальноєвропейського спрямування, а саме: запровадження спільного прикордонного та митного контролю, перспективи створення необхідної інфраструктури для здійснення такого контролю, процес демаркації українсько-молдовського державного кордону тощо. Ці та інші питання обговорюються в рамках тристоронніх консультацій з питань прикордонного та митного співробітництва: Україна — Європейський Союз — Республіка Молдова. На чергових консультаціях, що відбулися 15 жовтня 2004 р. в Брюсселі, до обговорюваних питань додалася проблема, що склалася внаслідок припинення пропуску Молдовою з 20 серпня 2004 р. вантажів та товарів до України через територію Придністров'я. Одним із важливих питань порядку денного консультацій з ЄС було надання фінансової та технічної допомоги ЄС Україні для потреб завершення демаркації українсько-молдовського кордону та облаштування інфраструктури для здійснення спільного прикордонного й митного контролю [9, с.38].

Відомо, що Україна бере активну участь у миротворчому процесі у Придністров'ї, намагаючись захистити права українського населення. Незважаючи на привабливість посередницьких і миротворчих функцій у придністровському врегулюванні, необхідно з певною обережністю ставитися до спроб втягнути Україну у конфлікт як лобіста інтересів однієї зі сторін.

За даними Державної служби статистики України, серед торговельних партнерів України, Республіка

Білорусь за підсумками 2013 року зайняла 2 місце серед країн СНД (після Російської Федерації) і 6 місце – серед країн світу. За 2013 рік загальний товарообіг товарами з Республікою Білорусь становив 5809,4 млн дол. США і зменшився в порівнянні з 2012 роком на 1712,2 млн дол. США, або на 22,8%. Експорт товарів і послуг за 2013 рік становив 2104,6 млн. дол. США і зменшився по відношенню до 2012 року на 265,1 млн дол. США, або на 11,2%. Імпорт товарів і послуг у 2013 році становив 3704,7 млн дол США і зменшився по відношенню до 2012 року на 1447,11 млн дол. США, або на 28,1%. Сальдо для України за 2013 рік склалося негативним -1600,12 млн дол. США. Станом на 1 жовтня 2013 року обсяг українських інвестицій в економіку Республіки Білорусь становив 4,07 млн дол. США, що на 33,1 % менше, ніж за січень - жовтень 2012 року [8].

Республіка Білорусь за станом на 1 жовтня 2013 р. інвестувала в економіку України 87,38 млн дол. США, що на 22,2% більше за відповідний період попереднього року. Слід зауважити, що прикордонна співпраця в європейських державах зведена в ранг державної політики та всебічно заохочується Радою Європи, а євро регіональне співробітництво розглядається як "будівельний майданчик" загальноєвропейського будинку.

На українсько-російському кордоні створено чотири євро регіони: «Слобожанщина» (Білгородська і Харківська області), «Ярославна» (Курська і Сумська області), «Дніпро» (Брянська і Чернігівська області), а також створений у 2010 році «Донбас» (Донецька, Луганська і Ростовська області).

Такий формат співробітництва дає можливість концентрувати зусилля на основних напрямках взаємодії: торгівлі, фінансах, туризмі, екології, сільському

господарстві, транспорті по всій довжині загального кордону.

Основні сфери діяльності єврорегіонів, утворених за участі адміністративно-територіальних одиниць України. є:

- адміністративна;
- економічна;
- соціальна;
- культурно-освітня;
- екологічна;
- інфраструктурна;
- у сфері безпеки;
- режимна.

Адміністративна сфера. Співпраця у цій сфері означає взаємодію та фактично створює організаційне підґрунтя для розвитку транскордонних відносин у решті сфер і означає співпрацю та обмін досвідом між суб'єктами ТКС. Цей вид транскордонного співробітництва відбувається досить активно у формі проведення спільних зустрічей, засідань, тематичних конференцій, взаємних візитів офіційних делегацій. Ці заходи дозволяють сформувати правове, інформаційне, методичне забезпечення для налагодження транскордонної діяльності у економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Під час їх проведення на дво - або багатосторонньому рівні обговорюються стратегія, перспективи та можливості розвитку транскордонних взаємовідносин, а також шляхи долання наявних проблем та перешкод. До цієї ж сфери відноситься правова та нормотворча діяльність місцевих органів виконавчої влади та самоврядування.

Економічна сфера. В економічній сфері через конкретні програми та проекти транскордонного співробітництва, створення спільних підприємств, розвиток торгівлі, механізми виробничої спеціалізації та кооперації, трудову міграцію і т.п. у транскордонному

регіоні здійснюється більш інтенсивне залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій, забезпечується доступ до прогресивного зарубіжного досвіду управління економічною діяльністю, розв'язуються проблеми зайнятості тощо. Основними досягненнями транскордонного співробітництва у сфері економіки є: зростання економічної активності прикордонних регіонів; активізація інвестиційно-інноваційних процесів; забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку регіонів ЄР; оптимізація інфраструктури; створення нових та збереження існуючих робочих місць; сприяння підвищенню рівня якості продукції та послуг; розв'язання питань стандартизації та взаємного визнання сертифікатів на товари і послуги; розвиток транскордонного туризму. У євро регіонах України у сфері економіки діють спеціально уповноважені робочі групи (комісії) [1, с.27].

За оцінками експертів, транскордонне співробітництво суттєво вплинуло на зростання зовнішньоекономічної активності прикордонних областей. На мою думку, оцінити розмір такого впливу неможливо, оскільки транскордонне співробітництво в економічній сфері не слід ототожнювати з зовнішньоекономічною діяльністю прикордонної області України з суміжними державами в цілому, оскільки це призводить до некоректних висновків (не виокремлюється транзит, не аналізуються відправники та отримувачі експортно-імпортних вантажів тощо).

Соціальна та культурно-освітня сфери. Здійснення соціально-орієнтованих програм є пріоритетом усіх без винятку євро регіонів України. Для цього при Раді ЄР створені робочі органи, які опікуються соціальними питаннями: групи освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму і молоді, група демографії; комісія з соціальної

інфраструктури (ЄР "Ярославна"); спеціально призначені Радою єврорегіону цільові групи. Вони відповідають за розробку загальної політики (стратегії), поточних програм та практичну реалізацію конкретних проектів або заходів у соціальній сфері. Соціальне транскордонне співробітництво покликане вирішувати такі питання [10, с.163]:

- запровадження дійових механізмів соціального захисту населення;

- розв'язання проблем національних меншин;

- координація заходів культурної політики;

- забезпечення обміну спеціалістами;

- регулювання трудової міграції та ринку робочої сили;

- формування інформаційної бази трудових ресурсів;

- всебічний моніторинг історичного, етнографічного, соціально-економічного середовища регіону;

- забезпечення системи охорони здоров'я населення прикордонних регіонів. Важливе значення має проведення спільних заходів гуманітарного спрямування, співробітництво наукових, культурних та освітніх закладів, що набуває актуальності також у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу, який означає створення спільного освітнього і наукового простору та розробку єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах Європи. Слід підкреслити, що питання соціального розвитку регіонів цілком обґрунтовані, своєчасні та мають юридичну регламентацію у чинному законодавстві. Так, стратегія інтеграції України до Європейського союзу передбачає адаптацію соціальної політики України до відповідних норм та стандартів ЄС. Пріоритетними напрямками визначено систему страхування, охорону здоров'я, праці, пенсійне забезпечення, політику зайнятості [2, с.16].

Екологічна сфера. Єврорегіони значну увагу приділяють питанням екологічної безпеки. Для цього створені спеціалізовані робочі органи: група охорони і поліпшення стану навколишнього середовища; комісія із навколишнього середовища, ліквідації наслідків стихійних лих та боротьби з організованою злочинністю (ЄР "Дніпро"); комісія з запобігання природних катастроф та (окремо) з охорони довкілля (ЄР "Слобожанщина"); цільові групи. Основними позиціями в екологічній сфері, на які робиться наголос у транскордонній діяльності, є: раціональне природокористування та організація екологічно чистих виробництв; моніторинг стану навколишнього середовища; запобігання стихійних лих. Прикладом активної реалізації екологічних проектів та програм є діяльність так званого екоєврорегіону в ЄР "Дніпро". Основними напрямками його роботи є такі: інформування про стан навколишнього середовища, рівень екологічної безпеки; проведення випробувань та районування нових сортів сільськогосподарських культур за екологічно чистими технологіями; опрацювання пропозицій щодо оптимізації діяльності природно-заповідних об'єктів єврорегіону; формування системи підготовки кадрів; гармонізація природоохоронної діяльності з нормами та стандартами ЄС; реалізація пілотного проекту управління водокористуванням та станом техногенно-екологічної безпеки в басейні річки Дніпро; підготовка комплексного проекту з раціонального природокористування та послідовного поліпшення стану техногенно-екологічної безпеки у басейні р. Дніпро; створення умов для розвитку "зеленого" туризму; запровадження конкурентоспроможних екологічно чистих технологій на підприємствах основних галузей єврорегіону (у рамках програм UNIDO/ UNEP і GEF "Cleaner Production Centre") [11, с.275].

Інфраструктурна сфера. Транскордонне співробітництво в інфраструктурній сфері є важливим, оскільки спрямоване на вирішення такої актуальної (як на національному, так і міждержавному рівнях) проблеми, як підвищення рівня безпеки державного кордону, будівництво та модернізація об'єктів прикордонної інфраструктури, розбудова транспортної системи (зокрема міжнародних транспортних коридорів). Україна та її регіони беруть недостатньо активну участь у подібного роду програмах, що слід оцінювати негативно, оскільки це може призвести до втрати комунікаційних та транзитних позицій нашої держави та, відповідно, вагомого скорочення надходжень до державного та місцевих бюджетів від обслуговування транспортних потоків. Поліпшення стану інфраструктури передбачається досягти шляхом реалізації Україною і сусідніми державами заходів стосовно державного кордону, будівництва та модернізації пунктів пропуску через державний кордон, співробітництва та взаємодопомоги з прикордонних питань, організації спільного контролю в пунктах пропуску на державному кордоні, взаємної допомоги у митних справах, автомобільного, залізничного сполучення через державний кордон, будівництво мостів тощо. Іншою, ніж у державі в цілому, є ситуація з інфраструктурним співробітництвом в рамках євро регіонів. Розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури для ЄР є одним із пріоритетних напрямів діяльності. Ним опікуються спеціальні робочі органи, а саме: група територіального планування, комунікації, транспорту і зв'язку; комісія з транспорту і комунікації; комісія з питань регіонального розвитку; цільові групи. Загалом їх діяльність спрямована на створення, розвиток і забезпечення умов для безперешкодного функціонування мереж транспорту та зв'язку, узгодження планів і

будівництво транспортної та прикордонної інфраструктури [12, с.387].

Сфера безпеки. Співробітництво у цій сфері передбачає реалізацію проектів або заходів з узгодження дій органів, які забезпечують громадський порядок, безпеку, здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також погодження планів та організацію служб з попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Актуальним напрямом транскордонного співробітництва є спільне розв'язання проблем, пов'язаних з охороною державного кордону та вирішення завдань з його нормативно-правового, адміністративного, політичного оформлення тощо. Найближчим часом необхідно завершити процедури делімітації та демаркації кордонів України з суміжними державами. Це обумовлюється вимогою ущільнення західних кордонів у зв'язку з розширенням Європейського Союзу та їх приведення до відповідних стандартів, а також потребами власної безпеки, цілісності та недоторканності. Безперечно, від рівня захисту державного кордону України як транзитної держави великою мірою залежать також інтереси окремих зарубіжних країн.

Режимна сфера. Розвиток взаємовідносин у цій сфері передбачає координацію прикордонної та прибережної торгівлі; визначення спеціальних режимів торгівлі та товарообігу; встановлення особливих умов для суб'єктів господарювання; вдосконалення порядку і правил перетину державного кордону у межах, передбачених національним законодавством тощо. Такого роду заходи у практиці транскордонного співробітництва українських регіонів майже не застосовувалися, оскільки відповідні повноваження місцевих органів виконавчої влади прямо обмежені або нечітко визначені законодавчо [13 ,с.23].

Отже, транскордонне співробітництво визначається як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством. Іншими словами, транскордонне співробітництво - це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні і яка, охоплюючи всі загальні її форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного її використання, а також низкою особливостей, а саме - наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожна інфраструктура). Найбільш поширеною організаційною формою ТКС виступає євро регіон, який передбачає співпрацю прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх європейських держав, що здійснюється відповідно до угод про ТКС та передбачає створення спеціального органу управління.

Розвитку транскордонного співробітництва прикордонних областей сприяє їх взаємодія з міжрегіональними організаціями та асоціаціями, фондами та інституціями, які відіграють важливу роль у процесі європейської інтеграції та налагодженні співробітництва між регіонами, зокрема Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку [2, с.20].

Співпраця областей-учасниць єврорегіонів здійснюється і в рамках міжнародних організацій – Асоціації європейських прикордонних регіонів, Асамблеї європейських регіонів, Конгресу регіональних та місцевих влад Європи, Агентства США з міжнародного розвитку тощо. У вітчизняних наукових дослідженнях в основному визнається за доцільне розвивати ТКС регіонів, дотичних до зовнішнього кордону Європейського Союзу. При цьому не вивчаються перспективи співпраці інших прикордонних регіонів нашої держави.

Вагомим механізмом успішної реалізації транскордонного співробітництва в державі є ефективно діюча політика уряду України, зацікавленість з боку Європейського Співтовариства. Вирішальним є розуміння перспективності та доцільності розвитку ТКС самими територіальними громадами прикордонних регіонів. У доповнення до цього мають бути сформовані необхідні організаційно-інституціональні передумови для результативної транскордонної діяльності. Розвиток і поглиблення транскордонного співробітництва також матиме відповідний вплив на державу в цілому, оскільки сприятиме формуванню її позитивного іміджу на міжнародній арені, посиленню зовнішніх економічних та гуманітарних зв'язків, оптимізації територіального (міжнародного, міжрегіонального) поділу праці, зменшенню територіальних диспропорцій, що в сукупності опосередковано сприятиме повноцінній інтеграції України у європейську і світову економіку.

Список використаних джерел

- 1. Динис Г.Г. Органи місцевого самоврядування у здійсненні транскордонного співробітництва /*

- Г.Г. Динис / Під ред. В. Яреми - Ужгород: Програма «Центр державного та місцевого управління», 2010. - С. 163-168.*
2. *Власов В.І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема // Економіка АПК / В.І. Власов -2004. -№ 1. - С.15-22*
 3. *Международное право XXI века: К 80-летию д.ю.н., проф. Лауреата Гос. премии Рос. Федерации Игоря Ивановича Лукашука : монография. – К.: Промени, 2006. – 640 с.*
 4. *Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку / Регіональна політика в країнах Європи; Уроки для України: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід. / Є. Кіш, О. Вишняков, М. Лендєсл та інші. / Під ред. Максименка С. - К.: Логос, 2011. - С.58-59.*
 5. *Лукашук И.И. Современное право международных договоров: В 2-х т. Т.1. Заключение международных договоров. - М: Волтерс Клувер, 2009.- 672 с.*
 6. *Ковалев Е. Глобальная продовольственная проблема. // Мировая экономика и международные отношения. - 2011. - №10. - С.26-34.*
 7. *Бусыгина И. М. Настоящее и будущее «Европы регионов» (проблемы европейского регионализма) // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. - №4. - С.78-86.*
 8. *Богорад О.Д., Тевелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка. Словник-довідник. - К., 2014. Режим доступу: <http://www.eri.org.ua/index.php?page=883>*
 9. *Международная защита прав и свобод человека: Сб. документов. - М.: Юрид. лит., 2010. – 113 с.*

10. *Курс міжнародного права. В семи томах. Т.5 / Отв. ред. тома Верещетин В.С. –М.: Юность, 2011. – 421 с.*
11. *Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации. – М.: Академический проект, 2010. – 528 с.*
12. *Борденюк В. Децентралізація державної влади як явище державно-правового життя: поняття, суть та форми (види) // Збірник наук. праць НАДУ. – Вип. 2. - К.: Вид-во НАДУ, 2010. - С. 387–398.*
13. *Динис Г.Г. Міжнародно-правові концепції глобального права: Права інтернету або кіберправа та трансформації міжнародного права // Часопис Київського університету права. – 2011. - №2. – С.279-285.*

*Юдіта ВЕЙГЕШІ,
студентка 5 курсу
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «УжНУ»*

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Форму транскордонного співробітництва визначають поставлені цілі, які виконуються в рамках програм та відповідають чинному законодавству країн-учасниць. З часом різні чинники можуть створити необхідність створення нових форм транскордонного співробітництва.

Виходячи з “Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” можна почати вивчення еволюції транскордонного співробітництва. Згідно з нею держави - члени Ради Європи, які підписали Конвенцію, мають за мету:

- єднання між її членами та розвиток співробітництва між ними;
- участь територіальних общин або властей Європи для досягнення співробітництва;
- співробітництво між прикордонними територіями;
- співробітництво між общинами або властями в різних галузях;
- регіональний, міський та сільський розвиток;
- охорона довкілля, поліпшення діяльності підприємств громадського користування і комунального обслуговування;
- взаємна допомога у надзвичайних ситуаціях.

Для розвитку плану, закладеного Конвенцією, можна навести комплекс нормативно-правових актів, які

регулюють питання транскордонного співробітництва на рівні органів місцевої влади і самоврядування в Україні:

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 24 червня 1997 р. № 280, Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586;

- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. № 2850;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2005р. № 339 «Про затвердження Положення про порядок проведення конкурсного відбору проектів (програм) транскордонного співробітництва, які можуть бути включені до державної програми розвитку транскордонного співробітництва»;

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 149 «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки»;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006р. № 1819 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки»;

- Наказ Мінекономіки «Про затвердження Порядку підготовки проектів (програм) транскордонного співробітництва, зразків листка реєстрації висновків попереднього розгляду проекту (програми) транскордонного співробітництва, листка результатів

оцінювання проекту (програми) транскордонного співробітництва» від 3 червня 2005 р. № 158;

– Наказ Мінекономіки «Про утворення міжвідомчої робочої групи з підготовки рекомендацій по складанню переліку проектів транскордонного співробітництва» від 5 березня 2007 р. № 65.

У зв'язку із розширенням Європейського Союзу у 2004 р. була офіційно запроваджена Європейська політика сусідства з метою уникнення появи нових ліній розмежування між ЄС та сусідніми державами, зміцнення стабільності, безпеки та добробуту її учасників. Зазначені цілі сформульовані у її Стратегії .

Основний вплив на міжрегіональне співробітництво на нашу державу має ЄС, який має великий вплив на всі європейські та неєвропейські держави загалом. Сьогоднішній курс ЄС стосується співпраці з його східними та південними сусідами, а саме: з Алжиром, Вірменією, Білоруссю, Єгиптом, Грузією, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Лівією, Молдовою, Марокко, Палестинською Автономією, Сирією, Тунісом, Україною. Він пропонує переваги поглиблених відносин, ЄС має намір сприяти урядам цих держав у реалізації завдань політично-економічних реформ. Для досягнення цілей, сформульованих у Стратегії Європейської політики сусідства, визначено пріоритети, які наблизять сусідні країни до ЄС.

Саме ці пріоритети враховано у спільно погоджених Планах дій, які стосуються таких питань, як:

- політичний діалог та реформи;
- економічне та соціальне співробітництво та розвиток;
- питання торгівлі, ринкової та регулятивної реформ;
- співробітництво у сфері правосуддя, свободи та безпеки;

- галузеві питання (енергетика, інформаційне суспільство, охорона навколишнього середовища тощо);
- людський вимір (громадянське суспільство, освіта, охорона здоров'я тощо) [1].

Важливе міжрегіональне співробітництво почалося у 1993 р., коли лідери п'яти країн підписали декларацію про створення Карпатського єврорегіону як механізму співробітництва між органами державної влади. Це була перша асоціація такого типу у Центральній і Східній Європі.

Оскільки Карпатський єврорегіон займався переважно розвитком співробітництва між органами влади, то виникла потреба у створенні координаційної структури, яка б сприяла налагодженню зв'язків між пересічними громадянами та неурядовими організаціями. У 1994 р. Інститутом досліджень "Схід-Захід" за підтримки Фонду Чарлза Стюарта Мотта було створено Фонд розвитку Карпатського єврорегіону. Основною метою Фонду як динамічної міжрегіональної організації була підтримка громадських ініціатив у регіоні Карпат, проектів органів місцевого самоврядування і НУО. Поштовхом для розвитку у Центрально-Східній Європі саме такого типу фундації було переконання, що підтримка місцевої демократії, транскордонної і міжетнічної співпраці на локальному та регіональному рівнях є важливим елементом будівництва стабільної та демократичної Європи [2].

У загальноєвропейській системі пріоритетів єврорегіон розглядається як інструмент інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Їх діяльність спрямовується на прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і формування їх експортної спеціалізації, інфраструктурну підготовку для поглиблення співробітництва з

Європейським Союзом, розвиток системи міжрегіональних зв'язків у сфері туризму, рекреації, охорони навколишнього природного середовища. Єврорегіони дають можливість розв'язувати проблеми національних меншин, можуть бути засобом вирішення територіальних претензій. До транскордонної співпраці залучено понад 30 держав, які утворили понад 70 єврорегіонів.

Також дійове співробітництво з ЄС здійснювалось в рамках програми TACIS. Впровадження в Україні природоохоронних проектів в рамках програми TACIS сприяє підвищенню ефективності природоохоронних заходів, що здійснюються як на державному, так і на регіональному рівнях, а також виконанню Україною зобов'язань, що випливають із підписаних конвенцій та угод в галузі охорони довкілля. Серед проектів, які впроваджувались в рамках програми TACIS в галузі охорони довкілля:

- розвиток регіональної системи управління промисловими відходами в Україні;
- транскордонний моніторинг та оцінка якості води річок Ужа, Латориці та Західного Бугу;
- розвиток комунального господарства;
- управління водними ресурсами, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття Буковинських Карпат;
- захист довкілля в Чорноморському регіоні [3].

Сьогодні започатковані програми можуть позитивно вплинути на розвиток охорони природи, що є вкрай важливим у майбутньому. Адже дуже великий вплив на широкомасштабний розвиток територій має саме екологія. Тому втілення цих програм у реальність забезпечить подальший розвиток прикордонного регіону.

Формування концепції політики регіонального розвитку в Україні має ґрунтуватися на основних

досягненнях у цьому напрямку в країнах ЄС, для яких міжрегіональне співробітництво як механізм економічної співпраці, а відтак і економічного розвитку, останнім часом стало пріоритетним. Місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій, а також до оптимального поєднання їх можливостей та ресурсів. З огляду на це для Закарпаття відкриваються нові можливості і перспективи, оскільки наш край є унікальним завдяки спільному кордону з Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Польщею.

Розширення Європейського Союзу має значні позитивні наслідки як для країн-членів, так і для сусідніх з ними країн. Проте у результаті розширення ЄС разом з новими можливостями з'являються й нові проблеми: існуючі відмінності у рівні життя у країнах, що знаходяться з іншого боку кордону із Союзом, проявляються з більшою силою через швидші темпи зростання у нових членах Європейського Союзу порівняно із сусідніми з ними країнами-нечленами ЄС.

Завдяки ратифікації у 2013 році Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС) [4] з'явилась можливість утворення органу транскордонного співробітництва, метою якого є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції. В той же час західними регіонами України планується розробка макрорегіональної стратегії для Карпатського регіону, за аналогією Балтійської та Дунайської стратегії, яка

об'єднувала б інтереси як країн-членів Євросоюзу, так і країн Східного партнерства, зокрема України.

Разом з тим, на період 2014-2020 років заплановано підготовку та розробку спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства. Завдяки цьому Закарпатська область може отримати значні фінансові ресурси в рамках міжнародної технічної допомоги. Це означає, що при умові системного підходу до розробки неприбуткових проектів, висококваліфікованої та інтенсивної роботи з європейськими фондами Закарпатська область має можливість залучити необхідні кошти міжнародної технічної допомоги для вирішення проблем в пріоритетних сферах розвитку регіону.

Здійснення інтеграційних процесів на прикордонних територіях безпосередньо впливає на розвиток Закарпатської області через розгортання транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні та визначає гостру необхідність продовження та подальшої реалізації Програми розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області у 2011-2015 році (відповідно до етапів, визначених Європейською Комісією щодо впровадження програм розбудови відносин з країнами-сусідами). Таким чином, одним з найважливіших інструментів розвитку відносин України з Європейським Союзом є співробітництво України, і Закарпатської області зокрема, з сусідніми країнами - членами ЄС, яке має сприяти як економічному розвитку прикордонних регіонів наших країн, так і загалом поглибленому транскордонному співробітництву в економічній, політичній, гуманітарній, науковій та інших сферах.

Актуальними на сьогоднішній день для нашої області в числі інших є такі питання:

– продовження реалізації діючих проектів в рамках Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна на 2007-2013 роки;

– активізація участі регіону у розробці спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ЄІС) на 2014-2020 роки;

– розвиток прикордонної інфраструктури, збільшення ефективності пропускної спроможності кордонів з можливістю отримання коштів для фінансування реконструкції існуючих та будівництва нових пунктів пропуску і під'їзних доріг до них на державному кордоні з Угорщиною, Румунією, Словаччиною за рахунок реалізації великомасштабних проектів у рамках програм прикордонного співробітництва ЄІС;

– налагодження та розвиток співробітництва у рамках існуючих єврорегіонів, пошук нових механізмів міжрегіональної співпраці;

– активізація міжнародного співробітництва в рамках реалізації Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону.

Дуже важливим питанням у розвитку прикордонних регіонів є фінансування. Якщо програми виконуються в співпраці з кількома державами, значить фінансування є не одностороннім. Адже кожна програма – це спільне вирішення спільних питань. Україна як партнер європейських країн відповідно має з ними співпрацювати у фінансуванні розвитку транскордонного співробітництва.

Державна фінансова підтримка може надаватися проектам транскордонного співробітництва, які мають достатню аргументацію щодо ефективного розв'язання актуальних проблем і були відібрані на конкурсній основі за цілями, пріоритетами, необхідними ресурсами та

тривалістю їх реалізації згідно з порядком, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Державні програми розвитку транскордонного співробітництва розробляються суб'єктами транскордонного співробітництва України, погоджуються із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики, Міністерством фінансів України та Міністерством закордонних справ України, а також центральними органами виконавчої влади, до компетенції яких належать питання транскордонного співробітництва, та подаються в установленому законодавством порядку Кабінету Міністрів України [5, с. 158]. Центральні органи виконавчої влади, до компетенції яких належать питання транскордонного співробітництва, відповідно до законодавства:

- надають правову, інформаційну, методичну, організаційну підтримку суб'єктам і учасникам транскордонного співробітництва України;
- розробляють порядок підготовки проектів (програм) транскордонного співробітництва та державних програм розвитку транскордонного співробітництва;
- розробляють положення про проведення конкурсу проектів (програм) транскордонного співробітництва, які претендують на включення до державних програм розвитку транскордонного співробітництва;
- проводять моніторинг виконання державних програм розвитку транскордонного співробітництва;
- розглядають пропозиції суб'єктів транскордонного співробітництва України щодо включення проектів (програм) транскордонного співробітництва до державних програм розвитку транскордонного співробітництва;
- здійснюють у межах своєї компетенції координацію та взаємне узгодження державних галузевих, регіональних програм і державних програм розвитку транскордонного

співробітництва під час формування проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Суб'єкти транскордонного співробітництва України:

- організують та координують роботу з підготовки та реалізації проектів (програм) транскордонного співробітництва;

- беруть участь у розробленні спільних проектів (програм) та координують їх реалізацію;

- розробляють або беруть участь у розробці державних програм розвитку транскордонного співробітництва;

- забезпечують у межах своєї компетенції виділення в установленому порядку з місцевих бюджетів коштів на розвиток транскордонного співробітництва [6, с. 160].

Видатки на реалізацію проектів (програм) транскордонного співробітництва здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів на відповідний рік, а також інших джерел, не заборонених законом. Для фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога згідно із законодавством України.

Обсяги державної фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва визначаються у законі про Державний бюджет України на відповідний рік згідно з державними програмами розвитку транскордонного співробітництва, затвердженими Кабінетом Міністрів України [7, с. 7].

Обсяги коштів, що спрямовуються суб'єктами транскордонного співробітництва України на виконання державних програм розвитку транскордонного співробітництва, визначаються у відповідних місцевих бюджетах.

Заходи щодо виконання державних програм розвитку транскордонного співробітництва фінансуються за рахунок бюджетних призначень головних розпорядників коштів Державного бюджету України на відповідний рік.

Щодо двосторонньої співпраці у транскордонному співробітництві, то яскравим його прикладом можуть бути відносини які полегшують перетин кордону в даному регіоні, економічний та культурний розвиток населення.

Будучи спонуканими бажанням зміцнювати добросусідські відносини між державами Договірних Сторін відповідно до положень Договору про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою від 6 грудня 1991 року, було вирішено укласти угоду про місцевий прикордонний рух в інтересах осіб, які проживають біля кордону.

Прикордонні території обох країн включають в себе - 382 українських, 244 угорських населених пунктів [8].

Мають можливість скористатись такою послугою майже всі громадяни. Адже посвідчення для українських громадян, які проживають на прикордонній території, коштує 20 євро. І видається на п'ять років у консульських відділах в Ужгороді та Берегові. Посвідчення не замінить Шенгенську візу. Воно дає право знаходитись на території Угорщини лише у 50- кілометровій зоні від кордону [9]. Програма дала можливість багатьом жителям прикордонної зони легко задовольнити такі свої потреби, як: зустріч з родичами, відвідання культурних заходів, музеїв, парків відпочинку тощо. В цьому випадку відчутно зближення України з Угорщиною, так як це великий крок у подальшій, більш інтенсивнішій співпраці цих країн.

Угода про місцевий прикордонний рух була також укладена між Україною та Словацькою Республікою. Дата підписання: 30.05.2008, затверджена Україною 06.08.2008 р. та набрала чинності для України: 27.09.2008р.

Цей дозвіл на місцевий прикордонний рух надає право його власнику перетинати спільний державний кордон Договірних Сторін з метою в'їзду на територію іншої Договірної Сторони, виїжджати з її території та перебувати в прикордонній зоні цієї Договірної Сторони протягом строку, визначеного в Угоді, зокрема, з соціальних, культурних, обґрунтованих економічних або родинних причин.

Заява на видачу дозволу на місцевий прикордонний рух подається жителем прикордонної зони особисто за офіційним зразком. Неповнолітні діти віком до шістнадцяти років у процедурі видачі дозволу на місцевий прикордонний рух представляються своїм законним представником. Неповнолітні діти без законного представника та особи, позбавлені законного статусу остаточним рішенням суду, у процедурі видачі дозволу на місцевий прикордонний рух представляються законним опікуном, визначеним судом.

Отже, отримання посвідчень є доступним більшості жителів прикордонної зони. Для сьогодення це є великий ресурс для молоді, національних меншин та підприємців, щоб задовольняти свої економічні, соціальні, культурні та духовні потреби [10].

Наші словацькі сусіди теж часто навідують наш край, і таким чином ми повинні створити всі умови для ще більшого зацікавлення їх, до відвідань не тільки наших ринків, а туристичних, культурних пунктів нашого краю. Тільки так ми зможемо вважати цю співпрацю дійсно двосторонньою.

Пункти перетину громадян на українсько-словацькому державному кордоні розташовані в найбільш оптимальних місцях.

1. Автодорожні пункти пропуску:

Ужгород–Вишнє–Немецьке (міжнародний)

- для пропуску пасажирського і вантажного автотранспорту;
- цілодобовий режим роботи.

Малий Березний – Угля (міждержавний)

- для пропуску пасажирського і вантажного транспорту (вантажопідйомністю до 3,5 тон);
- цілодобовий режим роботи.

2. Залізничні пункти пропуску:

Чоп–Чіерна над Тисою (міжнародний)

- для пропуску пасажирського і вантажного залізничного транспорту;
- цілодобовий режим роботи.

Павлове - Матьовце (міжнародний)

- для пропуску вантажного залізничного транспорту ;
- цілодобовий режим роботи.

Схожа співпраця виникла і в польсько-українських відносинах. Дата набрання чинності для України угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху: 01.07.2009. Характер співпраці країн на регіональному рівні досить сильно впливає на якість життя тих населених пунктів які розташовані на кордонах цих країн. Життя на прикордонних територіях може поліпшитись, якщо країни співпрацюватимуть у сферах охорони навколишнього середовища, громадського простору, розвитку міст, створення міст-побратимів.

Одним із завдань транскордонного співробітництва з боку ЄС є зниження ролі соціально-економічних бар'єрів.

Список використаних джерел

- 1. Східне партнерство. Стисла характеристика [Електронний ресурс] – <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/east-partnership>***

2. *Карпатський фонд, Наша історія [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.carpathian.foundation.org.ua/about_us/history*
3. *Програма ТАСІС та її результати в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eufunds.in.ua/istoriya-tehnichnoji-dopomohy/prohrama-tasis-ta-jiji-rezultaty-v-ukrajini>*
4. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.*
5. *Концепція державної регіональної політики. Затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 р. №341/2001// Управління сучасним містом. – 2001. - №7-9 (3). - с. 153-162.*
6. *Беленький П.Ю., Мікула Н.А. Формування систем управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської інтеграції і регіональної співпраці: зб. наук. пр.: Вип. XXIX: В 2 Т. / НАН України. Інститут регіональних досліджень; редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І. Долішній – Львів-Луцьк: Вежа, 2001. – Т. 1. – с. 157-163.*
7. *Долішній М., Беленький П., Андрусь М. Шляхи і форми розвитку міжнародного співробітництва прикордонних територій України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період / ІРД НАНУ, Академія підприємництва і менеджменту (Львівське відділення), Інститут менеджменту і аудиту; Відповідальний редактор М.І.Долішній – Львів: Відкрите акціонерне товариство «Патент», 1996. – с. 6-14.*
8. *Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про правила місцевого*

- прикордонного руху [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/348_072*
- 9.** *Угода про малий прикордонний рух між Україною та Угорщиною набере чинності протягом 30 днів після її ратифікації Верховною Радою [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/uk/novosti/24762>*
- 10.** *Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_076*

*Олеся БЕНЧАК,
аспірант ДВНЗ «УжНУ»*

**УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РАДА ПРЯШІВЩИНИ
ТА ПРОБЛЕМИ РУСИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
МЕНШИНИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ
(1945-1952рр.)**

Короткий період існування Української Народної Ради Пряшівщини, яка вийшла з національно-визвольних змагань південнокарпатських українців за своє державне самовизначення, найповніше відображає патріотичне піднесення народних мас цього регіону, їх волелюбність і непохитність у боротьбі за краще життя та посилене прагнення до об'єднання свого краю з Закарпатською Україною. У складних повоєнних політичних, соціально-економічних та культурно-політичних умовах діяльність УНРП наражалась на низку перешкод, зовнішніх і внутрішніх непорозумінь, які різнозначно позначили її оцінку у повоєнному процесі українського населення краю. Складність дослідження ролі УНРП у національно-об'єднувачому і державотворчому процесі південнокарпатських українців, пояснюється тим, що після включення Закарпаття до новоутвореної Чехословацької Республіки 1919р. вони були розмежовані адміністративно-територіальним, а з 1939 р. й державним кордоном.

Хоч про Українську Народну Пряшівщину написано немало, однак вона досі ще не знайшла належної об'єктивної оцінки в історії.

У 1875 році географи зі старого Угорського королівства спорудили пам'ятник у віддаленому регіоні країни, який мав напис: "Точні прилади підтвердили, що на цій точці, де широта і довгота пересікаються, знаходиться центр Європи". Більш ніж через сторіччя, у 1977 році, було

споруджено другий пам'ятник для відзначення центру континенту, що знаходиться у точці перетину двох ліній: перша веде з арктичного узбережжя Норвегії на півночі до берегів Криту на півдні, друга — з берегів Ірландії на заході до Уральських гір на сході. Місце цих пам'ятників знаходиться біля села Ділове (колишні Требушани) у підніжжі північно-центральных Карпат. Ця територія споконвічно була заселена східними слов'янами, які називалися карпатськими русинами, руснаками або просто руськими людьми. Таким чином, у географічному відношенні русини не периферійна група, а радше та, чия батьківщина – Карпатська Русь – знаходиться буквально у серці Європи.

Згідно з теперішніми міжнародними кордонами русини живуть на більш-менш компактній території у межах трьох країн: України, Словаччини та Польщі. Також існує невелика група русинів на території колишньої Югославії – нащадки іммігрантів, які покинули карпатську землю у XVIII та XIX століттях.

Важливо пам'ятати, що мається на увазі під визначенням *русин*. Традиційно східнослов'янські поселенці Карпатського регіону називали себе русинами або ж руснаками (місцевий варіант). Однак у двадцятому столітті, а особливо у його другій половині, історичні назви русин (руснак) були зміненими на інші, як, наприклад, українець на Закарпатті (Україна), в Словаччині (передусім на Пряшівщині) або лемко у Польщі. Існують також русини, які відмовилися бути об'єднаними з будь-якою зі східнослов'янських груп, тому ототожнювалися з панівними національностями країн, у яких жили: з поляками у Польщі чи словаками у Словаччині. Ці зміни у національному самовизначенні у багатьох випадках відбулись поступово, спонукою до них стали або переконання, або ж національна асиміляція, особливо у національно змішаних родин. В такому випадку діти часто

ототожнювали себе або своїми батьками з домінуючою національністю – словацькою або польською. Однак здебільшого зміни у термінології були результатом урядових наказів, у яких назва *русин* була забороненою в офіційному вжитку як, наприклад, це сталося після 1945 року у радянському Закарпатті та у Польщі, а з початком 1950-х років – у Чехословаччині. Наслідком стало те, що у межах однієї етнолінгвістичної групи, одного села, а іноді навіть однієї сім'ї, були люди, які називали себе по-різному: русинами, лемками, українцями, словаками та поляками. Більше того, східнослов'янські назви – русин/руснак, лемко, українець – дехто вважає синонімами, а інші переконані, що ці терміни взаємно виключаються. Іншими словами, дехто вважає, що *русини* – це просто стара історична назва українців і що *лемко* – це регіональна назва українців; інші переконані, що терміни *лемко* чи *руснак* є регіональними формами для русинів, народу, який є відмінним від українців та інших національностей.

Слід зауважити, що підраховане число русинів (1,2 мільйона) стосується усіх людей однієї лінгвістичної та етнографічної спільності, незважаючи на те, як вони себе ідентифікують на папері, в паспорті чи за переписом населення. Наше зацікавлення спрямоване у першу чергу на сучасний рух русинів або на ту частину групи (точні цифри невідомі), яка вважає себе окремим народом.

Кілька сторіч русини належать до автохтонного населення регіону, що простягається вздовж південних та північних схилів північного хребта Карпат. Ця територія в наші дні належить чотирьом державам: Україні (Закарпатська область), Польщі (лемківський регіон на північному сході країни), Словаччині та Румунії (Мармароська область). Невелика частина русинів знаходиться й у північно-східній частині Угорщини, а від XVIII ст. – в області Воеводина в Сербії та Срему в Хорватії. Від кінця XIX ст. багато русинів

живуть у діаспорах Сполучених Штатів Америки, в Канаді та інших країнах усіх континентів. Більшість русинів Словаччини проживає в її північно-східній частині. Раніше це була північна частина Спішської, Шарішської та Земплінської жуп, а від 1946 р. – це області Бардейов, Гуменне, Медзілаборце, Сніна, Стара Любовня, Стропков, Свидник та Прешов. Сьогодні 87,4% русинів живе у Прешовському краї, найбільше – в області Медзілаборце (5121), Свидник (3529), Сніна (3487), Гуменне (2306) та Бардейов (2167) [6]. За М. Мушинкою [1], на 2000 р. на території Східної Словаччини компактно проживало приблизно 122000 чол. русько-українського походження. Можливо, дехто вважає цю цифру завищеною. Але, за даними статистики, на 2001 р. у Словацькій Республіці проживало 24 201 русинів та 10 814 українців, разом – 35 015 чоловік.

Останнім часом люди, незважаючи на своє походження, краще воліють пристати до етнічної більшості країни, вбачаючи у такому виборі кращі перспективи життя й розвитку для себе і своїх дітей. Перепис населення 1991 р. був справді демократичним: кожен громадянин мав змогу зголоситися до тієї чи іншої національності. Його результати були катастрофічні: 17 197 русинів та 13 280 українців, разом 30 477 чоловік, що є лише четвертою частиною з усіх, хто справді має русько-українське походження і проживає на території Східної Словаччини. Тобто понад три чверті членів нашої національної групи добровільно зголосилися до словацької національності, незважаючи на своє походження та факт, що переважна більшість з них користується лемківською говіркою, яка є діалектом української мови.

Становище русинсько-української меншини невітшне, асиміляція набирає великих обертів. З 250 сіл, у яких живуть русини-українці і в яких хоча б при одному перепису населення з 1890 по 1980 р. понад 80% населення

зголосилося до руської (української) національності, вже під час перепису населення 1991 р. лише у 21 населеному пункті більше 50% зголосилося до руської (русинської) або української національності. Це при тому, що в русько-українських селах Східної Словаччини (на відміну від українських сіл у сусідній Польщі) ніколи не було масового виселення місцевого населення і заміни його населенням іншої національності. Русини-українці у Словаччині добровільно зрікаються своєї справжньої національності й добровільно пристають до словацької національності. У багатьох селах молоді батьки зі своїми батьками та ровесниками говорять місцевим діалектом, а з власними дітьми – словацькою літературною мовою. У містах – це суцільне явище. Навіть молоді батьки, для яких українська чи русинська мови є справою професії (педагоги, журналісти, працівники культурно-освітніх установ та громадських організацій) із власними дітьми та онуками говорять словацькою. Словацька мова є офіційною мовою майже в усіх русько-українських селах: нею ведуться сільські збори, передачі в місцевих радіовузлах і т.ін. навіть у тих селах, де понад 50% населення вважають себе руської або української національності, не було випадку, щоб громада домагалась свого законного права – вживання рідної мови в офіційних стосунках.

Україна дуже швидко втрачає велику частину свого народу. І причин такого стану є декілька. Кожна цивілізована держава, у тому числі й Україна, повинна піклуватися про представників свого майоратного етносу, які живуть на територіях інших країн. Але від початку своєї незалежності Україна особливо не переймається проблемами діаспори, про що неодноразово йшлося на Міжнародному конгресі «Українська освіта в світовому просторі» (2006). Усі представники від українських діаспор говорили про

відсутність державної підтримки – брак коштів, нестача шкіл, учителів, навчальних програм, підручників і т.ін. Але ж очевидно, що зберегти національну свідомість зарубіжних українців можна тільки за допомогою культурно-просвітницької роботи.

Протягом усієї історії України українська діаспора відіграла величезну роль у збереженні та розвитку її національної, духовної і матеріальної культури, сприяла піднесенню національної свідомості та налагодженню культурних зв'язків українців усього світу. Але потихеньку минають ті часи, коли діаспора допомагала вижити Україні. Нині настав момент, коли Україна має допомогти вижити діаспорі.

Серед причин нечувано швидкої асиміляції Юрій Бача називає відверто асимілятивну політику Словацької держави, яка, хоч і робить деякі кроки назустріч українсько-русинській національній меншині, все ж не підтримує її достатньо. Юрій Бача також говорить про вину української інтелігенції Словаччини, священиків та національно несвідомих батьків, які своїми діями або бездіяльністю підтримують політику словакізації.

Що ж стосується ситуації з русинами в Словаччині. Товариство інтелігенції русинів Словаччини провело ґрунтовне дослідження серед жителів Східної Словаччини, яке покликане було окреслити сучасне становище русинської меншини, її погляди та переконання не лише щодо національної свідомості та самоідентифікації, а й стосовно всіх сфер життя суспільства та перспектив розвитку в регіоні. Одна з частин опитування стосувалася самоідентифікації. Було поставлено запитання про те, до якої національності респонденти записалися під час переписів населення 1991 та 2001 років. Відповіді були такими: у 1991 р. русинами записалося 51,2% респондентів, словаками – 30,1%, українцями – 13%, не

знають (чи не пам'ятають) 5,4% опитаних. У 2001 р. русинами вже записалося 69,6% опитаних, словаками – 24,1%, українцями – 6%, і до інших національностей віднесло себе 0,3% респондентів. Бачимо, що за десять років 7% опитаних з українців перетворилися на русинів чи словаків. Якщо вважати, що русини – це частина українського народу, то процес повернення до близьких коренів є природним.

Але у згаданому вище дослідженні маємо відповідь і на те, що думають респонденти про своє походження. Цікаво, що 32,2% опитаних ніколи не задумувалися про своє походження, 28,6% вважають, що походять від східних слов'ян, 14,2% бачать своїх предків у білих хорватах, 9% вважають, що вони є власне українцями, 6% – що вони є словаками східного обряду, 4,8% – думають, що походять від змішання українців, словаків та поляків, 2,7% вважають себе західною частиною російського народу, 0,9% – нащадками етрусків або дали інші відповіді.

Якщо розмежувати ці дані за віковими категоріями, то побачимо, що ніколи не задумувалися про своє походження більшість людей середнього віку (73,49%), так само відповіли 51,47% старших респондентів і 53,33% – наймолодших. Респонденти середньої генерації, очевидно, замолоду отримали дуже мало знань щодо свого походження, а нині вже не змогли поповнити ці знання. Навпаки, старша генерація ще зберегла в пам'яті деякі відомості про те, звідки походить, а молодші люди за останні десять років чули або читали досить багато інформації про русинів. Таку думку підтверджує і те, що графу «походження від білих хорватів» у людей 40 – 50-річного віку відмітило лише 9,6%, коли серед інших вікових категорій таку відповідь дало від 14 до 17% респондентів. Графу «українське походження русинів» найбільше відмічали респонденти, старші за 65 років

(16%), а серед інших вікових категорій «так» відповіли приблизно 9% опитуваних[5]. Тобто засоби масової інформації найбільше впливають на свідомість молоді, яка може й не прислухатися до думки старшого покоління.

Отже, бачимо, що боротьбу за виживання українських діаспор, зокрема у Словаччині, треба починати з консолідації зусиль українських організацій та українських громад за кордоном. У кожній країні, де живуть українці, є люди-ентузіасти, які всіма силами стараються зберегти рідну культуру й мову, передати їх новим поколінням українців. Таких лідерів ми маємо підтримувати в першу чергу. Українські освітні організації плідніше працюватимуть, налагодивши зв'язок одна з одною, маючи можливість ділитися досвідом, навчальними матеріалами та натхненням. Найважливішими осередками збереження й розвитку національної культури є школи. А українські та русинські школи у Словацькій Республіці невпинно зникають, мову викладання міняють з української та русинської на словацьку. Але ж виховання дітей материнською мовою є основним засобом збереження та укріплення національної свідомості, що означає і збереження та розвиток національної культури, як і інших етносоціальних та етнопсихологічних відмінностей народу. В усіх випадках зміна мови викладання з української на словацьку відбулася за бажанням батьків. Незважаючи на це, Словацька держава намагається утримувати українські школи навіть там, де кількість учнів є нижчою за встановлену норму (15 учнів). Це гарний приклад для України, яка повинна докласти всіх зусиль для повернення тисяч людей до рідного етносу, а з ними до України повернуться й серця їхніх нащадків.

Незважаючи на демократизацію суспільно-політичного життя нашої країни, період останніх 10-20 років для української меншини Словаччини характерний занепадом культурно-національного життя і таким

прискоренням асиміляції, якої у своїй історії, мабуть, і не пам'ятаємо. Таким чином, огляд розвитку нашого меншини в цей період є, в основному, і оглядом боротьби з такими тенденціями асиміляції, які носять як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. З об'єктивних причин можна навести такі, як глобалізація світу, сучасні технічні засоби зв'язку, міграційні процеси, обумовлені поганою соціально-економічною ситуацією, правове середовище, суспільно-громадський клімат і т. п. Суб'єктивні причини полягають, в основному, в низькій національній свідомості, малому інтересі до культурно-національного життя тощо.

З наукової точки зору ці питання обговорювалися на III Міжнародній конференції «Словацько-українські відносини в галузі мови, літератури, історії та культури української національної меншини в Словаччині і словацької меншини в Україні», яка відбулася 12-13 вересня 2002 року в Пряшеві. В рекомендаціях, прийнятих учасниками, підкреслюється, що при обговоренні розвитку української меншини в Словаччині, а також словацької в Україні потрібно керуватись науковими та історичними фактами і що у подальшому важливо прийняти законодавчі норми, які б чітко вказували на їх положення в суспільстві і державі, а також визначили організаційні основи та фінансування організацій, які повинні дбати про їх розвиток. Хоча основні проблеми культурно-національного розвитку русинів-українців Словаччини та їх вирішення були чітко визначені і на різних інших «домашніх» та міжнародних форумах, до позитивних змін не доходило. Це оберталось тим, що у багатьох членів меншини зростала апатія і недовіра до всього і до всіх. Коло людей, охочих брати участь у культурно-національному житті, продовжувало звужуватися, надалі зменшувалась кількість шкіл з українською мовою навчання і вивченням української мови.

У такій атмосфері, посиленій вкрай складним фінансовим становищем, Союзу русинів-українців СР та

іншим українським організаціям працювалося дуже тяжко. На всіх зборах, зустрічах і бесідах відчувався критичний дух, ніхто не приховував свого невдоволення, хоча в той же час люди висловлювали гордість з того, що багато речей, особливо у сфері культури, вдалося зберегти.

У серпні 2003 року дійшло до ліквідації Головної редакції національно-етнічних передач Словацького радіо в Пряшеві і до переселення її частини у Кошиці. Громадськість це рішення оцінила як грубе, нечутливе і некомпетентне втручання в культурно-національне життя русинів-українців. Як наслідок дійшло не тільки до деградації редакції в організаційній структурі Словацького радіо, але було, розірвано традиційні зв'язки, знизився рівень радіопередач. Ці зауваження та прохання були зосереджені в заяві делегатів ІV з'їзду СРУСР, яку було надіслано компетентним органам та установам. Як стало вже нормою, відповідь не прийшла ні з однієї.

Ці радіопередачі в той час мали значний вплив не тільки на всю русько-українську меншину, але й на словацьке населення Східної Словаччини, яке їх слухало зі значним інтересом. У той час щотижневий розклад передач редакції був 940 хвилин. Реальна продуктивність, однак, була вища, але й так становила лише 2% від загальної продукції Словацького радіо, хоча частка національних меншин (за винятком угорської) від всього населення Словаччини становила 4,5%. У той час як витрати на цю радіопрограму становили лише 1,4% бюджету Словацького радіо.

У цілому можна констатувати, що не існувало жодних прямих економічних, тим більше національно-культурних причини для переселення Головної редакції НЕП Словацького радіо з Пряшева до Кошиць. Уже тоді передбачалось, що переходом до Кошиць обмеження діяльності національно-етнічного радіомовлення не закінчиться. Незабаром це було підтверджено тим, що в

українській і русинській редакції дійшло до зменшення числа редакторів з чотирьох до трьох, отже на 25%, а з 1.9.2006 р. число редакторів було скорочено до двох, отже на 33%. У 2009 і в 2013 рр. відбулося значне скорочення програми і її перенесення до пізніх нічних годин.

Період після IV з'їзду СРУСР, який відбувся 18 грудня 2004 року, не привніс помітних зміни ні в національно-культурному, ні в соціально-економічне життя цієї меншини. У той час йшлося, в основному, про те, чи організація може брати участь у забезпеченні виживання русько-української національності як такої, які можливості існують для збереження її самобутності і в якій мірі може чинити опір асиміляції.

Дуже важливий стан був в українських школах, де кількість таких шкіл скорочувалася щорічно. І не тільки із-за малого інтересу батьків. Наприклад, в 2005 році були списані з мережі дошкільних установ з українською мовою виховання чотири дитячі садки Свидницького округу (у Капішовій, Церніні, Крайній Полянї і Грабівчику). Причиною мали бути недоліки в двомовній педагогічній документації, які виявила Державна шкільна інспекція.

СРУСР аргументував тим, що це були поверхневі висновки, без знання справи. Відзначалось, що в дитячих садках з українською мовою виховання стає проблемою нестача кваліфікованих вчителів, тому що їх навчання в Педагогічній і соціальній академії в Пряшеві було скасовано. Тому у пропозиціях до майбутньої Концепції освіти національних меншин у Словацькій Республіці у 2005 та 2007 роках вимагалось, щоб у цій школі було відновлено підготовку вчителів дитячих садків з українською мовою виховання. Ця вимога, як одна з восьми в галузі освіти, появилася і в матеріалах засідання Міжурядової словацько-української комісії. Але Міністерство освіти СР ці вимоги не прийняло й Уряд СР наприкінці 2007 року затвердив концепцію, в якій сім

з одинадцяти запропонованих завдань торкаються викладання державної мови.

На тодішні проблеми вказали і делегати V з'їзду Союзу русинів-українців Словацької Республіки в 2009 році, які у своїй заяві «...настійно закликають державні та самоврядні органи влади до компетенції яких належать окремі сфери культурно-національного життя русинів-українців, щоб поважали їх право на участь у вирішенні питань, пов'язаних з ними. Вони також висловили незадоволення вирішенням правового статусу національних меншин». Вони змушені були констатувати, що в Словацькій Республіці немає політичної волі прийняти закон про статус національних меншин і фінансування культурно-національних організацій, не кажучи вже про інші закони в цій галузі, які в даний час поширені в багатьох інших країнах. Делегати вимагають, щоб в СР був створений державний орган для розгляду питань, що стосуються національних меншин, оскільки Рада Уряду СР у справах національних меншин та етнічних груп не має повноважень щодо прийняття рішень і є лише консультативним органом. Так само вимагають від Міністерства освіти СР, щоб було розроблено комплексну систему управління освітою національних меншин, якою Концепція виховання та освіти національних меншин, затверджена Урядом СР 19.12.2007 р., взагалі не займається.

Окремим питанням є фінансування культури та засобів масової інформації національних меншин. Сучасна грантова система не уможливує фінансування діяльності культурно-національних організацій, лише – окремі акції та видання періодичної та неперіодичної преси.

Русини потерпіли від тоталітарного режиму, насадженого у Східній Європі протягом останніх чотирьох десятиріч. Тільки тепер виникає реальна можливість заглибити

несправедливості минулого та гарантувати майбутнє для русинів.

Список використаних джерел

1. Мушинка М. Русини-українці Словаччини 90-х років ХХ століття. – Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати / М. Мушкина. – Ужгород, 2002. – С. 31-44.
2. Бача Ю. Здобутки і втрати українців Чехословаччини протягом останніх десяти років. Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати / Ю. Бача – Ужгород, 2002. – С. 56- 66.
3. Хланта І. Сучасний стан національного питання в Закарпатській Україні. Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати / І. Хланта. – Ужгород, 2002. – С. 44-56.
4. Мишанич О. Закарпатський політичний сепаратизм: міфи і дійсність. Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати / О. Мишанич. – Ужгород, 2002. – С. 12-24.
5. Lipinsky J. Sabareflexia postavienia a vyvoja Rusinov na Slovensku. – Robert Vicovydavatelstvo, 2002. – 128 s.
6. Scitanie obyvatelov, 2001. – S. 19, 21.
7. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/365.rtf>
8. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/452.doc>
9. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/453.doc>
10. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/447.doc>
11. За подальшими деталями щодо русинської політичної етнічності у дев'ятнадцятому та двадцятому століттях див.: P.R.Magocsi *The Shaping of a Nationak Identity: Subcarpathian Rus' 1848-1948* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978). С. 46-47, 93-95 та 237-245.
12. <http://www.ukrajinci.sk/zovten.html>

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР: ПЕРСПЕКТИВИ
ДЛЯ УКРАЇНИ**

**М.СЮСЬКО
V.SMOŁANKA
І.ЧОВБАН
Н.БОДАК
К.ДІДИК
О.ЯСИНОВСЬКА**

*Микола СЮСЬКО,
студент магістратури
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»*

КЛАСИЧНИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: МІСІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У ЄДИНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Статтю присвячено світовому досвіду становлення та розвитку дослідницьких університетів. Також у статті дано оцінку інституціонального середовища, що регламентує діяльність вітчизняних дослідницьких університетів, зокрема у сфері забезпечення фінансової автономії, перспективи розвитку дослідницьких університетів.

Ключові слова: дослідницький університет, університет світового класу, конкурентоспроможність університету, фінансова автономія вищої школи.

Дослідницький університет являє собою найсучаснішу форму інтеграції освіти і науки (навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень), його місією, або ключовим девізом, як вперше було обґрунтовано Вільгельмом фон Гумбольдтом у ХІХ сторіччі, є “відданість науці”. Про високу міжнародну конкурентоспроможність сучасних дослідницьких університетів свідчить той факт, що останні, згідно зі щорічними рейтингами університетів світового класу (Шанхайський рейтинг університетів світового класу, рейтинги QS, THE, Webometrics) із року в рік займають в них топові місця. На думку багатьох авторитетних дослідників (Geiger 1993; Clark 2006; Салми 2009), рушієм інтенсивного інноваційного розвитку країн стає розбудова висококонкурентних дослідницьких університетів, які

здатні акумулювати й примножувати власний інтелектуальний потенціал, формувати інтелектуальний капітал нації, а також сприяти системній інтеграції освіти та науки і трансферу технологій у виробництво. За активної розбудови національних ринків освітніх послуг та через загострення конкурентної боротьби на ринках міжнародних саме високопродуктивна наукова та освітня діяльність дослідницьких університетів отримує найвагомішу підтримку держави [1].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дослідницький університет» від 17 лютого 2010 року №163 дослідницький університет - національний вищий навчальний заклад, який має вагомі наукові здобутки, провадить дослідницьку та інноваційну діяльність, забезпечує інтеграцію освіти та науки з виробництвом, бере участь у реалізації міжнародних проектів і програм. Статус надається такому закладу з метою підвищення ролі університету як центру освіти і науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів, упровадження в практику наукових досягнень, технічних і технологічних розробок, реалізації разом з іншими вищими навчальними закладами та науковими установами спільних програм за пріоритетними напрямками фундаментальних і прикладних наукових досліджень для розв'язання важливих соціально-економічних завдань у різних галузях економіки [3].

Актуальність дослідження визначається, насамперед, посиленням значення університетів дослідницького типу у світі і недостатнім розвитком таких університетів в Україні, відсутністю відповідного законодавчого регулювання діяльності дослідницьких університетів, їх недосконалим механізмом фінансування. **Мета статті.** Метою статті є аналіз функціонування дослідницьких університетів та обґрунтування

необхідності створення університетів дослідницького типу в Україні, розроблення рекомендацій щодо фінансування їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням діяльності дослідницьких університетів займалося багато вчених, серед яких: Л.Л. Антонюк, В.А. Журавлев, М.З. Згуровський, Л.І. Маков, О.І. Молчановський, В.І Сацик. та ін., проте, у науковій літературі недостатньо уваги приділяється проблемам розбудови в Україні дослідницьких закладів у вищій школі, нарощення їхнього наукового та інноваційного потенціалу, механізмів фінансування дослідницьких університетів.

Історичні розвідки вказують на те, що дослідницькі університети є порівняно недавньою європейською інновацією, адже починаючи з XI – XII ст.ст. протягом тривалого періоду існування університетської освіти в Європі студентам пропонували переважно лекційні заняття, до яких залучали видатних учених і мислителів того часу. Лише у XIX ст. з ініціативи німецьких університетів від професорів стали вимагати провадити наукові дослідження, щоб створювати й поширювати нові знання. Саме під гаслом «відданість науці» 1809 року В. Гумбольдт заснував в Берліні новий університет, що став прототипом сучасного дослідницького університетського закладу. Гумбольдтівський університет, який було створено як державну інституцію (університет фінансував прусський уряд), вирізнявся найвищими стандартами у сфері навчання й досліджень, працювати в ньому було престижно для будь - якого професора того часу, а втілені в навчальну та дослідницьку діяльність принципи академічної свободи та інституціональної автономії робили цей університетський заклад надзвичайно популярним. Згодом за цим зразком почали розбудовувати

й інші європейські університетські заклади, а також університети США та Японії.

Великою мірою прототипом сучасного американського дослідницького університету став заснований 1876 року Університет Джона Гопкінса (його створювали як дослідницький заклад), що започаткував викладання спеціалізованих практичних курсів, як це було за німецької моделі дослідницького університету. За Університетом Джона Гопкінса подібну практику протягом 1876 – 1915 рр. обрали й інші відомі американські вузи – Гарвардський, Колумбійський, Мічиганський, Іллінойський, Каліфорнійський, Стенфордський, Чиказький університети, Массачусетський технологічний інститут. Американські дослідницькі університети спромоглися істотно наростити потенціал протягом ХХ ст. саме завдяки видатним дослідженням, здійсненим під час першої і другої світових воєн (які, зрештою, багато в чому й визначили їхній результат) за часів холодної війни. Ці дослідження великою мірою стосувалися нових розробок і технологій у військовій сфері та призначалися для системи національної оборони США, а відповідно – їх щедро фінансував Федеральний уряд [1].

На сьогодні найбільший розвиток дослідницькі університети отримали в США. Так, у 2000 році в США було майже 260 дослідницьких університетів (за іншими даними - 150 дослідницьких університетів світового класу [1]), в той же час у Німеччині – 70, Великобританії – 73, в Іспанії – 41 [2], у Китаї глобальних дослідницьких університетів налічують майже 100 [1].

У сучасних умовах саме дослідницькі університети мають найбільш вагому підтримку з боку держави для проведення наукової й освітньої діяльності. Так, 100 провідних університетів США отримують 95% коштів з федерального бюджету на науку і освіту. Підготовка

спеціалістів найвищої кваліфікації також зосереджена у дослідницьких університетах, оскільки 60% усіх докторантів США підготовлено у 50 таких університетах. Ці університети мають багато студентів, що навчаються за магістерськими програмами, мають краще співвідношення чисельності викладачів і студентів (приблизно 1:6) порівняно із звичайними університетами, в яких таке співвідношення складає 1:12 [4, 25].

Як правило, дослідницькі університети мають дуже **міцні зв'язки з промисловістю**. Так, наприклад, Массачусетський технологічний інститут має зв'язки майже з 300 корпораціями.

Суттєвою особливістю формування професорсько-викладацького складу кращих американських університетів є **ротація кадрів**, що охоплює сфери освіти, науки та бізнесу. Між ними відсутні штучні перепони. Більш того система оплати праці в університеті і на фірмі стимулюють таку ротацію.

Дослідницькі університети беруть активну участь, переважно на комерційних засадах, у додатковій післядипломній освіті. Вони пропонують багаторівневі програми підвищення кваліфікації і перепідготовки. На відміну від вузькопрофільних навчальних закладів університети мають можливість реалізовувати різні програми, які ґрунтуються на міждисциплінарних підходах.

Для дослідницьких університетів характерна **багатоканальність джерел** фінансування: федеральний та місцевий бюджети, гранти, благодійні фонди, бізнес, доходи від навчальної, дослідницької, виробничої і консультаційної діяльності.

Сучасний дослідницький університет – це потужний економічний суб'єкт, який має **високу самостійність**. Так, річний бюджет Техаського університету складає 3 млрд

доларів, Стенфордського – 1 млрд доларів. Дослідницькі університети стали рівноправними партнерами бізнесу в інтеграції науки, освіти, виробництва, а інколи виконують в регіонах роль провідного інтегратора.

Навколо університету створюються **дослідницькі парки** як форма інтегрованого розвитку науки, освіти та бізнесу. Дослідницький парк є об'єднаною навколо дослідницького університету науково-виробничою, навчальною і соціально-культурною зоною забезпечення безперервного інноваційного циклу [2].

Важливі функції при цьому виконує адміністративна університетська оболонка, покликана всіляко підтримувати діяльність дослідницького університету (залучення видатних професорів, спонсорів, соціальна, політична, інституціональна підтримка тощо) та забезпечувати його ефективні взаємозв'язки із зовнішнім соціально-економічним, культурним та політичним середовищем.

Дослідницький потенціал університету є домінантою його конкурентного статусу на глобальному ринку освітніх послуг, основою його міжнародного авторитету і репутації, запорукою нарощення інноваційного потенціалу країн загалом. З цього приводу С.Маргінсон також справедливо зазначає, що “нації зі значним дослідницьким (науково-технічним) потенціалом спроможні краще керувати власною долею в глобальній економіці знань”[5]. Вони знаходяться в кращому становищі аби брати на себе глобальні ініціативи, співпрацювати і конкурувати, використовувати найкращі ідеї зі всього світу та приваблювати людей і капітал. Натомість, “нації без достатньо сильного дослідницького потенціалу”, як показує досвід, значно програють іншим країнам за рівнем розвитку системи підготовки висококваліфікованих фахівців, наукової бази промисловості, ефективністю соціальної політики тощо. За

логікою вченого, наявність на території країн висококонкурентних на глобальному ринку освітніх послуг університетів є ознакою високого національного науково-технічного потенціалу загалом, так само як і передумовою його стійкого нарощення у перспективі [1].

Рейтингові оцінки рівня досягнень дослідницького університету в США, зокрема, враховують:

- кошти на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які надходять від промислових підприємств та державного і місцевого бюджетів;
- залучений університетом для його розвитку приватний капітал як в попередні роки, так і поточному році;
- представництво членів професорсько-викладацького складу в Національній академії наук, Національній академії технічних наук, Інститутів медицини США;
- кількість присуджених університетом ступенів PhD за рік;
- кількість працюючих в університетах фахівців зі ступенем PhD, які підвищують свою наукову кваліфікацію шляхом виконання науково-дослідних робіт чи навчання. Для викладачів ДУ головним показником їх успіху є наукові здобутки [2].

На наше переконання, можна виділити три важливих критерії дослідницького університету:

По-перше, в дослідницькому університеті повинна бути присутня максимальна свобода у викладанні та навчанні. Це означає, що викладачі максимально розкуті у тому, як викладати свої дисципліни, а студенти — які дисципліни вивчати. На жаль, в Україні багато говорять про академічну свободу викладачів і студентів, а на практиці така свобода є занадто обмеженою. В наш час спостерігається інтенсивний розвиток суспільства, і

університет має встигати за змінами, інакше він не буде конкурентоспроможним, а академічна свобода дозволяє це робити.

По-друге, в дослідницькому університеті мають викладати викладачі-дослідники. Це не просто люди, які можуть доступно донести існуючі факти до студентів, а самі створюють, так би мовити, “нові факти”. Можна очікувати, що такі викладачі-дослідники часто публікують статті з результатами своїх досліджень, відвідують значимі наукові конференції і, звісно, залучають студентів до своїх досліджень. З іншого боку, потрібно розуміти, що такий викладач-дослідник фізично не може викладати великій кількості студентів (просто за браком часу) [7]. В Україні з цим критерієм ситуація трохи краща, адже в Україні є багато науковців, проте через перезавантаженість лекціями викладачі-науковці не встигають відводити час для зайнять наукою.

По-третє, дослідницький університет повинен мати стабільне і в рази більше, ніж зараз, фінансування. Українські університети проводять дослідження в радянських лабораторіях, матеріально-технічне оснащення наших ВНЗ перебуває на низькому рівні, науковці отримують низькі заробітні плати. Ці та інші проблеми не дозволяють розвиватися, адже не зважаючи на те, що в Україні вже понад 10 дослідницьких університетів, поки що жоден з них не потрапив в ТОП 500 кращих університетів світу і визначальною причиною, на наше переконання, стало недостатнє фінансування. І основна причина недостатнього фінансування є не лише погане економічне становище нашої держави, а й низька диверсифікація фінансових надходжень, оскільки наші ВНЗ ще з радянських часів звикли, що їх фінансує держава і до цього часу саме державне фінансування становить основу фінансування ВНЗ.

Вважаємо, що корисно буде проаналізувати досвід США у залученні фінансових ресурсів. Велике значення у США має ендаумент (далі фонд), гранти, доходи від медичних центрів, пожертви. Відрахування з фонду стали головним джерелом доходів в Єльському університеті: там вони склали 35 відсотків від усіх зароблених за рік коштів. Як і в Гарварді, другий за величиною доходною статтею стали гранти та контракти, в основному урядові (25 відсотків). Тим часом третій рядок (19 відсотків) зайняли доходи від університетського медичного центру, в той час, як на кошти, отримані від студентів (за вирахуванням матеріальної допомоги), припало лише дев'ять відсотків. Чотири відсотки доходів були забезпечені грошовими подарунками, один відсоток - надходженнями від продажу публікацій. Джерела ще семи відсотків не вказані. Ще більшого значення виплати з фонду мають у Принстоні, де на їх частку припало 46 відсотків від усіх поточних доходів. Внесені студентами гроші склали 19 відсотків від зароблених вузом коштів, гранти на дослідження – 18 відсотків. Звідки надійшли інші кошти, не уточнюється.

У Стенфордському університеті відрахування з фонду зайняли в структурі доходів лише друге місце, склавши 21,9 відсотка і поступившись федеральним грантам - на їх частку припав 31 відсоток всіх надходжень, 13,7 відсотка доходів забезпечила робота університетського медичного центру, 12,1 відсотка - оплата від студентів після вирахування наданої їм допомоги. На пожертви припало 4,5 відсотка всіх доходів, ще 16,8 відсотка отримані з інших джерел [8].

Вважаємо, що Україна має запозичити відповідний досвід держави з передовою системою освіти, адже якість освіти, ефективність діяльності дослідницького ВНЗ багато в чому залежить від фінансування.

Чинне правове поле, що регулює діяльність саме дослідницьких університетів в Україні, обмежується Положенням про дослідницький університет (Постанова КМУ № 163 від 17.02.10 року). Водночас реальні та дійові механізми фінансової автономії вищої школи та можливості диверсифікації джерел фінансування дослідницьких університетів у Положенні чітко не прописані. Так, у Положенні йдеться про «власні кошти» університету, однак невизначено джерел формування цих коштів, їхній правовий статус. Адже відомо, що сьгоднішні кошти, які надходять у розпорядження державного університету, є бюджетними, а отже їх використовують відповідно до нормативно - правових актів, що встановлюють порядок розпорядження бюджетними коштами. У такій ситуації більшість українських вузів державної форми власності, зокрема й дослідницькі університети, стикаються із численними труднощами, залучаючи й вільно використовуючи недержавні кошти, власниками чи джерелами яких є суб'єкти приватного бізнесу, некомерційні організації, міжнародні грантові програми тощо. Як наслідок національні дослідницькі університети, через обмеженість їхньої фінансової автономії (права на вільне використання фінансових ресурсів), не отримують достатніх стимулів і мотивів, щоб провадити власну діяльність – комерційно спрямовану, навчальну, дослідницьку, виробничу, консультаційну тощо. Вважаємо, що необхідне закріплення на законодавчому рівні за дослідницькими університетами можливості проводити власну діяльність щодо залучення «власних коштів» (широкого права на їх нібито вільне використання), це дозволить краще виконувати функції і завдання дослідницьких університетів [1].

В нашій державі ряду університетів надано статус дослідницьких. Є відповідне Положення про дослідницькі

університети, згідно із яким підвищується статус вищих навчальних закладів як центрів освіти і науки. Положення визначає перелік особливостей дослідницьких університетів. Також існує ціла низка чинних нормативно-правових актів, які визначають правове поле діяльності університету як вищого навчального закладу державної форми власності – це, зокрема, ЗУ “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, Постанова КМУ, якою затверджено “Положення про здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти”. Тому Положення, встановлюючи особливості правового статусу дослідницьких університетів, має бути узгоджено із чинними нормативно-правовими актами. Положення закріплює, що фінансування наукових досліджень і розробок дослідницького університету здійснюється відповідно до програм розвитку університету у розмірі не менш як 25 відсотків бюджетних коштів, що виділяються на його утримання. Програми розвитку дослідницького університету фінансуються протягом перших п'яти років його діяльності за рахунок коштів державного бюджету. Подальше фінансування дослідницького університету, в тому числі наукових досліджень, розробок і програм розвитку університету, здійснюється за умови забезпечення університетом надходжень до спеціального фонду державного бюджету у розмірі не менш як 50 відсотків обсягу бюджетних коштів, передбачених на наукові дослідження і розробки [3].

Зважаючи на важливість і ефективність університету дослідного типу, УжНУ прагне здобути такий статус. За останній рік було зроблено багато в цьому напрямі, зокрема суттєво поліпшено матеріально технічну базу університету, залучено кілька великих інвестицій (зокрема, оснащено системою надсучасних мультимедійних комплексів з можливістю проведення

відеоконференцій у он-лайн режимі, вартість інвестиції склала понад 500 тисяч євро, досягнуто домовленостей щодо будівництва університетської клініки).

Протягом року керівництво УжНУ займалося не тільки відновленням вкрай занедбаного господарства. Було досягнуто важливих успіхів в науковій сфері, зокрема Ужгородський національний університет, згідно з останніми даними міжнародних наукометричних баз (у т.ч. Scopus), піднявся з 10-го на 5-е місце серед провідних наукових центрів України.

У 2013 році вченими і педагогами УжНУ опубліковано 10 підручників і посібників з грифом Міністерства освіти і науки України, одержано 32 патенти України на винаходи і корисні моделі.

Протягом навчального року співробітниками університету захищено 7 докторських і 28 кандидатських дисертацій, а за плідну науково-педагогічну діяльність завідувач кафедри ентомології та збереження біорізноманіття Володимир Рошко указом Президента України нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Протягом останніх півроку відновлено роботу 4 спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, ще дві запрацюють у найближчі місяці.

Із допомогою обласної влади вдалося створити три навчально-методичні комплекси Ужгородського національного університету з Берегівським, Міжгірським, Хустським медичними коледжами. З одного боку, університет отримав стабільний потік абітурієнтів, а другого – зросте якість освітніх послуг у вказаних коледжах.

Забезпечення відповідності УжНУ критеріям дослідницького університету – не просто стратегічна мета, а найбільша інвестиційна програма в освіту і науку

Закарпаття останніх десятиліть. Здобуття дослідницького статусу – це близько 30 мільйонів гривень обов'язкових додаткових державних вкладень в університетську науку щороку замість 2-3 мільйонів гривень. Зокрема, у 2013 році науковці університету виконували 28 тем із загальним обсягом фінансування 3,4 мільйона гривень [9].

Повністю поділяю думку багатьох вчених про банальну, але, на жаль, не всіма усвідомлену істину: шлях до дослідницького університету пролягає через наукову діяльність кожного студента, кожного викладача, кожного наукового працівника університету.

Надання статусу дослідницького університету здійснюється в установленому законом порядку Кабінетом Міністрів України за поданням МОН у разі відповідності університету критеріям діяльності, викладеним у додатку. На наше переконання, наукове товариство студентів та аспірантів УжНУ (далі НТСА) зможе взяти активну участь у здобутті статусу дослідницького університету і підвищенні рівня вищої освіти в УжНУ. НТСА зможе взяти безпосередню участь у реалізації деяких критеріїв діяльності, закріплених у положенні, зокрема ми можемо виступити як організатори і долучитися до проведення на базі університету не менш як десяти міжнародних, всеукраїнських та регіональних студентських олімпіад і конкурсів студентських наукових робіт протягом року, не менш як десяти міжнародних, всеукраїнських та регіональних студентських науково-практичних конференцій протягом року, допомогти у проходженні стажування у вітчизняних та зарубіжних університетах і наукових центрах не менш як 50 студентами, аспірантами і молодими вченими протягом року.

Висновки

Таким чином, дослідницький потенціал університету є домінантою його конкурентного статусу на глобальному ринку освітніх послуг, основою його міжнародного авторитету і репутації, запорукою нарощення інноваційного потенціалу країни загалом.

В Україні існують вагомі передумови для розвитку вищої освіти до світового рівня, однак має місце низка чинників, які перешкоджають цьому процесу. З-поміж них слід насамперед відзначити відсутність в країні державної стратегії розвитку конкурентних університетів і високоефективної практичної програми дій в цьому напрямі, які передбачали б розбудову дослідницьких університетів світового класу, відсутність достатнього законодавчого регулювання діяльності університетів дослідницького типу, а також недосконалі механізми їх фінансування.

Сприятли створенню в Україні дослідницьких університетів світового класу, на наш погляд, можуть відповідні механізми та інструменти і загальнонаціонального рівня, і локального масштабу: забезпечення державою реальної фінансової автономії дослідницьких університетів, ініціювання політико - економічного курсу на суттєве підвищення соціальних стандартів життя працівників сфери освіти й науки; налагодження ефективної системи менеджменту університетів; створення на університетському рівні ефективної системи доборування та підготовки наукових кадрів; розбудова університетами ефективної системи доборування талановитих студентів; стимулювання міжнародної публікаційної активності українських дослідників тощо.

Список використаної літератури:

1. Сацук В.І. Сучасні моделі дослідницьких університетів: витоки, стратегії розвитку та перспективи розбудови в Україні / В. Сацук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.academia.edu/3669212/>
2. До концепції дослідницьких університетів в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.cache.googleusercontent.com/search?q=cache:8wYhwEXJ0XUJ:naukavnz.kpi.ua/Library_Documents
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2010 р. № 16 «Про затвердження Положення про дослідницький університет» [З змінами, зробленими згідно з Постановою КМ № 786 (786-2010-п) від 27.08.2010].
4. Журавлев В.А. Классический исследовательский университет: концепция, признаки, региональная миссия [Текст]/ В.А. Журавлев. Университетское управление: практика и анализ / Владивостокский государственный университет экономики и сервиса, Государственный целевой фонд высшей школы Свердловской области, Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова, и др.; Клюев А.К. (гл.ред). – 2000. – № 2(13). – С. 25-31.
5. Антонюк Л.Л., Концепції міжнародної конкурентоспроможності університетів / Л.Л. Антонюк, В.І. Сацук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.kneu.edu.ua/userfiles/nauk_diyal_ivo/nddkr.pdf
6. Згуровський М.З. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку країни/ М. Згуровський // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpi.ua/1104-1>

7. *Молчановський О.І. КПІ – дослідницький університет, так чи ні? / О.Молчановський // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oim.asu.kpi.ua/2012/09/13/kpi-doslidnytskyj-universytet-tak-chy-ni/#sthash.Jc10sK1k.dpuf>*
8. *Маков В. Деньги укрепляют мозг / В. Маков // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2013/10/26/311423>*
9. *[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/nasha-meta-riven-doslidnitskogo-universitetu.htm>*

Volodymyr SMOLANKA,
*4th year medical department student at
Uzhhorod National University*

EDUCATIONAL INTERNET TECHNOLOGIES AS AN INNOVATIVE STRATEGY IN FURTHER ENHANCEMENT OF A EUROPEAN UNIVERSITY

Introduction. Throughout the last few decades the Internet has changed the way people comprehend the world. It instantly demolished all informational and social boundaries between people all over the world. It takes a man 0.7 seconds in average to find any needed information in Google. According to the latest data almost 2.5 billion people have access to the World Wide Web, compared to 360 million in 2001. The total number of websites in the Internet reaches an astonishing 23 billion!

There are around 200 definitions of the word “Internet”. We would like to point out a conceptual quote by Joi Ito:

"[The Internet is] a belief system, a philosophy about the effectiveness of decentralized, bottom-up innovation. And it's a philosophy that has begun to change how we think about creativity itself."

© **Joi Ito** - New York Times essay, In an Open-Source Society, Innovating By the Seat of Our Pants

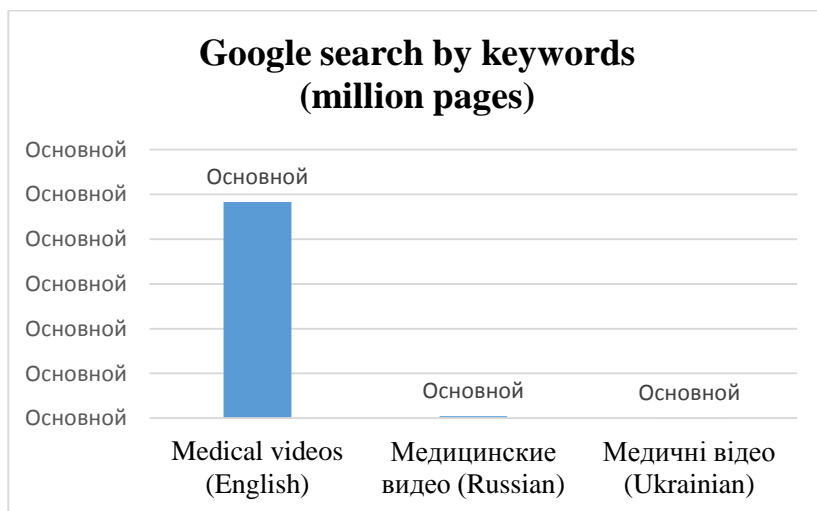
Most European universities are actively implanting modern internet technologies into their educational system. For example, Charles University in Prague and Karolinska Institute in Stockholm are using internet to spread visual medical materials among their students. This enables young people to actively use visual memory in order to comprehend and learn difficult anatomical and physiological material. Video material and 3D atlases not only save precious time, but also has shown to be a very effective way of learning. Researches show, that students using modern technologies while studying are 35% better at writing overall tests than those only using books.

Unfortunately, none of medical universities in Ukraine have such innovative educational programs. This, in fact, proves to be very unfortunate, whereas the era of “practical” medicine in universities is coming to an end.

Goal. The goal of my research is to analyze and compare innovative internet technologies in Europe (in the English language) and in Ukraine (in Ukrainian and Russian language) and offer a possible strategy of enhancing internet technology usage for medical students at Uzhhorod National University.

Materials and methods. In order to analyze and compare innovative internet technologies in Europe and in Ukraine we used a Google-based search. All further analyses were done with Microsoft Office Excel ©. We have also managed to start a Ukrainian medical video material project. All videos were rendered in Camtasia Visual Studio ©, voices recorded in Sony Sound Forge 10 Pro ©. Anatomy atlas represented in the research is courtesy of BioDigital, Inc.

Results. According to our Google-based search, there are 950 times more medical information in English than in Ukrainian.

Search done on November, 3

This can be explained by the difference in English and Ukrainian part of the World Wide Web. According to latest data, 55% of the Web is English, 6% is Russian, and less than 1% is Ukrainian. Yet during further analyses of the attained information we have found out that first results of our English search lead us to educational websites, whereas Russian and Ukrainian results lead to medical humor videos or interviews with famous physicians.

In fact, we have also found useful 3D anatomy atlases, which are not featured in Russian and Ukrainian searches. In fact, these atlases are used by most European universities as educational material. One of the most popular is Biodigital Human Body Atlas by BioDigital, Inc.

Furthermore, we have become so concerned about innovations in Ukrainian educational system that we decided to put in some effort in establishing a Ukrainian medical video database. Members of students' scientific society at Uzhhorod National University medical department together with our have created a youtube channel featuring medical video material in Ukrainian language. First off, we have translated some physiology videos on topics hard to comprehend for a medical student, such as hypersensitivity reactions and apoptosis.

Moreover, we are working on an international project called The Surgical Nexus, which aims to create not only a 3D human body atlas, but also to simulate surgeries online with 3D body reconstruction. Similar programs are used in surgical visualization equipment during real surgeries, which costs tens thousands of dollars. Our goal is to bring those programs to your home PC.

Conclusion. Ukraine is far behind Europe when it comes to educational internet technologies in the medical field. This can be proven by the results of our Google-based search. Ukrainian higher education needs to be reorganized according to modern needs, which can be

achieved by financial investments into innovative projects. Moreover, Ukrainian educational field lacks young innovative activists and volunteers. We are announcing a creation of a young initiative group and will be glad to include every ingenious person into it!

Our further goals are:

1. Cooperating with students from other universities of the world in order to develop multilingual videos
2. Working together with the administration of our university and accepting any help they can offer
3. Cooperation with the surgical nexus and translating the website into the Ukrainian language

We believe that the equation of a successful physician looks like this for our generation:

*Medical Student + Proper Internet Material = Qualified
Physician in the Future*

*Ірина ЧОВБАН,
студентка 5 курсу
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»*

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена дослідженню проблем впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах та реалізації права на освіту осіб з обмеженими можливостями. Проаналізовано зарубіжний досвід інклюзивного навчання студентів з особливими потребами. Показано, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства необхідно здійснити низку заходів для удосконалення системи освіти, зробити її більш ефективною, демократичною, доступною для всіх категорій населення, створити безбар'єрне середовище для інвалідів з метою їх інтеграції в суспільство та реалізації права на повноцінне життя.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим є визначення нових пріоритетів у системі освіти, спрямованих на реалізацію принципів демократії, гуманізму, справедливості, індивідуального підходу до всіх учасників навчально-виховного процесу. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в суспільство, їх соціальний захист, психолого-педагогічна підтримка є одним із найбільш актуальних і пріоритетних напрямів політики кожної розвиненої країни світу як в освітній, так і в соціальній сфері, оскільки ставлення до людини з інвалідністю багато в чому є показником рівня цивілізованого демократичного устрою держави.

Незважаючи на те, що Україна ратифікувала Конвенцію про права інвалідів у 2009р, а також розроблено

на сьогоднішній день велику кількість законодавчих актів, в яких визначено права людей з особливими потребами та основні механізми їхнього захисту, вони й досі залишаються найбільш дискримінованою та ізольованою від суспільства групою. Останні статистичні дані Державної служби статистики та Державного центру зайнятості Міністерства соціальної політики та зайнятості України [1, с.89-90] щодо навчання та працевлаштування інвалідів є невтішними (див. рис.1-2).

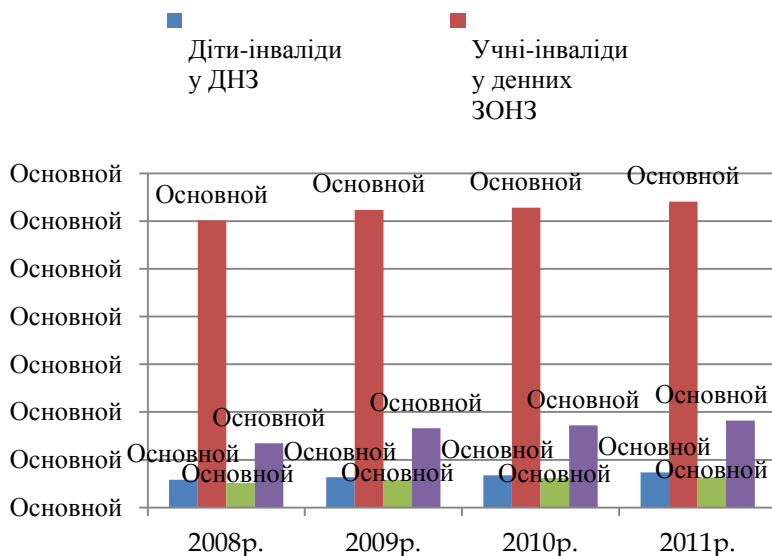

Рис. 1. Чисельність інвалідів у навчальних закладах України

Небагато людей з обмеженими можливостями, які здобули повну середню освіту, вступають у вищий навчальний заклад. Тому перед нами гостро постає питання про створення умов для здобуття належного рівня освіти цією категорією населення, становлення спеціалістів, конкурентоспроможних на ринку праці.

В багатьох країнах світу визнана інклюзивна форма навчання.

Інклюзія (від англ. *inclusion* — включення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Він передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному та суспільному житті.

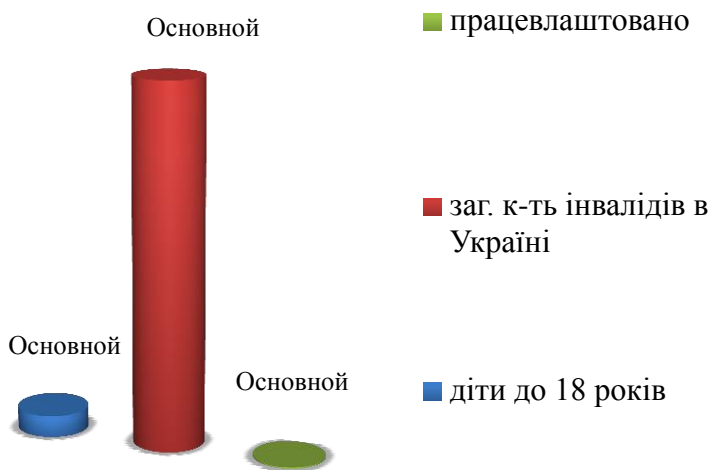

Рис. 2. Дані стосовно працевлаштування інвалідів в Україні

У науковій літературі майже відсутня інформація щодо практики впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах.

Мета цього дослідження виявити проблеми реалізації права осіб з обмеженими можливостями на вищу освіту і показати, що впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах є найраціональнішим шляхом соціальної інтеграції цієї категорії населення в суспільство.

Студенти з особливими потребами мають певні проблеми, які суттєво впливають на їх пізнавальну активність та інтеграцію в освітнє середовище: прогалини в знаннях; труднощі у подоланні безбар'єрності оточуючого середовища, зокрема, освітнього; труднощі у сприйнятті навчального матеріалу у загальноприйнятому вигляді; знижена працездатність, підвищена втомлюваність та виснажливість, порушення концентрації уваги; підвищена вразливість до інфекційних захворювань і в зв'язку з цим проблеми з відвідуванням занять; низький рівень фізичної підготовки; дефіцит комунікабельності; недостатня орієнтація в соціумі, низька соціальна активність; звичка до невимогливості; низький рівень мотивації досягнення мети, відчуття втрати майбутнього; нерішучість, низька самооцінка, нерозвиненість самоконтролю; підвищена тривожність, вразливість, емоційна нестійкість, депресивні стани і тд.

Особливістю навчання студентів з інвалідністю в інтегрованому колективі є те, що сприймаючи їх як рівних до них висувають такі ж вимоги з боку ВНЗ, як і до інших студентів. В інтегрованій групі не можна уповільнювати темп лекції, зменшувати кількість пар та їх тривалість, спрощувати чи скорочувати обсяг навчального матеріалу, бо це знижує якість фахової підготовки. Тому компенсувати функціональні обмеження, що впливають на якість навчання студентів з інвалідністю, і надати необхідну підтримку можна тільки шляхом впровадження системи супроводу їх навчання [2, с.7-8].

Інклюзивна освіта — це процес надання освітніх послуг молоді з особливими потребами, що забезпечує їхнє право на отримання вищої освіти зі створенням у вищому навчальному закладі умов, адаптованих до їхніх потреб і можливостей.

У різних країнах світу інклюзивна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами існує понад 30–40 років і стала вже світовою тенденцією. До країн із найбільш досконалим розвинутим законодавством у галузі інклюзивної освіти належать: Канада, Кіпр, Данія, ЮАР, Іспанія, Бельгія, Швеція, Великобританія, США. Наприклад, в Італії законодавство підтримує інклюзивну освіту з 1971 року і акцентує увагу саме на соціалізації «особливих» дітей, в результаті якої вони стають повноправними членами суспільства. Взагалі підтримка навчання людей з інвалідністю існує в усіх розвинутих країнах світу, але в нашій країні вона, на жаль, не набула розвитку. Супровід навчання «розпочався відповідно до Всесвітньої програми дій відносно інвалідів, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН в її Резолюції 37/52 від 3 грудня 1982 р., і здійснюється згідно зі Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для інвалідів (Резолюція ГА ООН 48/96 від 20 грудня 1993 р.)» [3, с.1].

Стосовно систем супроводу навчання студентів найбільш відомими серед них є «Національне бюро для студентів з інвалідністю Скілл» та Центри підтримки студентів з інвалідністю Кембриджського, Оксфордського університетів (Велика Британія); у Південно-Іллінойському та Олд-Домініонському університетах (США) діє Служба підтримки інвалідів (СПІ), в Університеті Манітоба (Канада) працює Служба підтримки студентів з інвалідністю, також системи супроводу діють в Університеті м. Карлсруе (Німеччина), Підляському та Ягеллонському університетах (Польща) [4].

Цікаво, що в Оксфордському університеті діє Служба особливих потреб для студентів з інвалідністю, яка підтримує їх у процесі навчання. Студентів з вадами зору і дислексією університет забезпечує аудіозаписами лекцій. Комп'ютерна служба університету впровадила низку

системних технологій, включаючи екранне читання, збільшення текстів і вивчення програмного забезпечення. Для студентів, яким потрібні записувачі і начитувачі, існує штат працівників, з якого вони можуть обирати собі тьютора [2, 9-10].

Україна не може сліпо скопіювати досвід інших країн через різні економічні, етнографічні умови та різний менталітет, вона створює свій шлях розвитку інклюзивного навчання. В нашій країні початок інтеграційних процесів «особливих дітей» у масову шкільну систему почався з 90-х років минулого століття. У 2001 р. Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України та Всеукраїнський фонд „Крок за кроком” започаткували науково-педагогічний експеримент „Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах”, основна мета якого є розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей в соціальне середовище з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей [3, с.1-2]

В університеті «Україна» створені підрозділи, які займаються вирішенням проблеми інтеграції студентів в освітнє середовище, їх соціальної адаптації та реабілітації, впровадження спеціальних технологій навчання, надання студентам технічної допомоги і підготовку до працевлаштування: Науково-практичний центр інклюзивних та реабілітаційних технологій, Науковий відділ спеціальних технологій навчання, Центр планування і розвитку кар'єри.

Незважаючи на певні позитивні результати освітнього експерименту, треба зазначити, що впровадження інклюзивної освіти в нашій країні має ще

багато проблем. Інклюзивна освіта гостро потребує вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, створення в школах сприятливого середовища, формування матеріально-технічної бази, методичного і кадрового забезпечення, подолання соціальних та професійних стереотипів.

На шляху до впровадження інклюзивної освіти потрібно вирішити такі проблеми :

1. Недостатність впровадження стандартів, встановлених законодавством України. Нормативно-правовою базою забезпечення освіти молоді з особливими потребами в Україні є Конституція України, Закон України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указ Президента України від 01.06.2005 р. № 900 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» [5] тощо. Більшість законів з питань освіти закріплюють державні гарантії щодо надання в Україні освітніх можливостей людям з особливими потребами, однак не є реалізованими.

2. Проблеми з фінансуванням інклюзивної освіти.

3. Програми ЗОШ та ВНЗ є складними для певних категорій людей з особливими потребами. Не визначені стандарти оцінювання навчання для дітей з особливими потребами.

4. Стан підготовки фахівців і спеціалістів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільних запитів і потреб. Інваліди з повним або частковим ураженням слуху та зору у більшості випадків здобувають освіту лише у спеціальних

навчальних закладах, тому що тільки там є викладачі, які володіють сурдоперекладом та методикою читання і писання шрифтом Брайля. Але такою формою навчання не реалізується процес інтеграції цих інвалідів у суспільство, їх адаптація в іншому середовищі, оскільки ці люди навчаються з такими ж, як вони.

5. Навчальні заклади є непристосованими для осіб з обмеженими можливостями. Інваліди з пошкодженням опорно-рухового апарату (ОРА), у тому числі ті, які пересуваються на візках, не мають можливості самостійно добратися до навчального закладу через архітектурні бар'єри.

6. Неузгодженість діяльності та забюрократизованість відомчих процедур гальмує процес впровадження інклюзії в Україні.

7. Проблема толерантності в школах та ВНЗ, адекватного сприйняття людини з особливими потребами однолітками та викладачами.

Побудова толерантних взаємовідносин у студентському колективі можлива за таких правил:

1. Встановлення відносин довіри на основі визнання іншої людини особистістю.

2. Безоцінне (некритичне) і безумовне (без «якщо ти... — я тебе поважатиму») сприйняття іншої людини [6, с.56-57].

Інваліди із затримкою психічного розвитку майже завжди залишались осторонь, навіть серед інших інвалідів, так як у вищезгаданих груп інвалідів зберігається найважливіший чинник людської діяльності – інтелект. Часто наше суспільство навіть не припускає, що люди із затримкою психічного розвитку можуть навчатися на рівні з іншими, що їх психологічні здібності також можна розвивати, тільки для цього потрібні відповідні умови, які

б забезпечували реалізацію їхніх законних прав на освіту і взагалі на повагу до людської гідності.

Враховуючи досвід розвинених країн світу щодо напрямів соціальної політики стосовно інвалідів, необхідно постійно, на системній основі виробляти виважені підходи до ідеї інтеграції людей з обмеженими можливостями. Це виявляється можливим тільки на основі формування адекватної громадської думки про інвалідів, створення соціальних умов для реалізації їхніх можливостей і здібностей, а також побудови інноваційної моделі соціальної роботи з цією категорією населення.

Потрібно не створювати спеціальне, окремішне середовище для людей з особливими потребами, створювати суспільство в суспільстві, а забезпечити повноцінне життя у звичайних умовах. Адже, як відомо, «поняття інтеграції індивіда в певній соціальній групі або в суспільстві загалом передбачає виникнення в цього індивіда почуття спільності та рівності з іншими членами суспільства, а також можливість співпрацювати з ними як з рівними партнерами».

Отже, для впровадження інклюзивної освіти у ВНЗ потрібно: створити спеціалізовану матеріально-технічну базу; створити безбар'єрне освітнє середовище, в якому приміщення, інформація, техніка і навчальний матеріал доступні для всіх студентів; надати можливість вибору форми навчання: денної, заочної, дистанційної, комбінованої; наблизити освітні послуги до місць проживання маломобільних студентів (відкриття філій, центрів дистанційної освіти); підготувати адаптоване навчально-методичне забезпечення для студентів різних нозологій (аудіо-, відео-, тактильних та електронних матеріалів тощо); перепідготувати викладачів, впровадити спеціальні інформаційні та педагогічні технології; адаптувати викладачів і студентів до інтегрованого

освітнього середовища, сформувати в колективі толерантне ставлення і розуміння проблем людей з інвалідністю; урахувати індивідуальні особливості та потреби студентів, організувати психологічну підтримку учасників навчального процесу; організувати медико-реабілітаційний супровід навчання; створити умови для соціалізації, самовизначення і самореалізації; організувати позааудиторну діяльність для забезпечення професійної адаптації студентів, підготовки їх до працевлаштування і планування їхньої кар'єри.

Список використаних джерел

- 1. Чисельність інвалідів у навчальних закладах України / Соціальний захист населення України: статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2012. – 119 с.*
- 2. Таланчук П.М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі [Електронний ресурс]: навч.-метод. посіб. для студ., виклад. та фахів. ВНЗ інтегрованого типу / П.М. Таланчук, К.О.Кольченко, Г.Ф.Нікуліна. – Київ: Університет «Україна», 2003 – 72 с.*
- 3. Кривоносова О.В. Інклюзивна освіта в Україні / О.В.Кривоносова. [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті:http://skviravo.ucoz.ru/soc_zakhist/inkljuzivna_osvita_y_ukrajini_krivososova.doc*
- 4. Мігалуш А.О. Впровадження супроводу навчання та виховання – як один з шляхів соціальної інтеграції людей з особливими потребами / А.О.Мігалуш [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Pedagogica/29469.doc.htm*
- 5. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх*

навчальних закладах на 2009-2012 роки [Електронний ресурс] : наказ МОН № 855 від 11.09.09 року. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4828/

- 6. Добровицька О.О. Побудова толерантних взаємовідносин у студентському колективі як одна з педагогічних умов формування толерантності в інтегрованому навчальному середовищі. /*
- 7. О.О. Добровицька //Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі:XI Міжнар. науково-практич. конф.: тези доповідей. — Київ : Університет «Україна», 2011. — С.55-57.*

Неля БОДАК,
студентка 4 курсу
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається необхідність створення і офіційного закріплення єдиних міжнародних стандартів у сфері дистанційного навчання. Обґрунтовується доцільність таких нововведень та їх перспективи.

Ключові слова: міжнародні стандарти, міжнародне співробітництво, якісна дистанційна освіта, інноваційні технології, SCORM.

Час – дуже швидкоплинна річ, яка має свій вплив на все і всіх. Винятком не стало і сучасне суспільство, яке характеризується стрімким прогресом у всіх сферах життя, зокрема усім нам відомої мережі Internet, електронних, інформаційних та комунікаційних технологій, які мають великий вплив на організацію суспільного життя, охоплюючи його навіть найконсервативніші галузі, до яких і відноситься освітня діяльність. Відображення цих процесів ми можемо спостерігати у виникненні та активному поширенні нової форми освітньої діяльності – дистанційної освіти. Як і будь-яке нове явище, дистанційна освіта, потребує чіткого і детального вивчення, удосконалення, обговорення, співставлення з державними та міжнародними стандартами, що уже усталилися, а також напрацювання нових.

На сьогоднішній день в Україні відбувається досить інтенсивний процес інтеграції у світову економіку. Важливим фактором підвищення ефективності та якості вищої освіти, а відтак її конкурентоспроможності на європейському та

міжнародному ринках освітніх послуг є інтеграція освіти і науки. Одне із вагомих місць при цьому належить якісній підготовці спеціалістів світового рівня.

В країнах Західної Європи та Північної Америки значна частина фахівців проходить підготовку дистанційно, за допомогою дистанційних навчальних курсів, які створюють відповідні навчальні заклади. Популярність такої форми навчання, яка майже витісняє заочну, пов'язана з тим, що майбутні фахівці можуть навчатись без відриву від виробництва, мають гнучкий графік проведення занять, набувають додаткових навичок роботи з новими інформаційними технологіями – це окремі з численних переваг дистанційного навчання.

Актуальність дослідження визначається тим, що дистанційне навчання якнайкраще може забезпечити платформу для міжнародного співробітництва за допомогою міжнародних баз даних для електронного навчання.

Мета статті. Метою статті є аналіз вже існуючих стандартів, їх функціонування та обґрунтування необхідності створення єдиних міжнародних стандартів та закріплення їх на світовому рівні.

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що поняття дистанційної освіти є відносно новим, існує вже достатньо робіт, присвячених дослідженню цього поняття. Серед вітчизняних дослідників слід виділити наступних : М. Головка, О.Скнар, В. Андрущенко, А. Концур, А. Колот, Г.Б. Міщенко, Г. Кузнецова, Т.Калугіна, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, К. Корсак, А. Сбруєв, В.Ю.Биков, Т. Кушнір та інші.

Питання дистанційної освіти набуло широкого обговорення та дослідження не тільки на теренах нашої держави, а й за її межами. Велику увагу привертають праці таких зарубіжних дослідників, як: Ж. Вотье, М. Барб'є, П. Блош, Ф. Фенуй, Ж.Сансеви, Ж.-П. Жарус, Ф. Кривель, А.-Л. Фуше,

Ф. Демезьєр, Б. Фроман, А.Ведемеєр [6], Р. Деллінг, М. Мур, Дж. Боат, Дж. Даніель, Б. Холмберг, Р.Бел, Дж.Блумстук, Д. Кіган, Дж. Коумі та багато інших дослідників.

У зв'язку з необхідністю підтримувати співробітництво і обмін між представниками різних регіонів світу в міжнародному віртуальному просторі з'являється ідея створення єдиної глобальної мережі для всіх установ, пов'язаних з електронним навчанням і дистанційною освітою.

Сучасна система дистанційного навчання (СДН) повинна підтримувати роботу програмного забезпечення в будь-якій мережі, на будь-якій платформі, мати Internet-сумісний інтерфейс і зберігати дані у стандартизованому форматі збереження навчальної інформації. Серед цих вимог важливе місце займає опрацювання єдиного стандарту (формату) збереження навчаючих інформаційних ресурсів. В теперішній час прийнятий стандарт, в якому специфікації розроблені IMS Global Learning Consortium, Inc. (IMS), а технології розроблення програмних модулів описані асоціацією ADL (SCORM). Стандарти IMS та SCORM містять відкриті специфікації підтримки діяльності в рамках розподіленого навчання, такі, як розміщення та використання освітніх матеріалів, спостереження за прогресом учня, складання звітів про успішність учня та обмін записами про учнів між адміністративними системами [1, с.31].

IMS Global Learning Consortium (Instructional Management Systems Global Learning Consortium) – міжнародний консорціум, заснований у 1997р. і фінансований 110-ю організаціями-учасницями. Місія консорціуму – просування технологій e-Learning через розробку відкритих специфікацій. Специфікації розробляються експертами організацій-учасниць, після чого затверджуються Технічним комітетом і стають доступними громадськості на безоплатній основі; також не

передбачає винагороди використання специфікацій у комерційних продуктах. Більшість специфікацій описує обмін даними всередині освітніх систем, тому мають прив'язку у вигляді елементів мови XML, що дозволяє використовувати їх при створенні програмних інструментів e-Learning. Серед пріоритетних сфер інтересів IMS такі області, як контент (навчальні матеріали в електронному виді), опис процесу навчання, інформація про учасників процесу навчання, архітектура і компоненти систем навчання. Наразі консорціумом випущено 14 специфікацій, ще 4 знаходяться у стадії розробки. Назвемо найбільш важливі специфікації:

- Content Packaging (Упакування контенту)
- Metadata (Метадані навчальних об'єктів)
- Question and Test Interoperability (Взаємодія тестів і тестування)
- Enterprise (Підприємство)
- Learner Information (Інформація про того, кого навчають)
- Simple Sequencing (Прості послідовності навчання)
- Learning Design (Проектування навчання)
- Accessibility (Доступність навчальних об'єктів)
- Digital Repositories (Взаємодія цифрових репозитаріїв)
- Enterprise Services (Компоненти систем e-Learning)
- ePortfolios (Електронні портфоліо)
- General Web Services (Веб-служби e-Learning).

Багато специфікацій IMS були використані при розробці еталонних моделей, стандартів і національних профілів. Так, специфікації Content Packaging, Metadata і Simple Sequencing стали частиною еталонної моделі об'єкта контенту стандарту SCORM, специфікація Metadata лягла в основу стандарту IEEE LOM, а також увійшла до складу національних профілів Канади і Сінгапуру. Специфікація

Learner Information стала частиною профілю UKLea у Великобританії [1, с.33.]

На сьогодні специфікація IMS є найбільш підпорядкованою, що активно розвивається, ініціативою стандартизації в області e-Learning. Серед організацій-учасників IMS можна знайти корпорації Oracle, Microsoft, Cisco, Blackboard, WebCT; уряди Великобританії, Канади, Австралії, США; університети MIT, Carnegie Mellon, Berkeley, Stanford тощо.

SCORM розшифровується як Sharable Content Object Reference Model (Еталонна модель поділюваного об'єкта контенту) і є ініціативою асоціації ADL (Advanced Distributed Learning) проекту Міністерства оборони США, спрямованої на створення умов розробки повторно використовуваних об'єктів контенту для електронного навчання. Поточна версія SCORM 2004 містить у собі 3 специфікації IMS: Content Packaging, Metadata та Simple Sequencing. Крім того, у нього входить модель поведження об'єкта контенту в процесі відтворення, успадкована від більш старого стандарту AICC (Aviation Industry Committee on Computer-based training – Комітет Авіації по комп'ютерному навчанню)[2,с.221].

Таким чином, SCORM є об'єднуючим стандартом для специфікацій різних організацій, "устояних" і найбільш затребуваних ринком електронного навчання. Також SCORM – один із профілів специфікацій IMS. Створений з метою спростити закупівлю електронних курсів сторонніх виробників для армії США, SCORM сьогодні широко підтримується розробниками інструментів e-Learning у США і навіть у Європі. Наявність чітких критеріїв відповідності робить SCORM ідеальним для комерційних організацій, а наявність загальнодоступних програмних інструментів тестування виключає підтасовування фактів при виборі системи або контенту. Поточна версія SCORM є "обов'язковим мінімумом" підтримки специфікацій у нових

версіях програмних продуктів e-Learning. Як і специфікації IMS, SCORM є відкритим стандартом і доступним для використання безкоштовно. Однак для заяви сумісності створеного продукту (інструментарію або контенту) зі стандартом SCORM необхідно пройти відповідну сертифікацію.[1, с.34]

Вважаю, що для розвитку якісного та потужного дистанційного навчання, надзвичайно важливим, навіть необхідним є встановлення та офіційне закріплення єдиних міжнародних стандартів у цій сфері, які будуть забезпечувати інтегрованість навчальних матеріалів, поява можливості обміну навчальними матеріалами між ВНЗ в різних куточках світу і між країнами в цілому, оптимізація систем дистанційного навчання за рахунок дописування, редагування модулів з відкритим програмним кодом. Подібні стандарти існують вже на даний момент, але носять рекомендаційний характер (система Moodle).

Моя позиція полягає у тому, що їх треба узагальнити і офіційно закріпити на міжнародному рівні, адже це відобразиться на ефективній і якісній підготовці фахівців у тій чи іншій галузі, значно поліпшить рівень світової освіти і науки та соціально-економічну ситуацію й рівень життя міжнародної спільноти загалом.

Висновок повинен бути однозначним: якісній дистанційній освіті, згідно з міжнародними стандартами, як в цілому світі, так і в Україні – бути, перспективи її розвитку залежать від ініціативності вищих навчальних закладів – на державному рівні, та міжнародних організацій – на світовому, які в змозі сумісною працею та зусиллями надати цьому процесу значної ваги, повернути до нього увагу та запропонувати можливі шляхи його впровадження та вдосконалення.

Єдині міжнародні стандарти дистанційного навчання будуть ще однією «цеглинкою» у фундаменті

згуртованості, співпраці та об'єднання міжнародної спільноти в єдине ціле.

Список використаних джерел

- 1. Кравцов Г.М. Якісні характеристики технологічних платформ дистанційного навчання / Г. М. Кравцов, В. В. Одинцов // Інформаційні технології в освіті : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Херсонський держ. ун-т. - 2010. - Вип. 8. - С. 31-38.*
- 2. Кушнір Т. Інноваційні підходи до розвитку вищих навчальних закладів України в умовах формування єдиного європейського освітнього простору / Т.Кушнір // Геополітика України: історія і сучасність. – 2010. – Вип. 2. – С. 220-246.*
- 3. Мурасова Г.Є. Міжнародна співпраця вищих навчальних закладів у сфері дистанційної освіти / Г.Є. Мурасова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2011.- Вип.27.- С.196-200.*
- 4. Стефанчук Р.О. Перспективи розвитку правничої дистанційної освіти в Україні / Р.О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. - 2002.- Вип.3. - С. 12-15.*
- 5. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.*
- 6. Дуніна І.М. Дистанційна освіта у Франції та Болонський процес / І.М. Дуніна // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN3/07dimtbp.pdf>*

К. ДІДИК,
студентка 3 курсу
факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «УжНУ»

ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

У даній науковій статті обґрунтовано особливості інформаційної революції в сфері освіти, досліджено основні напрямки модернізації змісту юридичної освіти, особливості реалізації правової інформації, напрямки та методи правової інформатизації, визначено сучасні аспекти освіти в галузі правової інформатизації, досліджено складові частини інформаційної компетентності юриста, визначено новітні інформаційні технології, а також технічні засоби зв'язку та інноваційних педагогічних технологій. Цікавим з наукової точки зору стало дослідження компетентнісного підходу до інформатичної підготовки студентів-юристів, в також визначення основних аспектів подальшого удосконалення навчальних програм у сфері інформатики у юридичних навчальних закладах, оскільки такі на сучасному етапі не відповідають вимогам юридичної практики.

***Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми.** Незважаючи на існування проблеми вдосконалення юридичної освіти шляхом її інформатизації, це явище не дістало достатнього висвітлення в спеціальній літературі. Для аналізу цієї проблеми в юридичній освіті, за основу було взято декілька публікацій дослідників, які займаються цією проблемою, а саме К.Белякова, О.Кохановської,*

В.Шкарупи, Т.Субіної, Л.Задорожньої, М.Демкової, Р. Калюжного, О. Федорчука та багато інших дослідників.

Формулювання цілей статті: метою наукової статті є висвітлення актуальності поглибленого вивчення інформаційних аспектів в юридичній освіті у зв'язку зі створенням нових інформаційних технологій.

Набираючи темпів й розмаху, інформаційна революція передбачає глибокі зміни в сфері освіти. Володіння інформаційними технологіями та готовність до їхнього застосування в професійній діяльності в повсякденному житті вже стало одним з найважливіших вимог до випускника вищої школи. У сучасних економічних і політичних умовах відбувається ще більш швидке знецінення знань і навичок, отриманих більшістю населення в попередній період, ніж зазвичай, і, відповідно, зростає потреба в прискореній соціальній адаптації.

У цьому зв'язку проблема підвищення рівня і якості підготовки фахівців з вищою освітою набуває особливої актуальності, оскільки ринок праці ставить фахівців у жорсткі конкурентні стосунки.

Основні напрями модернізації змісту юридичної освіти повинні бути націлені на створення нових освітніх технологій. Модернізація змісту юридичної освіти, створення нових освітніх технологій передбачає в тому числі й інтеграцію в міжнародний інформаційний і комунікаційний простір.

Зміст професійної юридичної освіти формується не тільки в традиційному навчальному процесі. Постійними складовими навчання повинні стати учбово-професійні тренінги, робота з освоєння різних професійних видів діяльності, включених в реальну юридичну практику.

Вдосконалення юридичної освіти вимагає коригування співвідношення та використання форм навчання, більш ефективного сполучення різних форм і

методів навчання та раціонального використання науково-педагогічних кадрів.

Юриспруденція являє собою таку галузь науки, яка припускає наявність добре розвинених навичок роботи з різними видами інформації. Виконуючи пошук нормативно-правових актів або аналізуючи матеріали правозастосовної практики, сучасний фахівець в галузі права повинен уміти працювати з автоматизованими інформаційними ресурсами (АІР), отримуючи повну, достовірну інформацію. До таких ресурсів можна віднести правові інформаційні системи, електронні бібліотечні каталоги, правові ресурси, ресурси глобальної мережі Інтернет.

Правову інформатизацію слід розглядати як процес цілеспрямованого формування, перетворення та застосування інформаційних ресурсів засобами інформаційних систем і інформаційних технологій для вирішення задач юриспруденції, надання інформаційним ресурсам нових якісних і кількісних характеристик, властивих правовим процесам, одержання інформаційної продукції, затребуваної в юридичній діяльності, і надання правових інформаційних послуг власниками правових інформаційних ресурсів користувачам інформаційних мереж і інформаційних технологій.

Сьогодні правова інформатизація являє собою одну з необхідних умов гармонічного розвитку суспільства та держави, удосконалення систем національного законодавства, особливо в сучасних умовах формування інформаційного суспільства. Неоціненне значення при цьому набуває освіта в галузі правової інформатизації як спосіб не тільки зміни свідомості, мислення майбутнього юриста, але й надання йому практичного використання можливостей, досягнутих комп'ютерними технологіями, тобто розвиток інформаційних технологій забезпечує

юриста новими інструментами, сприяє змінам у діловій практиці.

З урахуванням вищевикладеного можна виділити такі складові частини інформаційної компетентності юриста:

- наявність навичок використання сучасних АІР для пошуку інформації;
- уміння належним чином оформляти юридичні документи;
- володіння сучасними засобами комунікації (електронна пошта, "розмовні" програми й т.п.);
- навички використання статистичних методів обробки й аналізу інформації про діяльність правоохоронних органів;
- здатність створювати власні інформаційні ресурси (картотеки, презентації, веб-сторінки).

Інформаційні технології стають необхідним атрибутом професійної придатності в суспільстві; тобто фахівцеві, щоб на належному рівні виконувати свої обов'язки, необхідні інструментарій і методологія його застосування для обробки інформації.

Вирішенню вищевказаних завдань в галузі юриспруденції послужить поглиблене вивчення інформатики. На даний час у правоохоронних органах впроваджуються та широко використовуються різні автоматизовані інформаційні системи, для розробки й адміністрування таких систем потрібні юристи, що володіють методами системного аналізу й проектування інформаційних систем.

Навчальний план спеціальності повинен бути складений з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій, різноманітних потреб органів правопорядку і юстиції. Актуальною стає підготовка фахівців, здатних забезпечити функціонування економічних, судових установ, оснащених за стандартами сучасного офісу, що вміють виконувати проектні роботи з

розробки інформаційних систем на всіх стадіях їхнього життєвого циклу.

Об'єктами професійної діяльності є інформаційні та комунікаційні системи в оперативній діяльності, інформаційні системи в судовій експертизі, інформаційні системи розпізнавання способів (у юридичній діяльності), правові інформаційно-довідкові системи по видах юридичної діяльності, інформаційні системи в господарському судочинстві.

Введення системи безперервної інформаційної підготовки юристів у вузі повинно забезпечити:

- оптимізацію освітнього процесу юристів за рахунок переходу на більш високий рівень його інформаційної забезпеченості;
- підготовку кваліфікованих фахівців, які володіють академічною мобільністю на базі використання новітніх інформаційних технологій;
- досягнення рівня підготовки, що дозволяє забезпечити швидку адаптацію фахівця до сучасної соціально-економічної ситуації та диверсифікованість освітніх документів;
- створення навчально-методичних комплексів класичної юридичної освіти на основі інформаційних технологій.

Досягнення поставлених цілей можливе на основі новітніх інформаційних технологій, технічних засобів зв'язку та інноваційних педагогічних технологій.

Такий підхід до організації юридичної освіти вписується в вирішення першочергової державної проблеми створення системи загальнодоступної та якісної освіти, яка буде відповідати розвитку інноваційних процесів і впровадження високих технологій в усі сфери людської діяльності - виробництво, науку, освіту.

Випускники можуть здобути доповнення до своїх знань відповідно до отриманої спеціалізації як фахівці та керівники відділів і центрів інформаційних технологій, а також як розроблювачі програм і систем, призначених для використання правоохоронними та судовими органами та зацікавленими організаціями.

Певна частина вузів юридичного напрямку вивчення студентами інформаційних правовідносин реалізує у рамках дисципліни «Інформаційне право», що, безумовно, підвищує професійну спрямованість інформаційної підготовки, але мало сприяє формуванню її фундаментальної частини, оскільки ця дисципліна, згідно з навчальними планами, читається виключно для студентів магістратури. Оптимальним є компетентнісний підхід до інформаційної підготовки студентів-юристів. Такий підхід до організації юридичної освіти вписується в рішення першочергового державного завдання – створення системи високотехнологічної, загальнодоступної і якісної освіти, що відповідатиме розвитку інноваційних процесів і впровадження високих технологій у всі сфери людської діяльності - виробництво, науку, освіту. Зміст основних компонентів інформаційної підготовки повинен бути вибудований таким чином, щоб специфіка предметної області майбутньої професійної діяльності знаходила своє відображення у розв'язанні конкретних прикладних задач на лабораторних і практичних заняттях і забезпечувала формування вміння виявляти проблему, яку необхідно вирішити, систематизувати результати подібних ситуацій, узагальнювати дані, визначати правові та законодавчі характеристики бажаного результату, вміти подавати одержані результати в табличній та графічній формі, змодельовати та експериментально відображати (ілюструвати) можливі варіанти розвитку ситуації, що виникла, оформляти результати у вигляді добірки матеріалів із обов'язковими

посиланнями на нормативно-правові акти чинного державного та міжнародного законодавства.

Разом з тим, необхідно наголосити, що забезпечення належного рівня інформаційної підготовки юриста-фахівця не може бути метою тільки однієї навчальної дисципліни, необхідне впровадження сучасних інформаційних технологій в усі спеціальні дисципліни профілюючих кафедр, що вимагає визначеного рівня професійної підготовки професорсько-викладацького складу, його знайомства з потенційними можливостями цих технологій, умінням використовувати ці можливості у своїй практичній і науковій юридичній діяльності. Цей момент є дуже актуальним і педагогічно значимим, оскільки студенти під час виконання практичних та лабораторних робіт, проведення наукових досліджень повинні на власному досвіді пересвідчитись у перевагах і можливостях сучасних інформаційних технологій у сфері юриспруденції.

Формування умінь і навичок з інформатики має відповідати вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики правознавця, яка узагальнює зміст освіти й відображає цілі освіти і професійної підготовки, основні психолого-педагогічні вимоги та дозволяє формувати професійну компетентність, знання, вміння й навички, інші соціально важливі властивості та якості. Зміст професійної підготовки, який означає конкретне наповнення обсягу знань і структуру його побудови, повинен оптимально відповідати суспільним інтересам, складати умову суспільних перетворень. Необхідно зазначити, що новітні інформаційні системи, якими користуються юристи-практики, зокрема такі, як Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр фізичних осіб та юридичних осіб-підприємців, є обмеженими у своєму загальному доступі, зокрема ними можуть користуватись

лише фахівці та спеціалісти юридичної сфери з відповідною підготовкою. На сучасному етапі навчальні заклади у сфері підготовки юристів не акцентують свою увагу на вивченні зазначених програм, а зосереджуються на вивченні програм Ліга:Закон Класик, Ліга:Закон Юрист, Ліга:Еліт, Ліга:Бізнес, Ліга:Бухгалтер. Необхідно зазначити, що системи Ліга:Закон виділяються якістю, оперативністю, надійністю, достовірністю. Функціональні можливості систем Ліга:Закон дозволяють легко і зручно працювати з найпотужнішими базами даних, що нараховують більше 300 тисяч документів. У колах юристів досить відомою є система НАУ. Експерт-юрист – ще одна інформаційно-пошукова система, яка може допомогти правнику в роботі. Досить непоганою інформаційно-пошуковою системою для пошуку законодавства є Інфодиск. Успішно використовується інформаційно-пошукова система «Законодавство України».

Отже, вищевикладені аргументи дозволяють зробити висновок, що наявність досконалої та доступної інформаційної системи у організації роботи юриста допомагає більш ефективно використовувати час та набути юридичну практику іншими фахівцями у галузі правової науки. В подальшому необхідним є організація системи інформаційного обслуговування, тобто, за допомогою належного програмного забезпечення одна особа зможе виконувати кілька операцій у сфері інформаційного правового обслуговування, що, в свою чергу, дозволить раціонально заощадити державні кошти та робочу силу. Проте важливим аспектом є подальше удосконалення навчальних програм у сфері інформатики у юридичних навчальних закладах, оскільки такі на сучасному етапі не відповідають вимогам юридичної практики та рівню знань, які необхідні студенту-юристу в процесі подальшого здійснення практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. *Беляков К. Інформатизація організаційно-правової сфери суспільної діяльності/ К.Беляков // Право України.-2004.-№6.-С.88-92.*
2. *Свобода інформації та право на приватність в Україні. Том 2. Право на приватність: conditio sine qua non/Харківська правозахисна група, Харків: Фоліо, 2004.-200с.*
3. *Северин В.А. Правовое регулирование информационных отношений /В.А.Северин//Вестник Моск. ун-та. Сер.11. Право. – 2000. – №5. – С. 21-36.*
4. *Кохановська О. Теоретичні проблеми цивільно-правового регулювання інформаційних відносин в Україні /О.Кохановська//Право України.-2004.-№2.-С.105-107.*
5. *Шкарупа В. Інформатика як основа формування інформаційного суспільства та як об'єкт правознавства / В.Шкарупа, Т.Субіна //Правова інформатика - 2004.-№ 4.-С.22-28.*
6. *Задорожня Л. До питання огляду законодавства в інформаційній сфері /Л.Задорожня// Правова інформатика.-2004.-№3.-С.18-23.*
7. *Демкова М. Інформаційне право: стан та перспективи розвитку в Україні (з “круглого столу”) /М.Демкова//Право України.-2004.-№5.-С.169-171.*
8. *Магновський І. Формування внутрішнього права в умовах інтеграційних правових процесів сучасності/ І.Магновський //Право України.- 2005.-№3.-С.118-121.*
9. *Беляков К. Інформатизація організаційно-правової сфери суспільної діяльності /К.Беляков// Право України.-2005.-№6.-С.88-92.*
10. *Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії та практики. Монографія/ За ред.Р.А.Калюжного та В.О.Шамрая – Київ.- 2002.-296с.*

О.С. ЯСИНОВСЬКА,
*аспірант Інституту
економіко-правових досліджень
Національної академії наук України*

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Державні господарські об'єднання мають розгорнуту виробничу структуру, підтримку з боку держави, є економічно стійкими. Ця особливість надає їм суттєвої переваги порівняно з приватними підприємствами та об'єднаннями. Зважаючи на ці особливості, вони покликані до вирішення важливих питань, які актуальні в суспільстві та можуть функціонувати в тих галузях економіки, рівень рентабельності яких не викликає інтересу приватного сектору.

В цілому проблемам діяльності господарських об'єднань присвячені праці С.М.Грудницької, В.О.Джуринського, В. С. Щербини, І. М. Кравець та інших. Однак у більшості випадків в юридичній літературі не приділяється увага завданням, які виконують державні господарські об'єднання.

Метою цієї статті є визначення завдань функціонування державних господарських об'єднань і підготовка пропозицій щодо закріплення їх на законодавчому рівні.

Інтерес до розробки питання та конкретизації завдань державних господарських об'єднань пов'язаний із тим, що, по-перше, останні не є комерційними суб'єктами господарювання, але в рамках своєї компетенції можуть отримувати прибуток від діяльності. Отже, виникає питання, які саме завдання виконують ці суб'єкти

господарювання. По-друге, триває процес розробки проекту Закону України «Про господарські об'єднання», який покликаний до визначення шляхів законодавчого врегулювання відносин, пов'язаних з діяльністю об'єднань. Таким чином, новий закон має усунути ті прогалини, які існують сьогодні в законодавстві, що регулює правове становище господарських об'єднань.

На сьогодні правове регулювання державних господарських об'єднань здійснюється Господарським кодексом України (далі – ГК України). Відповідно до ч. 1 ст. 118 ГК України об'єднання підприємств створюються для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. ГК України не уточнює зміст цих завдань.

Відповідно до Концепції проекту Закону України «Про господарські об'єднання» закріплення конкретних завдань та цілей в якості необхідного елемента вказаного проекту, не зазначено [1]. Відповідно, конкретні завдання не закріплені і в проекті Закону України «Про господарські об'єднання» [2].

Як вказує І. М. Любімов, істотну роль для ефективності існування державних підприємств відіграє не стільки їх кількість, скільки визначення пріоритетів і цілей їх діяльності, які повинна встановити держава і законодавчо закріпити [3, с. 30]. Первинними для таких підприємств повинні бути ті цілі, які, перш за все, пов'язані з виконанням соціально-економічної функції держави як найбільш великого власника та гаранта забезпечення соціальної спрямованості економіки, що слідує зі ст. 13 Конституції України [3, с. 31]. Якщо комерційні організації, за загальним правилом, мають прибутковість діяльності за самоціль, тобто прагнуть до отримання максимального прибутку, то для державних підприємств прибутковість діяльності не є самоціллю [3, с. 31].

При цьому питання щодо їх ефективності має відігравати другорядну роль, оскільки основні цілі державних підприємств повинні бути пов'язані не стільки з отриманням прибутку будь-якою ціною, скільки із здійсненням конкретної суспільно-корисної функції. У цьому полягає одна з головних відмінностей державної підприємницької діяльності від приватної [3, с. 32].

Роль і значення господарських об'єднань в економічній системі України проявляється у виконуваних ними функціях, що визначаються, за загальним правилом, в індивідуальному порядку – тими актами, якими утворюються об'єднання [4, с.23].

І. М. Любімов вказує, що завданнями функціонування державних підприємств доцільно визнати: 1) здійснення господарської діяльності, яку дозволено здійснювати виключно державним підприємствам; 2) здійснення інноваційної діяльності, розробки та виготовлення продукції, що знаходиться у сфері інтересів держави і забезпечує національну безпеку; 3) забезпечення економічно ефективного використання об'єктів державної власності, що використовуються у сфері господарювання, як правило, тих, що не підлягають приватизації; 4) здійснення діяльності, що забезпечує вирішення соціальних завдань, виробництва суспільних товарів і послуг для максимального збільшення виробництва загального блага (у тому числі реалізації певних товарів і послуг за мінімальними цінами) [5].

Слушною є думка І. М. Любімова, який вказує, що мета державних підприємств завжди буде похідною від функцій засновника, тобто функцій самої держави, таких, наприклад, як забезпечення прав і свобод громадян, обороноздатності країни, державної безпеки [5].

Зважаючи на економічний та науковий потенціал державних господарських об'єднань, вважаємо за

необхідне розглянути інноваційну діяльність як провідне завдання цих суб'єктів господарювання.

З цього приводу О. М. Вінник зазначає, що одним з видів господарської діяльності (а для значної частини суб'єктів господарювання – складовою їх господарської діяльності, що забезпечує конкурентоздатність її результатів – товарів, робіт, послуг) є інноваційна діяльність, яка має особливе значення у зв'язку з орієнтацією нашої держави на забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки країни [6, с. 559].

Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів (затв. Постановою КМУ від 22.05.1996 року №549), визначено, що державне господарське об'єднання є інноваційною структурою [7].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність» суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів [8, ст. 5].

Чи є державне господарське об'єднання одним з провідних суб'єктів господарювання, який здійснює ефективну інноваційну діяльність? Це питання є спірним.

Як зазначає А. В. Пилипенко, сучасне підприємство в широкому плані слід розглядати як складну технічну систему, стійке функціонування якої на ринку залежить від своєчасного постачання необхідної інформації та необхідних матеріальних ресурсів, а також періодичного оновлення технологічного обладнання і кваліфікації персоналу [9, с. 8].

При цьому А. С. Гальчинський наголошує, що стратегічним напрямом політики забезпечення національної конкурентоздатності є, зокрема, створення нових організаційних форм в галузі досліджень і розширення промислових інновацій (у їхній склад можуть входити урядові відомства, приватні промислові компанії, вузи, науково-дослідні лабораторії) [10, с. 197-198].

Однією з визначальних умов досягнення високої ефективності інноваційного процесу в рамках цільових програм в ринкових умовах є створення дійового організаційно-економічного механізму управління, здатного забезпечити взаємозв'язок державних інтересів з інтересами окремих виконавців, застосування принципів внутрішньо-програмового госпрозрахунку, самофінансування, договірних відносин. У зв'язку з цим організаційними структурами управління програмами державного рівня, особливо на стадії широкого впровадження та комерціалізації інновацій, повинні виступати державні (змішані) асоціації, акціонерні товариства, консорціуми, фінансово-промислові групи, холдинги тощо [10, с. 219].

Досвід промислово розвинутих країн Південно-Східної Азії, Східної Європи, Балтики і Росії свідчить, що широке і ефективне впровадження нових технологій, комерційна реалізація результатів досліджень і розробок можливі лише за умов функціонування розгалуженої інноваційної інфраструктури, зокрема таких утворень як технопарки і технополіси, інноваційні та технологічні центри, бізнес-інкубатори, а також консалтингові, лізингові, інформаційні, сервісні, страхові фірми, центри колективного користування унікальним науковим устаткуванням та приладами, сертифікаційні, інжинірингові, маркетингові центри тощо [10, с. 220].

Крім того, беззаперечною перевагою великих фірм є їх міцне становище, переваги в отриманні кредиту,

урядових замовлень на НІОКР, розвинута матеріально-технічна база науки, можливість набору висококваліфікованих кадрів, що дозволяє їм братися за здійснення великих проектів, йти на науково-технічний та комерційний ризик, швидко розвивати нові виробництва [11, с. 46].

Таким чином, саме розгалужена система виробництва, наукові та економічні ресурси суб'єкта господарювання є сприятливими умовами для інноваційної діяльності державних господарських об'єднань.

Разом з тим відомі і зворотні факти, коли «гігантизм» аж ніяк не тягне за собою розширення потоку технічних нововведень, а іноді, навпаки, монополізація ринку слугує головною причиною технічного застою в цілих галузях промисловості [11, с. 48]. Значення її полягає у тому, що, не відмовляючись від проведення НІОКР, іноді навіть у великих масштабах, корпорація використовує їх результати лише тоді і остільки, коли її штовхає на це «навколишнє конкурентне середовище» [11, с. 49].

Отже, лише зважене регулювання інноваційної діяльності державних господарських об'єднань, закріплення її як провідної в законодавстві та статутах цих суб'єктів господарювання, фінансова підтримка з боку держави інноваційних проектів, державний контроль за цілеспрямованим та ефективним використанням коштів, що були надані на їх реалізацію, є запорукою успішної інноваційної діяльності державних господарських об'єднань.

Для конкретизації завдань державних господарських об'єднань розглянемо їх статuti. Так, відповідно до статуту державного концерну «Ядерне паливо» основними напрямками його діяльності є, зокрема, реалізація інвестиційних проектів; єдиної технічної політики, організація та координація проведення науково-дослідних і

проектно-конструкторських робіт, робіт, пов'язаних з виробництвом і впровадженням нової техніки, розробленням і впровадженням передових технологій в атомно-промисловому комплексі [12, п. 21].

Відповідно до статуту державного концерну «Укроборонпром» на концерн покладаються такі завдання: участь у виконанні державного оборонного замовлення; науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт [13, п. 4].

Отже, із проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Державні господарські об'єднання - активні учасники інноваційної діяльності, оскільки мають значну концентрацію матеріальних ресурсів, підтримку держави, високий рівень наукового потенціалу.

2. Соціально-економічними завданнями державних господарських об'єднань можуть бути:

- провадження діяльності, яка потрібна для нормального функціонування держави (задоволення соціальних потреб суспільства, забезпечення прав і свобод громадян, підтримання обороноздатності держави), в тому числі діяльності, що є державною монополією або за своїм характером може провадитися виключно державними суб'єктами господарювання;

- інноваційна діяльність, підвищення якості продукції, розробка нової високотехнологічної продукції; розвиток виробництва;

- виконання науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт.

Вказані завдання необхідно закріпити в проекті Закону України «Про господарські об'єднання».

Список використаних джерел

1. *Концепція проекту Закону України «Про господарські об'єднання»: Схвалено Кабінетом Міністрів України від 20.08.2008 р. №1124-р // Офіційний вісник України. – 2008. – № 63. – Ст. 2150.*
2. *Про господарські об'єднання: проект Закону України від 27.08.2010 р. / Кабінет Міністрів України*
3. *До питання щодо мети діяльності державних підприємств в Україні / А. Бобкова, І. Любімов // Правничий часопис Донецького університету. – 2005. – №1(13). – С. 29-33.*
4. *Джурицький В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія / В.О. Джурицький. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 222 с.*
5. *Любімов І. М. Правовий статус державних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І. М. Любімов. – Донецьк, 2010. – 24 с.*
6. *Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник. – К. : Правова єдність, 2009. - 766 с.*
7. *Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. №549.*
8. *Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №36. – Ст. 266.*
9. *Пилипенко А. В. Инновационная активность российских предприятий: условия роста / Российская Академия наук. Институт истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова. / А.В. Пилипенко.– М., 2003. – 432 с.*

10. *Інноваційна стратегія українських реформ* /А.С.Гальчинський, В. М.Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
11. *США: промышленные корпорации и научные исследования* [отв.редактор доктор эк. наук В. А. Назаревский]. – М. – 1975. – 460 с.
12. *Статут державного концерну «Ядерне паливо»:* затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 р. № 841 / *Офіційний вісник України.* – 2008. – №72. – Ст. 2425.
13. *Статут державного концерну «Укроборонпром»:* затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. №993 / *Офіційний вісник України.* – 2011. – №74. – Ст. 2767.

Наукове видання
**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

***Збірник наукових праць
Вип.1 (12)***

*Відповідальність за достовірність фактів, цитат,
власних імен та інших даних несуть автори*

**Відповідальний за випуск І.В. Артёмов
Упорядник А.В. Гусь
Коректура Т.М. Алексеева
Технічна редакція та комп'ютерна верстка О.І. Гурчумелія
Обкладинка А.І. Бродич**

Підписано до друку 19.05.2014 р.
Формат 60x84/16 Замов.№73 Тираж 100

Оригінал-макет виготовлено
в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»:
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89 А,
тел./факс (03122) 66-20-51, dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано ПП «АУТДОР - ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.
тел.: 3-51-25, e-mail: office@shark.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року

Г36 Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1 (12). /ред. кол.: І.В.Артёмов (відпов.ред.) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – 328 с.

ISSN 2078-1431

У збірнику наукових праць вміщуються основні результати наукових досліджень кращих студентів ДВНЗ «УжНУ» з проблем ефективності реалізації геостратегії держави, місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі.

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)